

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

EBÛ HAFS ŞİHÂBÜDDÎN ES-SÜHREVERDÎ'YE (V.
632/1234) GÖRE MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ

ERKAN KARACA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. HÜLYA KÜÇÜK

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Erkan KARACA		
	Numarası	22810601138		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı/Tasavvuf Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	EBÛ HAFS ŞİHÂBÜDDÎN ES-SÜHREVERDÎ'YE (V. 632/1234) GÖRE MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Erkan KARACA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Erkan KARACA		
	Numarası	22810601138		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı/Tasavvuf Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK		
	Tezin Adı	EBÛ HAFS ŞİHÂBÜDDÎN ES-SÜHREVERDÎ'YE (V. 632/1234) GÖRE MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ		

Seyr u sülûk, manevî arınma amacıyla tasavvuf yoluna girmiş kişilerin Hakk'a ulaşmalarını sağlayacak ahlâkî, manevî eğitim sürecidir. Hedef Allah'ın rızasına ulaşmak, yaratanın huzuruna kalb-i selîm ile varmaktır.

Tasavvufî terbiye ile manevî yolculuğa niyet eden kişinin amacından uzaklaşmadan hedefe varması için bu yolculuğun sağlam esaslarından ve yolculuğu kılavuzlayacak olan yetkin mürşidin tecrübelerinden istifade etmesi gerekmektedir. Kâmil bir mürşidin rehberliğinde başlanan seyr u sülûk, kötülüklerden uzaklaşarak Hakk'a yönelmeyi sağlar. Mürid, mürşidine tam bir teslimiyetle bağlandıktan sonra sülûk sürecinde terakkî etmeye başlar. Elbette seyr u sülûk sürecinin belli başlı ilke ve edepleri bulunmaktadır. Bu ilke ve edeplerin önemli bir kısmını da mürşid-mürid arasındaki görev ve edepler oluşturmaktadır.

Tasavvuf ilminin doğuşundan sonra, bilhassa tarikat döneminde, mürşid-mürid arasındaki âdâb kuralları ve manevî eğitim usûlleri temel ilkelere bağlanmış, bu sayede yetkin mürşidlerin rehberliği ile ahlâk medeniyetinin teşekkülü noktasında kâmil insan merkezli bir irşat ve eğitim süreci ön plana çıkmıştır. Tasavvuf ilminin öncelediği nefis terbiyesi-kalp tezkiyesi ile bireysel ve sosyal alanda ruhen sağlıklı bireylerin ve ahlâk ilkelerine bağlı toplumların inşasında zikrettiğimiz irşat ve eğitim sürecinin inkâr edilmez katkıları olmuştur.

Çalışmamızda tasavvuf ilminin ve tarikat yolunun büyüklerinden sayılan Ebû Hafs Şihâbüddîn Sühreverdî'nin usûl ve eserlerinden istifade ederek “mürşid-mürid ilişkisini” değerlendireceğiz.

Anahtar Kavramlar: Tasavvuf, Şihâbüddîn Sühreverdî, Mürşid, Mürid, Seyr u Sülûk, Mürşid Mürid İlişkisi.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Erkan KARACA		
	Student Number	22810601138		
	Department	Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı/Tasavvuf Bilim Dalı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK		
Title of the Thesis/Dissertation	GUIDE-DISCIPLE RELATIONSHIP ACCORDING TO ABU HAFS SHIHAB AL-DIN AL-SUHRAWARDI (D. 632/1234)			

Wayfaring (sayr u sulûk) is the process of moral and spiritual education that will enable people who have entered the path of sufism for spiritual purification to reach Allah. The goal is to attain the pleasure of Allah and to reach the presence of the creator with a sound heart.

In order for the person who intends to embark on a spiritual journey with sufi discipline to reach the goal without straying away from his/her purpose, he/she should benefit from the solid principles of this wayfaring and the experiences of the murshid-i kâmil (completed/perfect guides) who will guide the journey. Wayfaring (sayr u sulûk), which begins under the guidance of a qualified murshid, enables one to turn away from evil and turn towards Allah. Once the disciple is fully surrendered to his/her murshid, he/she begins to progress in the process of al-sulûk. Of course, the process of wayfaring (sayr u sulûk) has certain principles and manners. An important part of these principles and manners are the duties and manners between the murshid and the disciple.

After the birth of Sufism, especially during the tariqa period, the rules of etiquette between the murshid and the disciple and the methods of spiritual education

were tied to basic principles, and thus, a perfect human-centered guidance and education process came to the fore at the point of the formation of an ethical civilization with the guidance of murshid-i kâmil. The nafs taming-heart cleansing prioritized by the science of Sufism has undeniably contributed to the construction of spiritually healthy individuals and societies adhering to the principles of morality in the individual and social spheres.

In our study, we will evaluate the "murshid-disciple relationship" by utilizing the methods and works of Abū Hafs Shihāb al-Dīn Suhrawardī, who is considered one of the greats of Sufism and the path of tariqa.

Key Words: Sufism, Shihāb al-Dīn Suhrawardī, Murshid, Murid, Wayfaring, Wayfarer, Sayr u Sulūk, Murshid-Murid Relationship.

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE FAYDALANILAN ÇALIŞMALAR.....	1
2. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	1
3. EBÜ HAFS SÜHREVERDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	3
3.1. İSMİ VE AİLESİ.....	3
3.2. YAŞADIĞI DÖNEM.....	3
3.3. İLMİ VE TASAVVUFİ HAYATI.....	4
3.4. TARİKATI.....	7
3.5. ESERLERİ.....	8
3.6. HALİFE VE MÜRİDLERİ.....	11
3.7. TALEBELERİ.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	13
TASAVVUF LİTERATÜRÜNDE MÜRŞİD, MÜRİD VE SEYR U SÜLŪK KAVRAMLARI....	13
1.1. MÜRŞİD/ŞEYH.....	13
1.1.1. Tanımı.....	13
1.1.2. Mürşidin Gerekliliği.....	16
1.1.3. Yetkin mürşidin (Mürşid-i Kâmil) Özellikleri.....	24
1.1.4. Mürşidin Cinsiyeti (Hanımların Mürşidliği).....	29
1.1.5. Mürşidin Görevleri.....	32
1.1.6. Eğitim Usûllerine Göre Mürşidler.....	35
1.2. MÜRİD/SÂLİK.....	36
1.2.1. Tanımı.....	36
1.2.2. Mürid - Murâd Farkı.....	40

1.2.3. Müridin Özellikleri.....	42
1.2.4. Müridin Çeşitleri.....	44
1.2.5. Müridliğin Nihayeti.....	47
1.3. SEYR U SÜLÜK.....	49
1.3.1. Tanımı.....	49
1.3.2. Seyr u Sülûkün Gerekliliği ve Mürşid Kontrolünde Yapılması.....	51
1.3.3. Seyr u Sülûkün Şart ve Edepleri.....	53
1.3.4. Seyr u Sülûkün Mertebeleri.....	61
1.3.5. Seyr u Sülûkün Neticesi.....	63
İKİNCİ BÖLÜM.....	65
SÜHREVERDÎ'DE MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ.....	65
2.1. MÜRŞİDİN MÜRİDİNE KARŞI GÖREVLERİ.....	65
2.1.1. Nefsi Adına Vazifeye Tâlip Olmamak.....	65
2.1.2. İlâhî İradeye ve İnsanların Kabiliyetlerine Göre Konuşmak.....	67
2.1.3. Halvet - Celvet Dengesi Kurmak.....	69
2.1.4. Tevazu Sahibi Olup İnsanlardan Hürmet Beklememek.....	71
2.1.5. Güler Yüzlü ve Yumuşak Olmak.....	71
2.1.6. Müridlerin Haklarını Korumak.....	73
2.1.7. Müridlerin Gücüne Göre Yük Yükleme.....	74
2.1.8. Müridlerinden Mal Talep Etmemek.....	75
2.1.9. Hoşa Gitmeyen Hareketleri İmâ ve İşaretle Düzeltmek.....	76
2.1.10. Sırları Saklamak.....	77
2.1.11. Müridlerine Hırka Giydirmek.....	78
2.2. MÜRİDİN MÜRŞİDİNE KARŞI GÖREVLERİ.....	80
2.2.1. Edebe Riayet Etmek.....	80
2.2.2. Sözü Azaltmak ve Sesi Kısımak.....	83
2.2.3. Mürşidinin Makamına Hürmet Etmek.....	84
2.2.4. Mürşide Hizmet Etmek.....	85
2.2.5. Mürşidle Görüşme Edebine Riayet Etmek.....	87
2.2.6. Mürşidinden Sır Saklamamak.....	88
2.2.7. Mürşidini Ehil Bilmek ve Başka Mürşidlere Gönül Vermemek.....	89
2.2.8. Mürşidle İstişâre Etmek.....	90
2.2.9. Mürşidin Vaktine Hürmet Etmek.....	91
2.2.10. Mürşide Muhalefet Etmemek.....	91
2.2.11. Mürşidin Sohbetinde Bulunmak.....	93
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA.....	98

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen madde
a.s : Aleyhi's-selâm
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
ktp. : Kütüphanesi
m. : Miladi
nşr. : Neşreden
r.a : Radıyallâhu anhu
sad. : Sadeleştiren
s. : Sayfa
ss. : Sayfa sayısı

- s.a.s : Sallallâhu aleyhi ve sellem
thk. : Tahkîk eden
trc. : Tercüme eden
ts. : Tarihsiz
v. : Vefat tarihi
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
vr. : Varak
v. ? : Vefat tarihi bilinmiyor

ÖNSÖZ

Tasavvuf; dünyevîleşmekten endişe duyan Müslümanların asr-ı saadetteki İslâmî şuura ve zühd hayatına geri dönme çabasından doğmuştur. Bu güzel çaba, zaman içerisinde sistematik bir ilim ve metot haline dönüşmüş; eser vererek ilmî hayatı, insan yetiştirerek sosyal hayatı derinden etkilemiştir. Tasavvuf ilminin kurumsallaşmasıyla tekke, dergâh, zaviye vb. kurumlar ortaya çıkmış, bu ilmin ve disiplinin öğretilmesini hedefleyen, insan-ı kâmil yetiştirmek için gayret sarf eden müşidler/şeyhler “Usûlsüz vusûl olmaz.” sözü doğrultusunda belli usûl ve edeplerle bu kurumlarda vazife icrâ etmişlerdir. Belirli âdâb ve usûl ilkeleriyle hareket eden yetkin müşidlerin gayretiyle kâmil insanların yetiştirilmesi hedeflenmiş ve bunun neticesinde, İslâm medeniyetinin inşâsı noktasında bu zâtların önemli katkıları olmuştur. Anadolu’nun İslâm ile şereflenmesinde Ahmed Yesevî’nin (v. 562/1166), toplumun sosyo-ekonomik açıdan ıslâhında Ahî Evrân’ın (v. 659/1261), henüz İslâm’ı tanımamış insanların İslâm’a ısındırılmasında Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin (v. 672/1273) katkıları inkâr edilemez boyuttadır. Bu zâtların hepsi, yetkin müşid rehberliğinde tasavvufî terbiyeyle yetişen ve bağlı bulundukları ekolü en iyi şekilde temsil eden örnek şahsiyetlerdir.

Tasavvufun yüzyıllar boyunca İslâm toplumuna olan müspet katkısına, yetkin müşidlerin irşat ve eğitim hizmetlerindeki etkisine ve bu etkinin, günümüz eğitimcileri tarafından kullanılabilir teknikler içerip içermediğini anlamak için iyi analiz edilmesi gerekliliğine binaen, çalışmamızda tasavvufî eğitimin iki ana unsuru olan müşid-mürid kavramları ile seyr u sülûk kavramı incelenmiş olup müşid-mürid arasındaki vazife ve edeplerden bahsedilmiştir. Zikredilen konu ve kavramlar; tasavvuf ilminin ve tarikat yolunun büyüklerinden sayılan Ebû Hafs Şihâbüddîn Sühreverdî’nin (v. 632/1234) tasavvuf/tarikat usûl ve âdâbına dair kaleme aldığı *Avârifü’l-me’ârif* adlı eseri, büyük çoğunlukla, esas alınarak ortaya konulmuştur.

Sühreverdî’nin *Avârifü’l-me’ârif* adlı eseri, tasavvuf otoriteleri tarafından kabul görmüş, tarikat âdâb ve temel ilkelerini geniş bir biçimde ele alan klasik bir eserdir. Eserin muhteva ettiği konular mürid için yeterli ölçüde bilgilendirici, seyr u

sülûk için kılavuzlayıcı bir özelliğe sahiptir. Eserin somut bir dille yazılması, tasavvufa ilgi duyan her kesimden insanın kabiliyetleri ölçüsünde istifade etmesine olanak sağlamaktadır. Sühreverdî'nin tasavvuf ilmi ve tarikat eksenindeki önemli hizmetleri, *Avârifü'l-me'ârif* eserinin mürşid-mürid ilişkisiyle ilgili detaylı bilgiler vermiş olması sebebiyle çalışmamız bu alanda yapılmıştır.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tasavvuf literatüründe mürşid/şeyh, mürid/sâlik, seyr u sülûk kavramları alt konularıyla beraber incelenmiş; ikinci bölümde, Sühreverdî'ye göre mürşid mürid ilişkisi ve bu bağlamda karşılıklı görevler ve edep ilkeleri ele alınmıştır.

Çalışmamızın meydana gelmesinde tavsiye ve destekleriyle yolumu aydınlatan, ilm-i tasavvuf tedrisâtında büyük emek sahibi olan, öğrencisi olmakla iftihâr ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK'e, değerlendirmeleriyle tezime değer katan savunma sınavı jürisi hocalarım Prof. Dr. Doğan KAPLAN ve Dr. Betül TARAKÇI'ya şükranlarımı arz ediyorum.

Gayret bizden, tevîk Allah'tandır.

Erkan KARACA

Konya-2024

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Faydalanılan Çalışmalar

Çalışmamızın konusu; tasavvuf literatüründe mürşid/şeyh, mürid/sâlik, seyr u sülûk kavramları ile Ebû Hafs Şihâbüddîn Sühreverdî'ye göre mürşid-mürid ilişkisi çerçevesinde karşılıklı âdâb ve görevler hakkındadır. VII/XIII. asırda yaşamış olan Sühreverdî, tasavvuf ilmi, tarikat usûl ve âbâb öğretilerinde otorite kabul edilen ilmî bir şahsiyettir. Sühreverdî'nin eserleri ilim erbâbı tarafından kabul görmüş ve bilhassa *Avârifü'l-me'ârif* adlı eseri tasavvuf ilminin klasik eserlerinden sayılmıştır. Sühreverdî, tarikatıyla sosyal hayatta da etkili olmuş, eser ve görüşleri geniş kitlelere ulaşmıştır. Sühreverdî'nin; eserlerinde, mürşid, mürid, seyr u sülûk kavramlarına dair izahatları, mürşid-mürid ilişkisinin çerçevesini belirlemesi, karşılıklı edep ilkelerinden ve görevlerden bahsetmesi, tasavvuf ilmi açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, çalışmamızın Sühreverdî'nin bakış açısıyla ele alınmasının haklı gerekçeleri bulunmaktadır.

Sühreverdî ile ilgili doktora ve yüksek lisans tezinden oluşan akademik çalışmaları taranıp bunlardean da faydalanılmıştır. Bunlar yeri geldiğinde zikredilecektir. Burada ayrıca belirtelim ki, bu çalışmalarda geçen mürşid-i kâmil/mürşid-i kâmiller kelimesi yerine, yetkim mürşid/yetkin mürşidler kelimeleri kullanılmıştır. Budeğiştir sırasında, farkedilmeden orijinal kullanımın etkilendiği yerler olabilir. Bu konuda mazur görülmeyi ümit ederiz.

2. Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Kavramsal Çerçeve

Günümüzde halen, ferdî yaşantı ya da eğitim metodu açısından etkisini sürdüren rehberlik vazifesinin izahı, bu vazifenin icrâsında meydana gelebilecek hatalardan korunmak, manevî yolculuğa niyet eden bireyin dikkat etmesi gereken hususlar, seyr u sülûkün ana esaslarının doğru bir biçimde anlaşılması ve ilgili kavramların çerçevesinin belirlenmesi amacıyla Sühreverdî gibi tasavvuf ilmi alanda

yetkin, uygulama alanında muteber bir şahsiyetin tasavvufî âdâb ve erkâna dair görüşlerinin, diğer mutasavvıflarla birlikte karşılaştırılmalı olarak verilmesi, akademik anlamda çalışılmasının fayda sağlayacağı tamamen reddedilecek bir husus olmasa gerektir. Ayrıca, mürşid-mürid ilişkisinin, tasavvufî eğitimde uygulanan usûllerin eğitim bilimlerinde veya din eğitimi hizmetlerinde, kısmen de olsa, uygulanabilirliğine dair bir değerlendirme yapılması için çalışmamız zemin oluşturacaktır. Yapılacak çalışmalarla, mürşid-mürid arasındaki karşılıklı görevlerin modern eğitim sistemi açısından incelenip değerlendirilmesi, yüzyıllarca başarılı olmuş kadim usûllerin yeniden yorumlanarak günümüz eğitim sistemine uygulanması güzel sonuçlar verecektir.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın yöntemi ile ilgili olarak; birinci bölümünde, önce mürşid/şeyh, mürid/sâlik, seyr u sülûk kavramlarının sözlük anlamı verilmiş, sonra ilgili kavramların terminolojisi hakkında bilgi aktarılmıştır. Konumuzla ilgili olarak yapılan literatür taramasında, birincil kaynak olarak tasavvuf ilminin temel klasik eserlerinden, ikincil kaynak olarak bu alandaki eser ve akademik çalışmalardan faydalanılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümde, konunun izahından sonra, önce mutasavvıfların görüşleri, sonrasında konuyla ilgili olarak Sühreverdî'nin görüşü varsa bu nakledilmiştir. Birinci bölümdeki konular hakkında Sühreverdî'nin izahatları fazla olmadığından, bu bölümdeki konular ağırlıklı olarak mutasavvıfların görüşleriyle birlikte ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Sühreverdî'ye göre mürşid-mürid ilişkisi, karşılıklı âdâb ve görevler alt başlıklarıyla birlikte ele alınmıştır. İkinci bölümün konu başlıkları Sühreverdî'nin *Avârifü'l-me'ârif* eserindeki sınıflandırmayla ortaya çıkmıştır. Birinci bölümde olduğu gibi bu bölümde de, konu başlıklarının sonrasında gerekli yerlerde genel tasavvuf literatürüne göre konuya bir giriş ve gerekli açıklamalar yapılmış, önce mutasavvıfların görüşleri, sonrasında Sühreverdî'nin görüşleri değerlendirilmiş, görüşler arasındaki farka ya da benzerliğe de yeri geldikçe işaret edilmiştir. Böylece Sühreverdî'ye göre mürşid-mürid ilişkisinin genel çerçevesi ön planda tutularak çalışmanın mevcut görüş üzerinden temellendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bölümdeki maddeler, hali hazırda, Sühreverdî'nin tasnif ve değerlendirmesi olduğundan, onun görüşleri nakledilirken

isimde gereksiz tekrara düşmemek için Sühreverdî ismen çokça zikredilmeden görüşleriyle değerlendirilmiştir.

3. Ebû Hafs Sühreverdî'nin Hayatı ve Eserleri

3.1. İsmi ve Ailesi

Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî (v. 632/1234), 1 Şâban 539'da (27 Ocak 1145) İran'ın Irâk-ı Acem bölgesinin Cibâl eyaletinde bulunan Zencan'a bağlı Sühreverd'de dünyaya geldi.¹ Sühreverdî'nin asıl adı “Ömer”, babasının adı “Muhammed”dir. Künyesi “Ebû Abdullah” olup “Ebû Hafs”, “Ebû Nasr”, “Ebû Kâsım” diye de anılır. “Ebû Hafs Ömer b. Muhammed Sühreverdî” ismiyle tanınmıştır. İslâmî ilimlere yapmış olduğu hizmet ve irşat faaliyetleri sebebiyle “Şihâbüddîn”, “Şeyhü'l-İslâm” ve “Şeyhü's-şüyûh” (şeyhlerin şeyhi) unvanlarıyla meşhur olmuştur. Kaynaklarda, soyu Hz. Ebûbekir'e (r.a) (v. 13/634) kadar uzandığı için “el-Bekrî”, “et-Teymî”, “el-Kureşî” nispetleriyle de anılır.² Ebû Hafs Şihâbüddîn Sühreverdî, işrâkî felsefe akımını kuran filozof Sühreverdî-i maktûl³ (v. 587/1191) ile karıştırılmamalıdır.

Sühreverdî her yönden seçkin bir aileden gelmektedir. Babası Ebû Cafer Muhammed, dedesi ve amcaları ilim sahibi, faziletli, mutasavvıf şahsiyetlerdi. Sühreverdî'yi yetiştiren kişi amcası ve mürşidi olan Ebû'n-Necîb Ziyâuddîn Abdulkâhir Sühreverdî (v. 563/1166) olmuştur. Sühreverdî, amcasının arkadaşı olan Abdulkâdir Geylânî'nin (v. 561/1165) sohbetine de katılmış, Geylânî'nin dikkatini çekerek iltifatına mahzar olmuştur. Abdulkâdir Geylânî kendisine, “Ey Ömer! Sen, Irak meşhurlarının sonuncususun.” diye iltifatta bulunmuştur.⁴

¹ Hasan Kamil Yılmaz, “Sühreverdî, Şehâbeddin”, *DİA*, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 40.

² Dilaver Selvi, “Sühreverdî'nin Hayatı”, *Avârifü'l-me'ârif, Gerçek Tasavvuf*, trc. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2007, içinde, s. 4.

³ Tam adı, Ebû'l-Fütûh Şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdî el-Maktûl'dür.

⁴ Selvi, *a.g.m.*, ss. 4-5.

3.2. Yaşadığı Dönem

Sühreverdî'nin yaşadığı dönem, İslâm tarihinde siyasi ve kültürel birçok değişimin yaşandığı bir dönemdir. Abbasî Halifesi Nâsır lidînillâh'ın (v. 622/1225) döneminde yaşayan Sühreverdî, Halife Nâsır'ın döneminde (m. 1179-1225) onun emriyle birçok sultanla görüşmüştür. Mısır'daki Eyyûbî Sultanı I. Âdil Seyfeddîn (v. 615/1218) (m. 1200-1218), Harzemşah Sultanı Alaaddîn Muhammed (v. 618/1221) (m. 1200-1220) ve Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâaddîn Keykubad (v. 634/1237) (m. 1219-1237) Sühreverdî'nin görüştüğü sultanlar arasında sayılmaktadır.⁵

Halife Nâsır devrinde fütüvvet teşkilâtı çalışmalarını üstlenen Sühreverdî, halife tarafından elçi olarak da görevlendirilmiştir. Elçi olarak gittiği yerlerde büyük hürmet gördüğü rivayet edilir. Sühreverdî yaşadığı dönemde büyük sûfilerle görüşme imkanı bulmuştur. Mesela, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (v. 672/1273) babası Bahâeddîn Veled'in (v. 628/1231) 617/1220 yılında Bağdat'a gelişinde halkla beraber onu karşılamıştır. 618/1221'de halifeden aldığı fermanı Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâaddîn Keykubad'a götürmüş, yolculuğu sırasında Malatya'da Necmeddîn-i Dâye (v. 654/1256) ve Konya'da Bahâeddîn Veled ile görüşmüştür. 628/1231'de hac için Mekke'de bulunduğu sırada sultânü'l-âşîkîn lakabıyla tanınan mutasavvıf şair İbnü'l-Fârîz (v. 632/1235) ile tanışmış ve İbnü'l-Fârîz'ın oğullarına ve Mısırlı Ziyâeddin Îsâ b. Yahyâ el-Ensârî es-Sebtî'ye (v. ?) tarikat hırkası giydirmiştir. Son zamanlarında gözlerini kaybetmesine ve kötürüm olmasına rağmen irşat hizmetlerinden geri kalmamış ve talebelerinin yardımıyla da olsa cuma vaazları vermeye devam etmiştir. 1 Muharrem 632'de (26 Eylül 1234) vefat eden Sühreverdî, Verdiye semtinde defnedilmiştir.⁶

3.3. İlmî ve Tasavvufî Hayatı

Sühreverdî, başta amcası Abdülkâhir Sühreverdî olmak üzere Bağdat'ın meşhur âlimlerinden tefsir, hadis ve mensubu bulunduğu Şâfi'î mezhebi fikhî tahsil etmiştir.⁷ Amcasının arkadaşı olan Ebu'l-Kâsım b. Fadlân (v. 565/1169) ve Ebu'l-

⁵ Kameron'l-Hudâ, *Şihabeddin Ömer Sühreverdî*, trc. Tahir Uluç, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 33.

⁶ Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", c. 37, ss. 40-41.

⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2002, s.

Muzaff r Hibetullah b. Ahmed e - ibl 'den (v. 563/1167)     '  fıkıh , Ebu'l-Feth  bn 'l-Batt  (v. 564/1168), Ma'mer b. F hir (v. 564/1168), Ebû Zur'a el-Makdisî (v. 566/1170), Ebu'l-Fütûh et-T   (v. 555/1160) gibi âlimlerden de hadis ve diğer ilimleri öğrenmiştir.⁸

S hrever   henüz on altı yaşındayken sarf, nahiv, mantık, me n , fıkıh, hadis ilimlerinde çok ileri seviyede bulunuyordu. Kel m ilmine ilgisi artan ve bu alanda ihtisas yapmak isteyen S hrever  'ye amcası Ebu'n-Necîb,  sl m  ilimlerde yeteri kadar bilgi sahibi olduğunu ve marifet ilimlerinde yol alıp mânen terakkî etmesi gerektiğini söylediyse de S hrever   bu uyarıdan etkilenmedi. Beraber Abdulkâdir Geylânî'yi ziyaret ettiklerinde amcası, yeğenin kelâm ilmine aşırı ilgi duyduğunu ve onu bir türlü vazge iremedi ini söyleyerek onun için du  etmesini istedi. Geylânî elini S hrever  'nin göğsüne koyup “Ey oğlum, kelâm ilminden hangi kitapları okudun?” diye sordu. S hrever   bu soru karşısında cevap veremedi. Çünkü Geylânî'nin elinin göğsüne değmesiyle kelâm ilminden okuduğu her şeyi o anda unutmuştu. Geylânî S hrever  'ye tebessüm ederek, “Biz, senin nuru ile etrafı aydınlatacak kalbini Allah'ın izniyle temizledik ve marifet-i Hak ile süsledik.” dedi. Bundan sonra S hrever   tüm çabasını marifet-i il hiyeyi öğrenmeye yönlendirdi.⁹ S hrever  'nin amcasıyla başlayan tasavvufî hayatı Abdulkâdir Geylânî ile görüşmesi sonrasında bambaşka bir boyut kazanmış, bu görüşme gerek ilim gerek yaşantı anlamında S hrever  'nin tasavvuf eksenli bir hayatı benimsemesine vesile olmuş, tarikat usûl ve  d b  ile tasavvufa dair yazmış olduğu eserleriyle tasavvuf anlayışının temellendirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Amcası Abdülkâhir 563/1166 yılında vefat ettiğinde S hrever    sl m  ilimlerde söz sahibi yirmi dört ya ında bir gençti. Amcasının vefatından sonra mürşid arayışına giren S hrever   Basra'ya gitmiş, burada Eb  Muhammed Abdullah el-Basr 'nin (v. 572/1176) sohbetlerine katılmış ve Abadan'da bulunan abd l diye adlandırılan erenlerle g r  m   tur. S hrever  , ayrıca Ebu's-Su d el-Ba    'nin (v. 579/1183) sohbetlerine de katılmıştır.¹⁰

246.

⁸ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 40.

⁹ Selvi, “S hrever  'nin Hayatı”, s. 4.; Hoca  de Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-evliyâ*, haz. Abdülkadir Dedeoğlu, Osmanlı Yayınevi,  stanbul, 1979, ss. 235-236.

¹⁰ Yılmaz, “S hrever  ,     beddin”, c. 37, s. 40.

Belli bir süre halveti tercih eden Sühreverdî, daha sonra amcasının Dicle nehri kenarındaki tekkesinde ve 590/1194 yılında Makber mahallesinde vaaz ve irşat faaliyetlerine başlamıştır. Sühreverdî'nin etkili konuşmaları halkı etkilemiş ve birçok kişi onun öğrencisi olmuştur. Halife Nâsır lidînillâh'ın kendisini ziyaret ettiği ve Merzûbâniyye tekkesinde özel olarak görüştükleri bilinmektedir. Bu görüşmeden sonra Halife, kendi adına yaptırdığı tekkeye Sühreverdî'yi şeyh olarak atamıştır. Bu dönemde Nâsırıyye, Bistâmiyye ve Me'mûniyye tekkelerinin şeyhlik vazifesini de Sühreverdî üstlenmiştir.¹¹

Tarikatların kuruluş döneminde yaşayan Sühreverdî çağdaşlarından Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (v. 638/1340) ile de görüşmüştür. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ile Şihâbüddîn Sühreverdî bir defasında karşılaşmışlar, fakat aralarında hiç konuşma olmadan birbirlerine bakışarak ayrılmışlardır. Daha sonra İbnü'l-Arabî'ye, “Şeyh Şihâbüddîn'i nasıl buldun?” diye sorulunca, “Baştan ayağa kadar sünnet edebiyile dopdolu.” diye cevap vermiştir. Sühreverdî'ye de İbnü'l-Arabî'yi nasıl bulduğu sorulunca, “O bir hakikatler deryasıdır.” karşılığını vermiştir.¹²

Tasavvufî meselelerde istişâre merkezi olarak sûfîlerin rağbetini kazanan Sühreverdî, Bağdat'ta "şeyhu's-şüyûh" unvanının sahibi olarak en saygın şeyhler arasında kabul görmüş ve Bağdat'taki bütün tarikat ve tekkelerin yönetimi kendisine verilmiştir. Bostan ve Gülistan eserinin sahibi Şeyh Sa'dî-i Şirâzî de (v. 691/1292) onun müridleri arasında yer almaktadır.¹³ Zehebî (v. 748/1348), Sühreverdî hakkında, talebesi muhaddis İbnu'n-Neccâr'dan (v. 643/1245) şunları nakleder: “Sühreverdî, döneminde hakikat ilminde öncü ve lider bir konumda yer almıştır. Müridlerinin terbiyesinde sözü son söz kabul edilirdi, idare tamamen ondaydı. Amcasına intisap ederek tasavvufî terbiye yolunu tutmuştur. Bir yandan da halka vaaz vererek onların Allah'a yaklaşmasına vesile olmuştur. Amcasının medresesinde kurduğu vaaz meclisi feyizli sohbetlere ev sahipliği yapmış, birçok kişi onun bereketli sözleriyle tevbe ederek Allah'a dönmüştür. Sühreverdî'nin müridleri ve talebeleri yıldızlar gibi her tarafa yayılmış ve onun öğretilerini sürdürmüşlerdir. Kendisi birkaç defa Şam'a ve Sultan-ı Harzemşah'a elçi olarak gönderilmiş ve bu yolculuklarında kendisine çok

¹¹ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 40.

¹² Selvi, “Sühreverdî'nin Hayatı”, s. 6.

¹³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 246.

hürmet gösterilmiştir. Son yıllarında Sühreverdî'nin gözleri görmemeye, ayakları tutmamaya başlamış, ancak bu onun virdlerini aksatmasına engel olmamış ve zikrini sürdürmüştür. Sühreverdî güzel ahlâklı, kâmil, hâl sahibi ve çok mütevazı bir insandı.”¹⁴

Sühreverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) rol modelliğinde dengeli bir tasavvufi hayatı benimsemiştir. Ona göre, Hz. Peygamber (s.a.s), sûfiler için en mükemmel örnekti, zira o hem insanın kemâlini hem de ilâhî rehberliğin en son noktasını temsil etmekteydi.¹⁵ Sühreverdî, tasavvufun temel prensiplerini, takva yoluyla Allah'a vâsıl olmanın güzelliğini yaşamamanın bir yolu olarak görmüştür. Ona göre tasavvuf, ruhlar âleminde yapılan ilâhî anlaşmayı yeniden tesis etmektir.¹⁶

Sühreverdî, tasavvufun sadece kişisel manevî gelişimle sınırlı kalmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, tasavvufun amacı sadece kendi kurtuluşu için uğraşan kişilerin yetiştirilmesi değil, tüm insanlığın kurtuluşu için gayret eden gönül erlerinin yetiştirilmesidir. Bu nedenle fakirlere el uzatmak, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak, insanlara hizmet etmek, zulme karşı mücadele etmek gibi toplumsal meselelere çözüm üretmek de tasavvufun önemli bir parçası ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetidir. Sühreverdî'nin bu görüşlerine bakıldığında onun tasavvuf anlayışında tasavvufun sadece mistik bir hayat tarzı olmadığı, aynı zamanda sosyal bir ıslah hareketi olduğu fikri görülmektedir. Sühreverdî, tasavvufun bu yönünü de ön planda tutarak tasavvufun huzur ve refahının artırılması, adil bir toplumun vücûda gelmesinde etkin bir kuvvet olduğunu savunmaktadır. O, hem zâhit bir hayat sürmeyi hem de çalışarak para kazanmayı teşvik etmiştir. Onun tasavvuf anlayışında dünya nimetlerinden faydalanmak ve dengeli bir hayat yaşamak seyr u sülûke ve sûfinin niyetine zarar vermez, çünkü böylesi bir yaşam tarzı Hz. Peygamber'in (s.a.s) yoluna daha uygundur.¹⁷

3.4. Tarikatı

Sühreverdiyye tarikatının kurucusu olarak bazı kaynaklarda Sühreverdî'nin,

¹⁴ Selvi, *a.g.m.*, s. 7.

¹⁵ Hudâ, *Şihabeddin Ömer Sühreverdî*, s. 35.

¹⁶ Hudâ, *Şihabeddin Ömer Sühreverdî*, s. 34.

¹⁷ Hudâ, *a.g.e.*, s. 79.

bazı kaynaklarda amcası Abdülkâhir Sühreverdî'nin adı geçse de iki görüşü birleştirmek de mümkün görülmektedir. Şöyle ki, Abdülkâhir Sühreverdî *Âdâbu'l-mürîdîn* adlı eseriyle tarikatın temel esaslarını belirlemiş, Sühreverdî de tarikatı kemâle ulaştırmıştır.¹⁸

Tarikat, Sühreverdî hayatta iken Irak, Suriye ve İran'da, onun vefatından sonra da Türkistan, Hindistan ve Anadolu'da yayıldı. Sühreverdîliğin Hindistan ve Pakistan tarafında yayılmasını sağlayan halifesi Bahâeddîn Zekeriya Mültânî (v. 661/1262); İran bölgesinde Necîbuddîn Ali b. Buzguş eş-Şîrâzî (v. 678/1279) ve Kemâleddîn Isfahânî (v. 635/1237); Suriye'de İzzüddîn b. Abdüsselâm'dır (v. 680/1282).¹⁹ Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Anadolu'da Sühreverdîlik de yaygınlaşmıştır. Anadolu'daki Sühreverdiyye temsilcilerinden Fahreddîn Irâkî (v. 661/1262), Mültânî'nin halifesidir. Sühreverdîliğin Anadolu'da en yaygın kolları arasında Zeyniyye gelmektedir. Zeyniyye, Zeynüddîn Hâfî'nin (v. 838/1435) kurduğu bir Sühreverdî koludur.²⁰ Zeyniyye kolu haricinde Bedriyye, Bahâiyye, Kemâliyye, Ahmediyye, Necîbiyye kolları da Sühreverdiyye tarikatının diğer meşhur kollarıdır. Sühreverdî'nin tarikat silsilesi yukarıya doğru şöyle devam etmektedir: Ömer b. Muhammed Şihâbüddîn Sühreverdî, Ahmed Gazzâlî (v. 520/1126), Ebû Ali Nessâc (v. 487/1094), Ebû Ali Kürkânî (v. 450/1058), Ebû Osman Mağribî (v. 373/983), Ebû Ali bin Kâtib (v. 340/951), Ebû Ali Rudbârî (v. 321/933), Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909).²¹

3.5. Eserleri

1. *Avârifü'l-me'ârif*: Tarikatlar döneminde yazılan ilk eserlerden olup Sühreverdî'nin en önemli eseri ve tasavvuf ilminin temel kitaplarından. Çeşitli baskıları ve tercümeleri bulunan eser, Edîb el-Kemdânî ve Muhammed Mahmûd Mustafa tarafından neşredilmiş (Mekke 1422/2001), Farsça (trc. Ebû Mansûr İsfahânî, Tahran 1985) ve Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.²² Eserinin önsözünde

¹⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 245.

¹⁹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 246.

²⁰ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 246.

²¹ Selvi, "Sühreverdî'nin Hayatı", s. 10.

²² Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", c. 37, s. 41.

Allah'ın kendisine ihsân ettiği her şeyi O'nun armağanı olarak gördüğünü söyleyen Sühreverdî, en büyük ilâhî lutfun “*Avârifü'l-me'ârif*” yani mârifet lutûfları olduğunu ifade eder. Sühreverdî eserini, aslında şeriata uygun olan sûfliğin esaslarını açık bir şekilde ortaya koymak ve bunları savunmak gayesiyle yazdığını söyleyerek o devirde gerçek sûfilerin azaldığını, sahte sûfilerin her tarafı istilâ ettiğini, bu yüzden sûfliğin mahiyetini bilmeyenlerde tasavvufa ve mutasavvıflara karşı olumsuz bir kanaat hâsıl olduğunu belirtir. Bu şekilde hareket edenler sûfliği birtakım merâsim ve şekillerden (âdâb ve erkân) ibaret sanmaktadır. Sûfiler hakkındaki bu yanlış kanaati ortadan kaldırmak için onları gerçek mahiyetleriyle tanıtmak gerektiğini düşünen ve böylece eserinin yazılış gayesini açıklayan Sühreverdî, bu bakımdan kendisinden evvel aynı şeyleri söylemiş olan Serrâc (v. 378/988), Kuşeyrî (v. 465/1072) ve Hücvîrî'ye (v. 465/1072?) benzemektedir.²³ Eser, Hasan Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz tarafından *Tasavvufun Esasları* adıyla, Dilaver Selvi tarafından *Gerçek Tasavvuf* adıyla tercüme edilmiştir.

2. *Nuğbetü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*: Tasavvufî tefsir çalışmasıdır, bunun yanı sıra işârî tefsire de yer verilmiştir.²⁴ Eserin müellifi hayatta iken istinsah edilen 610/1213 tarihli ve baş tarafında Sühreverdî'nin el yazısıyla bir icâzetnâme bulunan nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır (Beşir Ağa, nr. 24).²⁵

3. *Reşfû'n-nesâihi'l-îmâniyye ve keşfû'l-fezâihi'l-Yûnâniyye*: Sühreverdî'nin Gazzâlî'nin (v. 505/1111) yolunu izleyerek filozofları tenkit için kaleme aldığı eser muhteva ve üslûp bakımından *Tehâfütü'l-felâsife*'ye benzemektedir. Devrin halifesi Nâsır lidînillâh'ın bu eseri beğendiği ve istifade ettiği söylenmektedir. Sühreverdî üzerine Ezher Üniversitesi'nde 1985 tarihinde yüksek lisans tezi yapan Âişe Yûsuf el-Mennâî daha sonra *Reşfû'n-neşâih*'i neşretmiştir (Kahire 1999). Eser Muînüddîn-i Yezdî (v. 789/1387) tarafından Farsça'ya da çevrilmiştir (nşr. Necîb Mâyil-i Herevî, Tahran 1365/1986).²⁶

4. *İrşâdü'l-mürîdîn ve mecdü't-tâlibîn*: Tasavvuf ve tarîkat âdâbına dâir ikinci

²³ Süleyman Uludağ, “Avârifü'l-me'ârif”, *DİA*, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010, c. IV, ss. 109-110.

²⁴ *Nuğbetü'l-beyân* üzerine Yaşar Düzenli tarafından doktora tezi yapılmıştır. bkz. *Şihâbuddîn Sühreverdî ve Nuğbetü'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân Adlı Eserinin Tevbe Sûresine Kadar Tahkiki*, 1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁵ Yılmaz, “Sühreverdî, Şehâbeddin”, c. 37, s. 41.

²⁶ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, ss. 41-42.

eseridir. Eserin, Süleymaniye Şehid Ali Paşa 1397/1'deki nüshası, 49 varaktır. (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1397/1).²⁷

5. *er-Rahîku'l-mahtûm*: İlâhî sırlara dair yazılmış bir eserdir. (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2682/1, Hâlet Efendi, nr. 814/8, Şehid Ali Paşa, nr. 1377/3; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1821).²⁸

6. *İ'lâmü'l-Hüdâ ve akîdetü erbâbi't-tukâ*: Tasavvuf ve kelâm ilmine dair on bölümden oluşan eserin Mekke'de yazıldığı bilinmektedir (nşr. Abdülaziz es-Seyrevân, Dımaşk 1996). Süleymaniye Nâfiz Paşa 428/2'deki nüshası Abdülhamid b. Mes'ud es-Sivâsî tarafından 713/1312 tarihinde istinsâh edilmiş ve müellif nüshasıyla mukâbele gördüğü kaydı düşülmüştür. Süleymaniye Bağdatlı Vehbi Ef. 2023/10, Murad Buhârî, 210/2 ve Nâfiz Paşa 770 numarada nüshaları vardır.²⁹

7. *Risâletü's-seyr ve't-tayr*: Tecellî, seyr, tayr ve sülûk konularının anlatıldığı iki varaktan ibaret küçük bir risâledir. (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 428/3, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2023/ 9; Köprülü Ktp., nr. 1589)³⁰

8. *Vasâyâ*: Sühreverdî'nin oğluna ve müridlerine yaptığı vasiyetlerden oluşan küçük bir risâle olup (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 428/4, Şehid Ali Paşa, nr. 1396; Köprülü Ktp., nr. 329/5). Muhammed Şîrvânî tarafından Farsça'ya çevrilerek Arapçasıyla birlikte neşredilmiştir (Câvidân-ı Hîred, Tahran 1396 hş., II/2, s. 31-37). Bu tercüme ayrıca Abdülmümün İsfahânî tarafından yapılan *Avârifü'l-me'ârif* tercemesinin baş tarafında yayınlanmıştır.³¹

9. *Cezbu'l-kulûb ilâ muvâsalati'l-mahbûb*: Sühreverdî'nin tasavvufa dair kaleme aldığı bu eser hicrî 1328'de Halep'te basılmıştır.³²

10. *Risâle fi's-sülûk*: Bu risâle Köprülü Kütüphanesinde bulunmaktadır. (nr. 1605/6, vr. 3b-41a)³³

11. *Fütüvvetnâme*: Murtazâ Savvâf ve Henry Corbin tarafından *Resâil-i*

²⁷ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

²⁸ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

²⁹ Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", c. 37, s. 42.

³⁰ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

³¹ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

³² Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

³³ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

Civânmerdân içinde neşredilmiştir (İran 1353/1973, s. 89-166).³⁴

12. *Evrâdü's-Sühreverdî*: Sühreverdî'nin evrâd ve ezkâr olarak seçtiği duâlardan oluşan eseridir. Talebelerinden Ali b. Ahmed el-Gürî'nin şerh ettiği bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde ve toplam 237 varak civarındadır. (nr. 550/2).³⁵

13. *el-Makâmâtü's-sûfiyye*: (nşr. Emil Me'lûf, Beyrut 1993).³⁶

14. *İdâletü'l-'iyân 'ale'l-bürhân*: (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1447, vr. 131-150; Bursa Ulu Camii Ktp., Tasavvuf, nr. 1597).³⁷

Sühreverdî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Es'ile ve'l-ecvibe*, *Risâle fî gureri'l-halk ve istidrâcîhim*, *Makâmâtü'l-ârifîn*, *Risâle fî'l-fakr*.³⁸

3.6. Halife ve Müridleri

Sühreverdî'nin oğlu olan Ebû Ca'fer İmâdüddîn Muhammed b. Ömer Sühreverdî (v. 655/1257) babasının vefatından sonra Sühreverdiyye tarikatını daha geniş kitlelere yaymıştır. Kendisi İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201), İbn Asâkir (v. 571/1176) gibi âlimlerden hadis okumuş, babası gibi diplomatik seyahatler yapmış, babasının *Avârifü'l-me'ârif* ve babasının amcası Ebu'n-Necîb'in *Âdâbü'l-mürîdîn* adlı eserlerinden faydalanarak kaleme aldığı, tarikatın âdâb ve erkânına dair *Zâdü'l-müsâfir ve edebü'l-hâdir* adlı eser (Köprülü Ktp., nr. 1603/2, vr. 11b-58a) Sühreverdiyye mensupları arasında *Avârifü'l-me'ârif* ten sonra önemli bir kaynak haline gelmiştir.³⁹

Sühreverdî'ye intisap eden müridlerinin sayısı binlerle ifade edilmektedir. Sühreverdiyye'nin Hindistan ve Pakistan taraflarında yayılmasını sağlayan Bahâeddîn Zekeriyâ el-Mültânî (v. 661/1262), tarikatın Büzgâşîyye kolunun kurucusu Necîbüddîn Ali b. Buzguş eş-Şîrâzî (v. 678/1279) onun en önemli müridleridir. İranlı Şair Kemâleddîn-i İsfahânî (v. 635/1237), Sühreverdî'ye intisap

³⁴ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

³⁵ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

³⁶ Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", c. 37, s. 42.

³⁷ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

³⁸ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, s. 42.

³⁹ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, ss. 40-41.

ettikten sonra uzun bir süre inziva hayatı yaşamış, Sühreverdî'nin vefatı üzerine tekrar İsfahan'a dönmüştür. Şâfi'î fakîhi İzzüddîn İbn Abdüsselâm da (v. 680/1282) onun müridlerindendir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin (v. 691/1292) Moğol zulmünden kaçarak ilim tahsili maksadıyla Bağdat'a geldiğinde Sühreverdî'yi ziyaret ettiği rivayet edilmektedir.⁴⁰

3.7. Talebeleri

İbnü'd-Dübeysî (v. 637/1239), İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî (v. 643/1245), Ziyâ el-Makdisî (v. 643/1245), Zekiyyuddîn el-Birzâli el-İşbilî (v. 632/1253), Ebu'l-Ganâim b. Allân (v. 630/1233), Zâhiruddîn Mahmud ez-Zencânî (v. 674/1275) Sühreverdî'den hadis dinleyerek rivayette bulunmuşlardır. Bu isimlerin yanı sıra, İzzet Farisî (v. ?), Ebu'l-Abbâs el-Eberkuhî (v. ?), el-Kusî (v. 653/1255), Şeyh Sa'd-i Şîrâzî (v. 691/1292), Kadî Ebu'l-Fadl Hilâtî (v. 675/1276), Sa'd b. Muzaffer el-Mutahhar (v. 637/1239) ve daha birçok ilim ehlinin Sühreverdî ile görüşüp halkasına katıldıkları, hadis ilmi tahsil ettikleri bilinmektedir.⁴¹ Ayrıca hüccetü'l-muhaddisîn lakabıyla meşhur Muhammed b. Saîd el-Ma'dûl (v. ?), İbn Nukta (v. 629/1231), Ebü'l-Abbâs el-Vâsitî (v. 694/1295), İbn Meymûn el-Kaysî (v. 686/1287) gibi değerli âlimler ondan fıkıh ve hadis okumuş veya sohbetine katılmıştır. *et-Terğîb ve't-terhîb* müellifi Münzirî'nin (v. 656/1258) Sühreverdî'den icâzet aldığı ve bu icâzetlerden birinin 618/1221 tarihini taşıdığı belirtilmektedir.⁴²

Temel İslâmî ilimlerde uzmanlaşmış sûfîlerin kök itibarıyla güçlü bir tasavvuf anlayışı ortaya koyduğu görülmektedir. Sühreverdî'nin tasavvuf alanında otorite sayılmasının yanı sıra fıkıh ve hadis âlimi olarak talebe yetiştirmesi, şeriat-tarikat bağlamında zâhirî ve bâtinî ilimlerdeki yetkinliğini göstermektedir. İfrat ve tefritten uzak, dengeli bir tasavvufî hayatın temeli; mutasavvıfların şeriat ilimlerinin tahsil ve tatbikine verdiğini önem ölçüsünde sağlam olmaktadır.

⁴⁰ Yılmaz, *a.g.m.*, c. 37, ss. 40-41.

⁴¹ Selvi, "Sühreverdî'nin Hayatı", s. 6.

⁴² Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", c. 37, ss. 40-41.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF LİTERATÜRÜNDE MÜRŞİD, MÜRİD VE SEYR U SÜLÛK KAVRAMLARI

1.1. Mürşid/Şeyh

1.1.1. Tanımı

Arapça **رشد** (ra-şe-de) fiili, “doğru yolda olmak” anlamındadır.⁴³ Bu fiilin ismi-i fâil kalıbı olan **مرشد** (mürşidün) kelimesi ise “vâiz, irşat eden kimse” anlamına gelmektedir.⁴⁴ Arapça **الشيخ** (eş-şeyhu) kelimesi ise “üstâd, mürşid, yaşlılığa ulaşmış kimse” demektir.⁴⁵ Şeyh kelimesi; Kur’ân-ı Kerîm’de Hûd 11/72, Yûsuf 12/78, Kasas 28/23, Mü’min 40/67’de “yaşlı kimse”; mürşid kelimesi ise Kehf 18/17’de “doğru yolu gösteren rehber” anlamında geçmektedir.⁴⁶ Şeyh, mürşid terimleri tasavvufta genellikle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁴⁷

Şeyh kelimesi sûfî literatüründe müridler için rehberlik ve irşat görevi yürüten insan-ı kâmil, rehber, mürşid anlamında kullanılmıştır.⁴⁸ Tarikat ıstılahında ise tarikata dahil olan kişileri, belli başlı seyr u sülûk ilkeleri doğrultusunda yetiştiren ve onlara rehberlik eden kişidir. Şeyh kelimesiyle eş anlamlı olarak mürşid terimi de kullanılmaktadır. Yesevîler’de kullanılan “ata” terimi, şeyh ve mürşid anlamında da kullanılır.⁴⁹ Bektâşî tarikatında ise şeyh, mürşid terimlerinin karşılığı olarak “pîr (yaşlı, ihtiyar kimse)”⁵⁰ tabiri kullanılır.⁵¹ Benzer anlama gelen “postnişîn” ifadesi de kullanılmaktadır.⁵² Tarikatın kurucu şeyhine, “tarikatin pîri” denilmektedir. Tarikatın kurallarını belirleyen, yeniden uyandıran veya tecdîd eden/yenileyen şeyhe ise “ikinci pîr (pîr-i sâni)” adı verilir.⁵³

⁴³ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu’cemu’l-vesît*, Dâru’l-Erkâm, Kahire, 1972, s. 393.

⁴⁴ Mustafa vd., *a.g.e.*, s. 393.

⁴⁵ Mustafa vd., *a.g.e.*, s. 512.

⁴⁶ Reşat Öngören, “Şeyh”, *DİA*, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010, c. XXXIX, s. 50.

⁴⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 183.

⁴⁸ Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Nükte Yayınevi, Konya, 2004, s. 103.

⁴⁹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 99.

⁵⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yayınevi, Ankara, 2007, s. 865.

⁵¹ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, sad. Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1990, s. 15.

⁵² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 455.

⁵³ Hülya Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 318.

Şeyh/mürşid⁵⁴; dervişlerin manevî yolculuğunda rehberlik vazifesini üstlenen, tekkenin disiplin ve idaresiyle ilgilenen,⁵⁵ kendisine bağlı cemaatin tasavvufi yaşantısını düzenleyen ve onları yöneten bir idareci konumundadır.⁵⁶ Mürşid; tarikata girerek kendisine bağlananlar için her hâliyle ideal ve örnek bir şahsiyettir. Mürşid; müridlerin rehberlik, terbiye ve problemlerinin çözümü için başvuracağı kişidir. Dolayısıyla onun tavsiyelerine uymak, ona bağlanıp sevmek ve onu manevî baba ve üstad olarak görmek doğru olacaktır. Müridin mürşidine bağlılığı ne kadar kuvvetli olursa, vuslat yolunda emin adımlarla ilerlemesi de o derece mümkün olur.⁵⁷

Mürşid terimiyle ilgili olarak tasavvuf kaynaklarında farklı tanımlamalar da bulunmaktadır. Bu tanımlamaların ortak yönü, mürşidin müridin eğitimi açısından biçimlendirici ve kılavuzlayıcı bir rol oynamasıdır. Bu sebeple, Ebu'l-Hasan Şâzelî (v. 656/1258) mürşidi, “Müridinin fitratını göz önünde bulundurarak fitrata en uygun bir biçimde irşat eden ve Allah'a ulaşma yolunu gösteren kişidir.” diye tanımlarken⁵⁸, İzzeddin Kâşânî (v. 730/1329) mürşidi, “şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde başkalarını kemâle ulaştıracak derecede kâmil olan insan” olarak tanımlamaktadır. Kâşânî'ye göre mürşid, nefsin kusur ve hastalıklarını, bunların ilaç ve tedavi usûllerini bilen kişidir. Mürşid manevî tedavi usûlleriyle nefsi iyileştirme gücüne sahip bulunmakta ve hidayete kılavuzlamaktadır.”⁵⁹ Halid-i Bağdâdî (v. 1242/1827), mürşidi, Allah'a yaklaştırma yolunda Müslümanlara rehberlik yapan büyük bir dînî makam olarak nitelendirir. Çünkü mürşidin vazifesi halkı irşat etmek, halkı Hak yoluna davet edip hidayet yoluna sevk etmektir.⁶⁰ Şüphesiz gerçek mürşid Hz. Peygamber'dir (s.a.s). Mürşidler ise onun irşat mirasından nasiplenmiş bahtiyar kişilerdir. Mürşid olanların, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmış olması, en azından fenâ makamına ulaşmış olması şarttır. Her mürşid, kemâl mertebesinde olmayabilir. Bu sebeple her mürşid kâmildir, ifadesi doğru bir ifade değildir. Mürşidlerin en üstünü,

⁵⁴ Şeyh/mürşid kelimelerinin eş anlamlı olması hasebiyle çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde sadece mürşid kelimesini kullanacağız.

⁵⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 18.

⁵⁶ Resul Ay, *Anadolu'da Derviş ve Toplum*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 107.

⁵⁷ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 100.

⁵⁸ Ahmed Zerrûk el-Fâsî, *Kavâidü'r-tasavvuf*, thk. Abdulmecid Hayâlî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2012, s. 58.

⁵⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, Mavi Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 60.

⁶⁰ Halid Bağdâdî, *Şemsü's-şümûs Güneşler Güneşi Mecd-i Tâlid Hâlidîye Risâlesi*, trc. Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa, sad. A. Fikri Yavuz, Mahmud Parlar, Kitsan Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 39.

hem "kâmil" (kendi olgun), hem de mükemmil (başkasını olgunlaştıran) olanıdır.⁶¹

Mürşidi, dînî hükümleri, mürid ve talebelerinin gönüllerine işleyen kimse olarak da tarif edebiliriz. Buna göre mürşidin, öğretmenden farklı bir yönünün olduğunu görmek gerekir. Zira öğretmen akla hitap eder, dersi ile ilgili açıklama ve tahliller yapar. Mürşid ise ruh ve manevî terbiye ile meşgul olur ve kendisine intisap edenlerin kabiliyetlerine göre herkese ayrı ayrı rehberlikte bulunur. Sahip olduğu maddi-manevî ilim ve kabiliyete göre müridini ıslah etmeye çalışır, müridinin insan-ı kâmil olabilmesi için uğraşır. Mürşidin bu faaliyetlerinde örnek aldığı rol model Hz. Peygamber'dir (s.a.s).⁶²

Farklı bir bakış açısı olarak, mürşid teriminin izahında, sûfîlerin bazı tıbbî terimleri kullandığı da görülmektedir. Mürşid için, "etibbâu emrâzi'n-nüfûs (nefs hastalıklarının tabipleri), et-tabîbu'r-rûhânî (rûhânî tabip)"; mürşidin çalışma alanı için, "emrâzu'n-nüfûs (nefs hastalıkları), et-tıbbu'r-rûhânî (ruhânî, manevî tıp)"; tasavvuf için, "ilâhî ilmi't-teşrîh (ilâhî anatomi), bâtinî ilmi't-teşrîh (gözle görülmeyen anatomi, sır anatomisi)" gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir.⁶³ Hücvîrî (v. 465/1072?) de mürşidleri, manevî hastalıkları nasıl tedavi edeceğini bilen bir gönül doktoru (tabîb-i kalb) olarak nitelendirmektedir.⁶⁴ Tasavvuf literatüründe bu terimleri bariz şekilde kullananlar, İbnü'l-Arabî'nin (v. 638/1340) yoluna bağlı sûfîleridir. Bu sûfîler, ilgili terimi, "sağlıklı bir rûhânî kalbin hakîkî ve mânevî sıhhatinin, itidâlinin korunması; sağlıklı bir ruhânî kalbe sahip olmayanlar için ise mânevî sıhhat ve itidâlin nasıl elde edileceğini, nasıl riyâzet ve mücâhede yapılacağını ilmi" olarak tanımlamaktadır. Bu özelliklere sahip kişi, "tabîbu'l-ervâh (ruhların tabîbi)" veya "et-tabîbu'l-ilâhî (ilâhî tabip)"dir. Mürşidler, uygulanan nefis tezkiyesi/terbiyesiyle müridlerin mânevî hastalıklarını tedavi etmeye çalışan manevî tabiplerdir.⁶⁵ Tabîbu'l-ervâh olan mürşidler şerîat, tarîkat ve hakikat olmak üzere üç ilimden Allah'ın kendilerine bolca vermiş olduğu kimselerdir.⁶⁶ Bu kalbî illetlerin ve nefisî mânevî illetlerin tabipleri, mürşidlerin büyükleri olan tarîkat ve hakikat

⁶¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri* s. 455.

⁶² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, Mavi Yayınevi, İstanbul, 1997, ss. 92-93.

⁶³ Hülya Küçük, *Tasavvuf ve Tıp Selim Kalbin Fizyolojisi*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 15.

⁶⁴ Ali b. Osman el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb, Hakikat Bilgisi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 136.

⁶⁵ Küçük, *a.g.e.*, s. 239.

⁶⁶ Küçük, *a.g.e.*, s. 251.

âlimleridir. Onlar, basîretlerinin nüfûzuyla, tâlip ve sâlikteki bu hastalıkları görür, bunların tedavisi için ne gerektiğini bilirler.⁶⁷

Sühreverdî, mürşidlik makamını, tasavvuf anlayışında, rütbelerin en üstünü ve irşat hususunda peygamber makamına vekillik olarak görmektedir.⁶⁸ Mürşid, halkı Hakk'a davette peygamberlik makamının vekilidir ve bu durum irşat makamının yüceliğine atfen peygamber vekilliği rütbesiyle isimlendirilmiştir. Zira mürşidin amacı müridin Hz. Peygamber'e (s.a.s) tâbî olmasını ve onu örnek almasını sağlamaktır.⁶⁹ Sühreverdî, *"İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Rasûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."*⁷⁰ âyetini delil getirerek Rasûlullah'ın (s.a.s) Müslümanlara örnek teşkil ettiğini söylemektedir. Zikredilen âyet-i kerime gereğince yetkin mürşidlerin (*mürşid-i kâmil*) irşat vazifesinde takip ettikleri usûl, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in (s.a.s) usûlü olmalıdır.

Sühreverdî, yetkin mürşidi, her hareketini Allah için yapan kimse olarak da tarif etmektedir. Mürşid, nefsânî arzularını terk edip ilâhî murada tâbî olan kimsedir.⁷¹ Mürşidin bir şeyi bizzat vermeye de men etmeye de râğbeti yoktur, devamlı olarak Allah'ın irâdesine tâbîdir. Mevlâ irâdesini onun kalbine yerleştirir, mürşid de bütün tasarruflarında hevâsının arzusuna göre değil, Allah'ın istediğine göre amel eder. Eğer Allah'ın, razı olacağı bir fiile ve hâle girmesini kendisinden istediğini bilirse, Allah'ın isteği ve rızâsı o işte olduğu için onu yapar.⁷²

1.1.2. Mürşidin Gerekliliği

İslâm hukuku alanında ihtisas yapmak isteyen ilim tâlibinin bir fakîhin ders halkasına katılıp bu amaç uğrunda belli bir tedrisâtta geçmesi nasıl gerekli görülmüş ise, sûfiler de; nefis terbiyesi ve ruh tasfiyesiyle ilgili olarak yol almak isteyen bir kişinin, bir mutasavvıfın, daha spesifik bir tabirle bir yetkin mürşidin halkasına

⁶⁷ Küçük, *Tasavvuf ve Tıp*, s. 273.

⁶⁸ Şihabüddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 53.

⁶⁹ Uludağ, *Tasavvufun Dili*, s. 61.

⁷⁰ Ahzâb, 33/21.

⁷¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 114.

⁷² Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 112c.

katılmasını, sohbet ve tavsiyelerinden istifade etmesini gerekli görmüşlerdir. Bu sebeple müridin, manevî yolculuğunda kendisine rehberlik edecek kemâl ehli bir kılavuza ihtiyacı vardır.⁷³ Tasavvufta geçerli olan kabule göre, Hakk'a vasıl olmak isteyen her müridin, kâmil bir mürşidden tasavvufî edep öğrenmesi gerekmektedir.⁷⁴ Zira yetkin mürşid bu yolun ehil olan öğretmenidir. Ehliyet ve liyâkat sahibi yetkin mürşidlerin olmadığı yerde manevî yolculuğu hedefleyenler için yoldan saptırıcı, dalâlete düşürücü kılavuzların bu vazifeye tâlip olması kaçınılmazdır.

Sûfiler, kendi çağımızdaki tasavvuf ve tasarruf erbâbını arayıp bulmak, onlara tâbî olmak, onlar vasıtasıyla ledün ilminden ve marifet bilgisinden yararlanmak gerektiği ve bu yolda hedefe ulaşmanın edep ve prensiplerini öğretmek üzere Hz. Musa (a.s) ile Hızır'ın (a.s) Kehf Sûresi'ndeki hikâyesini ön plana çıkarmaktadırlar. Hikmet ilmini öğrenmeyi ve ilm-i ledün deryasına girmeyi arzuladığı zaman Hz. Musa (a.s) genç yol arkadaşına şöyle demişti: *“Ben (ya) iki denizin birleştiği yere ulaşmaya veya bir ömür boyu yürümeye (onu mutlaka arayıp bulmaya) kararlıyım.”*⁷⁵ Bu âyet; hem yetkin bir mürşidin özelliğini hem de ona ulaşmak için ciddi ve samimi bir kararlılık gerektiğini bildirmektedir. Yetkin mürşid “mecme'ul-bahreyn” yani iki denizin birleştiği bir şahsiyet olmalıdır. Bu iki denizin kaynaşması; hem zâhirî (şariat) ilimlere hem de İslâmî tasavvuf çizgisindeki bâtınî (tarikat) ilimlere sahip bulunmak gereğine işaret etmektedir.⁷⁶ İlâhî bilgilere ve ledün ilmine erişmek isteyenlerin, rehberlerin yol göstericiliğine tâbî olması ve manevî hedeflerine ulaşmak için kararlılıkla ilerlemesi gerekmektedir.

Sûfilere göre, bir kimsenin yetkin bir mürşidin sohbetinde bulunmadan, meclisinden istifade etmeden ve oradaki manevî zevki tatmadan gerçek bir Hak yolcusu olması son derece zordur. Bu sebeple kemâle ermiş ve manevî tecrübe sahibi yetkin bir zâtın sohbetine katılmak, sohbetin manevîyatından istifade etmek ve onun irşadına tâbî olmak gerekmektedir.⁷⁷ Çünkü sahâbeden herhangi biri, en büyük âlim

⁷³ Annemarie Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 109.

⁷⁴ Hülya Küçük, *Sultan Veled ve Ma'ârifî*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınevi, Konya, 2005, s. 120.

⁷⁵ Kehf, 18/60.

⁷⁶ Ahmet Akgül, *Tarikat Terbiyesi*, Doğu Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 35.

⁷⁷ Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Sünnete Göre Mürşid-i Kâmil Cemaat ve İntisab*, Umran Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 221.

ve veliden derece olarak daha üstündür. Bu üstünlük sadece kitap okumak ve eser mütalaasıyla elde edilmemiştir. Zira sahâbenin çoğunun okuma yazma bilmediği bilinen bir gerçektir. Bu üstünlüğün sebebinin bilgi çokluğu ve kültür zenginliği olmadığı da aşîkârdır. Çünkü sahâbeden sonra gelen âlimlerin en küçükleri bile dinin bütün konularını onlardan daha teferruatlı olarak biliyorlardı. Öyleyse geriye tek bir sebep kalıyor ki, o da; Hz. Peygamber'in (s.a.s) sohbet halkasında bulunmuş olmalarıdır. Bu sohbetin tesiri o kadar büyüktür ki; sahâbeden sonra gelen âlim, ârif ve bilginler, bu tür manevî zenginlikteki bir sohbet halkası imkânını elde edememişlerdir. Yıllar boyu ilim tahsiliyle elde edilemeyen manevî bilginin, kemâl ehli Allah eriyle kısa bir sohbetle elde edilebileceği gerçeği, bilinen bir husustur.⁷⁸ Nitekim, Eşrefoğlu Rûmî (v. 874/1469), Hz. Peygamber'in (s.a.s) üstâd ve mürşidinin Cebrail (a.s), ashâb-ı kirâmın üstâd ve mürşidinin bizzat Hz. Peygamber (s.a.s), tabîînin üstadının ashâb-ı kirâm ve tebe-i tabîînin üstâdının da tabîîn olduğunu ileri sürerek kemâlât için yetkin mürşidin gerekli olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹

Muhâsibî (v. 243/857), kitaplarında mürşid, şeyh gibi bir kelime kullanmamasına rağmen, Aslında Muhâsibî'nin “şeyh/rehber olmanın nefis için çok tehlikeli olduğunu” savunduğunu söylemek de mümkündür. Şöyle ki o, *er-Riâye*'sinde, Allah'ın haklarına riâyet hususunda neler yapılması gerektiğini en ince detaylarına kadar anlattıktan sonra, kitabının sonundaki bölümde, “vücûdunda yara olup da acısından gecesı gündüzü acılarla dolmuş, derken bu yaranın kolay ve ücretsiz ilacını bulmuş, gecesinin-gündüzünün tadı ve uykusu yerine gelmiş, sonra da aynı dertten muzdarip diğer din kardeşlerine de aynı ilaçla yardım etmeye çalışan ama bu arada insanların etrafına toplanmasından dolayı Allah rızâsını bırakıp insanların hoşnutluğu için amel etmeye başlayan kimse” betimlemesi yaparak nefsin gizli tehlikesine dikkat çekmektedir.⁸⁰

Ebu Gudde'ye göre, kalbin istikametini sağlamanın yolu olarak salih

⁷⁸ Selvi, *Kur'ân ve Sünnete Göre Mürşid-i Kâmil* ss. 221-222.

⁷⁹ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 395.

⁸⁰ Muhâsibî, *er-Ri'âye* (tercüme), ss. 49-50.

kişilerden istifade etmeyi ve onları örnek almayı⁸¹ da temel usûllere dâhil etmektedir. Zühd, rızâ vb. hususların tam olarak gerçekleştirilebilmesi için, bu konunun ehline başvurulması gerektiğini ifade etmesi, ahlâkın ve davranışların bir salih insan (mürşid) yardımıyla düzeltilebileceği kabulünü de ortaya koymaktadır.⁸² Salih insanın; bakması ibret, susması tefekkür, konuşması zikirdir. Kendisine nimet ulaşmadığında sabreder, verildiğinde şükreder. Belâya uğradığında istircâ eder, kaba bir harekete maruz kaldığında halimlik gösterir. Bildiğinde mütevazı olur, öğrettiğinde rıfk ile davranır, kendisine bir şey sorulduğunda bildiğince anlatır. Allah'ın hakkı konusunda engin himmetlidir.⁸³ Salih insanın bu güzel vasıfları sebebiyle, onunla ünsiyet etmek ve ahlâkî eğitim açısından rol model olarak ondan istifade etmek gerekmektedir.

Kuşeyrî (v. 465/1072), mürşidi gerekli görmekle birlikte onun kastettiği mürşid, talebesini yetiştiren hoca konumundaki mürşiddir. Kuşeyrî “hoca-talebe” ilişkisi bağlamında mürşidden bahsetmektedir.⁸⁴ Kuşeyrî, mürşidi Ebû Ali Dekkâk'ın (v. 405/1015) şu sözünü aktarmaktadır: “Bir ağaç, kendisine bakını olmaksızın büyüyüp yaprak verebilir ama olgun meyve veremez.”⁸⁵

Gazzâlî (v. 505/1111), nefsin kusurlarını görmenin yolunun, nefsin ayıplarını, şeytanın tuzaklarını ve insânî zaafırları iyi bilen, bu konularda uzmanlık kazanmış olan bir mürşid ve âlimin gözetim, müşâhede ve murâkabesi altına girmek, onun uyarı ve tavsiyelerini kabul etmek ve gösterdiği manevî tedaviyi uygulamaktan geçtiğini ifade eder.⁸⁶ Aynı görüş doğrultusunda Abdulkâdir Geylânî de (v. 561/1165) gerçek manada kurtuluşa ermek isteyen kişilerin Allah'ın hükmünü ve ilmini bilen bir mürşidin sohbetine katılması gerektiğini savunur. Zira mürşid, müride manevî yolculuğun tehlikelerinden korunma konusunda kılavuzluk eden bir kâmil rehberdir.⁸⁷ Müridin, mürşidin sohbetine katılması, doğru yolu bulmasına ve zararlı

⁸¹ Hâris Muhâsibî, *Risâletü'l-müsterşidin*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2014, ss. 156-157.

⁸² Zafer Erginli, *Muhâsibî ve Nefis Kavramı*, Karadeniz Yayınevi, Rize, 2008, ss. 240-241.

⁸³ Hâris Muhâsibî, *Selefi Tasavvuf*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, trc. Faruk Beşer, Risâle Yayınevi, İstanbul, 1990, ss. 35-36.

⁸⁴ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 348.

⁸⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 61.

⁸⁶ Gazzâlî, *Mükâşefetü'l-kulûb, Kalplerin Keşfi*, trc. Abdulhalık Duran, Yeni Şafak Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 501.

⁸⁷ Abdulkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, trc. Kazım Ağcakaya, Medine Yayınevi, İstanbul, 2014, ss. 294-295.

durumlardan uzak kalmasına yardımcı olması açısından büyük öneme sahiptir. Necmüddîn Kübrâ da (v. 618/1221) mürşidi, kendisi seyr u sülûkte kemâle ulaştıktan sonra müridi bilgilendirerek onu irşat eden, manevî yolculuktaki fayda ve zararları ona gösteren yol arkadaşı olarak tanımlar, Hak yolcusunun bu yolun inceliklerini öğreneceği kâmil bir mürşidi gerekli görür.⁸⁸

Ahmed er-Rifâî (v. 578/1182), dünyadan ve başkalarından sıyrılıp Allah ile ünsiyet etmek gibi hasletlerin okumakla, dersle, ilim meclislerinde oturmakla elde edilmeyeceğini, ancak yaşayışı sözlerine uygun düşen ârif bir mürşidin sohbetine devam ile mümkün olacağını savunmaktadır.⁸⁹ Benzer bir ifadeyle Niyâzî-i Mısırî de (v. 1105/1694) kişinin âlim dahi olsa şeriat ve hakikat ilimlerini cem etmiş bir mürşid araması gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁰ Kulun amelinin amacı, Allah'ı tanımak, O'na kavuşacağına en içten şekilde inanmaktır. Kulun amelleri bu bilgiyle değerlendirilmektedir. Bu bilgiye ulaşmanın en doğru yolu da bir yetkin mürşidin manevî terbiyesinden geçer. Fakat bu yol zordur ve bu yolda ancak irâdesi kuvvetli erler yürüyebilirler.⁹¹

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (v. 672/1273) manevî yolculukta mürşidsiz yol alınamayacağını savunanlardandır. Rûmî, bu bağlamda, Hz. Musa'nın (a.s) ümmetinin, peygamberlerine itaat ettikleri vakit onlar için denizde yollar açıldığını, muhalefete başladıkları vakit kırk yıl çölde sürgün cezasına çarptırıldıklarını delil olarak ileri sürmektedir.⁹² Hak yolundaki meşakkatlerin yarılıp ortadan kalkması için manevî rehber öncülüğünde yol alınması gerekmektedir. Aksi takdirde nefis, hevâ çöllerinde sürgün kalmaya devam edecektir.

İbn Haldûn (v. 808/1406), bilhassa keşf ve ıttıla' mücâhedesini⁹³ için mürşidi zorunlu görmekte ve mücâhede usûllerini öğrenmiş, Allah'a giden yola vâsıl olmuş, tasavvufî eğitimini tamamlamış bir mürşide uymak gerektiğini ifade etmektedir.

⁸⁸ Necmüddîn Kübrâ, *Risâle ile'l-hâim, Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1980, ss. 87-88.

⁸⁹ Ahmed er-Rifâî, *el-Burhânü'l-müeyyed, Kurtarıcı Öğütler*, trc. Sıdkı Gülle, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 127.

⁹⁰ Niyâzî-i Mısırî, *Mevâ'idü'l-'irfân, İrfân Sofraları*, trc. Süleyman Ateş, Emel Yayınevi, Ankara, 1971, ss. 138-139.

⁹¹ Mısırî, *Mevâ'idü'l-'irfân* s. 106.

⁹² Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi mâ fîh*, trc. Ahmet Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İz Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 51.

⁹³ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, ss. 350-351.

Böyle bir mürşid bu yolun durumunu bilir, yolun zorlu ve engelli kısmından müridini aşama aşama geçirir, böylece mürid, seyr u sülûkünü tamamlar. Böyle bir yetkin mürşide kavuşan kimse onu taklit etmeli, onun sözü ve fiili ile hidâyete ermeye çalışmalıdır.⁹⁴

Mehmet Raif Efendi (v. 1309/1891), Hakk'ı arayanlar için mürşidin lüzumlu olduğunu, fakat ehil olmayan kişilerden de uzak durulması gerektiğini söyler. Çünkü tasavvufî terbiye almamış, mürşidliğe yetkin olmayan liyakatsiz kişiler de bulunmaktadır. Bu sebeple ehil olmayan, noksan mürşidden fayda yerine zarar gelir.⁹⁵

Ebu'l Alâ Afîfî (v. 1966) rehber olmadan sûfî yola sülûk eden sâlikin mistik bir hayat sürebileceğini, lakin böyle bir mistik hayatın başarısız olup tasavvufî anlamda bir keşif ve zevke ulaştıramayacağını altını çizmektedir. Dolayısıyla sûfî, hedeflediği sonuca ulaşamayabilir. Bu sebeple müridin önündeki manevî zorlukları aşabilmesi ve ilâhî yolculuktaki seyrini rahat ve kolay bir şekilde tamamlayabilmesi için mürşidle birlikteliği zorunlu görülmektedir.⁹⁶ Nefsânî yolda bulunan ve tasavvufî usûlden istifade etmeyen kişinin Hakk'a ulaşması çok zor olur, belki bu uğraşta birçoğunun da ömrü yetmez. Lakin kılavuz mükemmel bir mürşid olursa, yolundaki müridi bir nazarda Allah'a ulaştırmaya muvaffak olabilir.⁹⁷ Çünkü irşat makamında olan mürşid, müridin Hakk'a ermesi için bir aracıdır. Mürid, mürşidine gönül verdiği ölçüde feyizlenir ve Allahâ vâsıl olma arzusuna erişir.⁹⁸ Kendisine tabi olunan mürşidin de, bu yolun seyrini tamamlamış, Rahmânî cezbe ve murâdî kemâllerle pişmiş ve yetişmiş olması şarttır. Böyle bir zâtın nazarı, kalp hastalıklarını defetmeye, teveccühü de manevî illetleri kaldırmaya yeterlidir.⁹⁹

Sülûkta mürşidin gereklilik ve önemi, ona yüklenen sorumluluk bilinciyle

⁹⁴ İbn Haldûn, *Şifâu's-sâil*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 134.

⁹⁵ Mehmet Raif Efendi, *Mekâsıdu't-tâlibîn*, sad. Abdülkadir Dedeoğlu, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, ts., s. 129.

⁹⁶ Ebu'l Alâ Afîfî, *es-Sevre er-rûhiyye fi'l-İslâm: et-Tasavvuf, Tasavvuf: İslâm'da Manevî Devrim*, trc. H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Risâle Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 290.

⁹⁷ Muhammed Nuri Şemseddîn Nakşibendî, *Risâle-i Murâkabe*, trc. Abdülkadir Akçiçek, Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1983, ss. 137-138.

⁹⁸ Abdulkâdir Geylânî, *Füyuzât-ı Rabbâniye, İlâhî Feyizler*, trc. Celal Yıldırım, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 38.

⁹⁹ Abdülhakîm Arvâsî, *Râbita-i Şerife*, sad. Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 19.

alakalıdır. Allah'ın lûtfuna mazhâr olan mürşid, kulları Allah'a yaklaştıran bir vasıtaadır. Ruhun ve kalbin meselelerini bilen mürşidler, adeta hastalıkları tedavi eden doktor (etibbâu emrâzi'n-nüfûs, et-tabîbu'r-rûhânî)¹⁰⁰ gibi müridin günah ve tutkularından kaynaklanan kalp hastalıklarını teşhis ve tedavi eder. Bu sayede günah kirinden arınmış kalbi, ilâhî sırların yansıyacağı bir mekân haline getirirler.¹⁰¹ Velâyet makamındaki mürşidler, sâliklerle tâliplerin manevî işlerini tanzim etmek ve onlara yardım etmek için ruhlar âleminden bu dünyaya kâmil olarak gelmişlerdir. Onların, tâlip olmayanlara dahi istidâd ve kabiliyetleri derecesinde iyilikleri dokunur,¹⁰² kaldı ki kendisine gönül veren, tâbî olan müride, irşat makamındaki kâmil bir velînin faydası elbette ziyade olacaktır. Zira mürşidin varlığı, müridin manevî yolculuğunda güçlükleri aşmasına ve ilerlemesine yardımcı olur. Mürşidin rehberliği ve destekleriyle mürid, Allah'a yakınlaşma yolunda ilerler, nefsinin kötü arzularıyla mücadele eder ve manevî terakkî potansiyelini gerçekleştirir. Mürid, kâmil ve mükemmil zât bulduğunda, bütün arzusunu ona teslim etmeli, mürşid karşısında gassâl elindeki meyyit gibi olmalıdır. Mürşid, ilâhî feyzi Allahu Teâlâ'dan alıp insanlara verecek olan bir yönü Hakk'a, bir yönü halka dönük olan bir zâttır. İnsan, nefsinin esaretinde olduğu sürece Allahu Teâlâ ile münasebeti gereğince kuramaz. Kulun, Allah ile olan münasebetini düzenleyecek bir aracı lazımdır ki bu da insan-ı kâmildir.¹⁰³ Mürid, tavsiye olunan bu usûle tâbî olursa, onun bir mürebbîye yani tecrübe ve manevî ilim sahibi kâmil bir rehberle başvurması gerekmektedir. Tarikat yolunda rehbersiz ilerlemek isteyen bir kişi hoş karşılanmamakta ve böyleleri için, "Rehberi şeytandır." denilmektedir. Rehbersiz yol almak isteyen bu kişi, bahçıvanın bakımından mahrum kalmış, meyvesi olmayan veya meyvesi tatsız bir ağaca benzetilmektedir.¹⁰⁴

Sühreverdî'ye göre, yabanda yetişen verimsiz bir meyve ağacı, verimli bir yere nakledilir ve bakım görürse; meyvesi çok, tadı güzel olur. Çünkü üzerinde emek verilmiş, bu vazifeye ehil olan birisi tarafından onunla ilgilenilmiştir.¹⁰⁵ Yeri

¹⁰⁰ Küçük, *Tasavvuf ve Tıp*, s. 15.

¹⁰¹ Ay, *Anadolu'da Derviş ve Toplum*, s. 107.

¹⁰² Hülya Küçük, *İntihânâme-i Sultan Veled, Küpten Sızan Sırlar*, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 55.

¹⁰³ İmâm Rabbânî, *Tasavvuf*, trc. Adulkadir Coşkun, Ehil Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 77.

¹⁰⁴ Reynold A. Nicholson, *The Mystics os Islam, İslâm Sûfîleri*, trc. Mehmet Dağ vd., Kültür Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1978, ss. 28-29.

¹⁰⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 61.

gelmişken, Sühreverdî'den önce, Gazzâlî'nin de bu hususta benzer bir örnek kullandığını belirtelim. Gazzâlî, bir bahçıvan tarafından bakılan ağacın diğer ağaçlardan farkı olacağını, aynı şekilde yetkin mürşid eliyle terbiye edilen insanın da müspet mânâda farklılaşıp ârif bir insana dönüşeceğini ifade etmektedir.¹⁰⁶

Sühreverdî, yetkin mürşidin gerekliliği hususunda Kur'ân-ı Kerîm'de rehber ve model insanların ehemmiyetine işaret edildiğini ileri sürerek meseleyi nass ile şeriat zemininde de delillendirmektedir. Zira tasavvuf karşıtlarının iddia ettiği gibi tasavvuf, İslâm dışı yahut İslâm'a alternatif bir oluşum değil, bilakis, özünü bizzat İslâm'dan alan bir farkındalık ve zühd hareketidir. Sühreverdî'nin naklettiği nass delilleri şunlardır:

*“İşte o peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu halde onların rehberliğine uy. De ki: “Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir.”*¹⁰⁷ *“Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz kimseleri peygamber olarak gönderdik; eğer bilmiyorsanız kitaplar hakkında bilgi sahibi olanlara sorun.”*¹⁰⁸ *“Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle. Sonunda dönüşünüz yalnız banadır. O zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim.”*¹⁰⁹ Âyet-i kerîmelerde geçen ifadelerle göre, “Allah'ın hidayete erdirdiği”, “rehberliğine uyulması istenen”, “bilgi sahipleri”, “yüzünü ve özünü Allah'a çevirenler” diye vasfedilenler ile yetkin mürşidin özellikleri birbiriyle örtüşmektedir. Bu sebeple Hak yolcusunun, Allahu Teâlâ'ya davet rütbesine eren kâmil bir rehberin gözetimi altında ilerlemesi gerekmektedir. Yetkin mürşid, manevî terbiye ile nefsini ıslah ederek yönettiği gibi, müridlerinin nefslerini de aynı yöntem ile terbiye ederek yönetmesi açısından önemli bir vazife icrâ etmektedir. Ancak böyle bir terbiye sistemi ile müridde Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma durumu gerçekleşir.¹¹⁰ Mürşidlik makamı, yetkin mürşidlerin, elde ettikleri maneviyât ve ilimleri aynı usûl ile müridlerine nakletmeleri açısından

¹⁰⁶ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, trc. Ali Arslan, Merve Yayınevi, İstanbul, 2006, c. 3, s. 180.

¹⁰⁷ En'âm, 6/90.

¹⁰⁸ Enbiyâ, 21/7.

¹⁰⁹ Lokmân, 31/15.

¹¹⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 105.

gereklidir. Bu sayede, Hz. Peygamber'in (s.a.s) ilim ve manevî terbiye mirası, bir silsile ile müridlere intikâl ederek maneviyat yolunun sürekliliği sağlanmış olacaktır.¹¹¹

1.1.3. Yetkin mürşidin (*Mürşid-i Kâmil*) Özellikleri

Yetkin mürşidin özelliklerini ifade etmeden önce mürşid ile velî kavramlarının birbirine karıştırılmaması gerektiği hususunu vurgulamak gerekir. Her hakiki mürşid aynı zamanda velîdir ama her velî, mürşid olmayabilir.¹¹² Mürşidlik makamı müridlerin irşat ve eğitimleriyle ilgili olduğundan ilâhî ilhâma mazhar olsa bile her velî mürşid olamaz. Tıpkı erdemli insan ile öğretmen kavramları arasındaki kıyasta olduğu gibi her öğretmen erdemli bir insan olmak durumundadır, lakin her erdemli insan, öğretmen değildir. İrşat makamına yetkinlik ile marifet ehli olmak da birbirinden farklı şeylerdir. Mutasavvıfların eserlerine baktığımızda genel olarak, ayrıma gitmeden velî ile yetkin mürşidin özelliklerini iç içe zikrettiklerini görmekteyiz. Bu bağlamda, mutasavvıfların görüşlerini naklederken mürşidin olmazsa olmaz özelliklerinden velî olma vasfını da göz önünde bulundurarak mürşidin özelliklerini inceleyip sûfilerin görüşlerinden istifade edeceğiz.

Hakîm Tirmizî (v. 320/932), velîlerin (dolayısıyla yetkin mürşidlerin), güzel ahlâklarıyla Allah'ı hatırlatan kimseler olduğunu belirtir. Onlar, söz ve tutumlarıyla insanlara doğru yolu gösterirler. Ferâset ve basiret sahibidirler. Kalbî meselelerin iç yüzünü kavrayabilir, insanların manevî hâl ve durumlarını keşfederek doğru bir rehberlikte bulunabilirler. Mürşidler, tasavvuf ilminin temel prensip, yöntem ve usûlleri hakkında kılavuzlayıcı açıklamalarda bulunur, müridlerinin manevî yolculuklarında onlara rehberlik ederler.¹¹³

Kuşeyrî'ye göre insanların birbirinden farklı ilim kazanımları vardır. Nakil ve eser sahibi olan kişiler, dinin vahiy kaynaklarından gelen bilgilere dayanarak ilerlerken, akıl ve fikir erbâbı olan kişiler ise akıllarını kullanarak tefekkür yoluyla ilerler. Mürşidler ise bu iki yolun üzerinde yükselmişler ve bu kazanımların tümünü

¹¹¹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 107.

¹¹² Süleyman Uludağ, *Dört Kapı Kırk Eşik*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 61.

¹¹³ Hakîm Tirmizî, *Hatmu'l-evliyâ*, trc. Salih Çift, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 112-113.

elde etmişlerdir.¹¹⁴ Zira tasavvuf ilminin temeli şeriat, hedefi ise hakikâttir. Bu yolculukta mesafe almak isteyenlerin akıl zemininde ve dinin rehberliğinde yürümeleri gerekmektedir.

Geylânî, müşşidlerin kendilerini övenlere önem vermediğini, aynı şekilde, kendilerini yerenlere karşı da savaş açmadıklarını, güzel ahlâk üzere muamelelerini devam ettirdiklerini ifade eder. Müşşidler, düşmanlık veya kavgayla meşgul olmadıkları gibi onların kalplerinden halka karşı aşırı sevgi ve kınama da çıkmıştır. Onlar halka ancak merhamet nazarıyla bakarlar.¹¹⁵ Müşşidlerin amacı, müridlerin manevî terakkisini gerçekleştirmek ve onları merhamet sahibi Allah'a yönlendirmektir. Bu sebeple, müşşidlerin irşat yöntemlerinin temel ilkesi olarak merhamet prensibine dayalı hareket etmesi elzemdir. Aynı görüş çerçevesinde Erzurumlu İbrahim Hakkı (v. 1166/1753) da yetkin müşşidin bütün insanlara karşı son derece acıyıcı ve merhametli olması gerektiğini belirtir. Bilhassa Hakk'ı arayanlar, müşşidlerini anne ve babalarından daha merhametli ve şefkatli bulmalıdır.¹¹⁶ Hiç şüphesiz anne ve baba figürü, insanların sevgi ve şefkat timsali olarak kabul ettiği figürlerdir. Yetkin müşşid de anne ve baba gibi ve hatta onlardan da ileri bir derecede sevgi ve şefkat duygusuyla müridine muamele eder, mürid de müşşidinin merhamet ve şefkatiyle beslenir, onun manevî rehberliğiyle seyr u sülûkte yol alır. Ayrıca müşşid, halkın ayıplarını örter ve kimsenin ayıbını kimseye söylemez. Müşşidin nefsi tamahkâr değildir, kimseden bir şey beklemez. Ancak Allah için buğzetmesi haricinde kimseye kötü bir söz söylemez.¹¹⁷

Necmüddîn Kübrâ (v. 618/1221), “*Benim yolum işte budur. Ben insanları bilinçli bir şekilde Allah'a inanmaya çağırıyorum. Ben ve bana inananlar böyleyiz.*”¹¹⁸ âyetini delil getirerek müşşidin Allah'ın kitabını ve Rasûlün sünnetini bilmesini; bununla birlikte mücâhede, müşâhede, ferâset ve tasarruf sahibi olmasını şart koşmaktadır. Zira müşşid, Hak yolunun kılavuzudur, bu sebeple manevî yolun korkularını, zorluklarını ve tehlikelerini bilmeli, doğruyu yanlıştan ayırt

¹¹⁴ Abdülkerîm Kuşeyrî, *Risâle*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003, s. 481.

¹¹⁵ Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, s. 93.

¹¹⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, haz. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 748.

¹¹⁷ Erzurumlu, *a.g.e.*, s. 749.

¹¹⁸ Yûsuf, 12/108.

edebilmelidir.¹¹⁹

İbnü'l-Arabî'ye göre mürşid; müridin ihtiyaç duyduğu her şeyin bilgisini kendinde toplayan kişi olmak durumundadır. Mürşidde, müridin yetişmesi için gerekli olan herhangi bir şeyin bilgisi eksik olursa o kimse mürşidlik vazifesini yapamaz. Nâkıs olan bir mürşidin, müride faydasından ziyade zararı dokunur. Böyle biri sahte doktora benzetilebilir. Sahte doktor sağlıklı kimseyi hasta, hastayı ise meyyit durumuna düşürebilir.¹²⁰ Mürşidler, nelerin Allah'ı hoşnut edeceğini ya da onun gazabını celbedeceğini, manevî sıkıntıları ve tedavi yollarını, insanı ıslah veya ifsat eden durumları, keşfi, tecellîyi, terbiyeyi bilmek durumundadır.¹²¹

Seyyid Burhâneddîn Tirmizî'nin (v. 639/1241) mürşidin özelliklerini celâl vasıflarıyla öne çıkardığını görüyoruz. Tirmizî, mürşidin heybetli, aynı zamanda haşyet sahibi olması gerektiğini söyler. Bu sayede şeytan ve vesvese ordusuna mânen galip gelebilmeli, müridin nefsinin heybetiyle te'dîb edebilmelidir.¹²²

Muhammed Nuri Şemseddîn Nakşibendî (v. 1282/1866) ise yetkin mürşidin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Mürşidle görüştüğün zaman bütün gâmını giderir. İçinde bir huzur ve sevgi hâsıl olur, onun meclisinden ayrılmak istemezsin, sözleriyle kalbinin aydınlığı ve sevgisi artar. Bu zâtların tavır ve davranışları Rasûlullah'ın (s.a.s) gidişâtına uygundur.¹²³

Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî (v. 1311/1893) yetkin mürşidin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: Mürşid, Allah'a muhabbetle dolu bir kalbe sahip olmalıdır. İslâmiyet'i çok iyi bilmeli, dinin temel kaynaklarına hâkim olmalıdır. Şefkati, himmeti bol ve âlî olmalı, müridlerine karşı merhametli bir tutum sergilemelidir. Allah'tan gelen her şeye razı olmalı, hevâsından uzak durarak Allah'ın irâdesine tam anlamıyla teslim olmalıdır. İsabetli görüş ve tesirli telkîn sahibi olmalı, müridlerini sırât-ı müstakîme yönlendirebilmelidir.¹²⁴ Sâlik ancak bu şartlara uygun bir yetkin

¹¹⁹ Necmüddîn Kübrâ, *Âdâb Risâleleri*, haz. Süleyman Gökbulut, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 81-82.

¹²⁰ İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, Litera Yayınevi, İstanbul, 2008, c. 8, s. 298.

¹²¹ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, c. 8, s. 297.

¹²² Seyyid Burhâneddîn Tirmizî, *Maârif*, trc. Ali Rıza Karabulut, Mektebe Yayınevi, Ankara, 1995, s. 84.

¹²³ Muhammed Nuri Şemseddîn Nakşibendî, *Miftâhu'l-kulûb*, haz. Abdülkadir Akçiçek, Huzur Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 28.

¹²⁴ Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî, *Câmi'ul-usûl, Velîler ve Tarikatlarda Usûl*, haz. Rahmi Serin,

mürşidin rehberliği altında yol olarak manevî gelişimini tamamlayabilir.

İsmail Rusûhi Ankaravî'ye (v. 1041/1631) göre mürşid, sünnet-i seniyyeye bağlılıkta zâhırda ve bâtında zirve konumda olmalıdır. Eğer bir mürşidde sünnete tâbî olma noktasında kusur bulunursa kendisine bağlı olan müridlere hakkıyla rehberlik yapamaz ve müridlerini dalâlete düşürür.¹²⁵ Tasavvufta esas olan da budur. Gerçek mürşid, nefsini terbiye etmiş kemâl ehli bir kişidir. Mürşidin Kur'ân ve sünnete teslimiyetinin tam olması, seyr u sülûkünü tamamlamış olması en önemli özelliklerindendir. Terbiye ve irşat vazifesi yürütecek bir kimsenin, önce kendini terbiye ve irşat etmesi bu vazifenin ilk şartıdır. Ahlâk ve maneviyâtta kendisi nâkıs olan birinin, müridlerine rehberlik yapması mümkün görülmemektedir. Bu sebeple, mürşidin ilim ve amel bakımından kemâle ermiş olması şarttır.¹²⁶ Mürşidin, kitap ve sünneti iyi bilen, güzel sıfatlarla muttasıf, dünya sevgisini geride bırakmış, riyâzat, mücâhede ve ibadetlerle nefsini ıslah etmiş, Allah ve Rasûlü'nün ahlâkına nâil olmuş bir kimse olması gerekmektedir.¹²⁷

Mürşidin tarikat/icâzet silsilesinin Hz. Peygamber'e (s.a.s) kadar dayanması olmazsa olmaz şartlardandır.¹²⁸ Mürşidin bu vazifeye ehil olup olmadığını anlamanın yolu mürşidin silsilesine bakmaktır. Zira silsile, bir çeşit diploma ve yetki belgesi gibidir. Mürşid de kendi mürşidi tarafından bu vazife için yetkilendirilmiş olmalı, onun mürşidi de kendi mürşidinden icâzet (diploma) almış olmalıdır. Bu şekilde müteselsilen tarikatın kurucu mürşidine ve oradan da Hz. Peygamber'e (s.a.s) kadar silsile kesintisiz devam etmelidir.¹²⁹ Tarikat âdâbını iyice öğrenen ve mürşid olmaya layık görülen kişiye yetkin mürşidi tarafından, irşada memur kılındığına ve tarikat usûlünü öğretebileceğine dair icâzet verilir ve hırka giydirilir.¹³⁰ Silsile ve icâzet, mürşidin doğru bir şekilde yetişmiş olduğunu ve tasavvuf yolunda rehberlik yapma yetkisine sahip olduğunu gösteren bir delil ve alamettir. Bunun yanı sıra mürşid, güzel ahlâka sahip, mevki ve makam hırsından uzak duran, her türlü sıkıntı ve

Pamuk Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 90.

¹²⁵ İsmail Rusûhi Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, haz. Safi Arpaguş, Vefa Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 62.

¹²⁶ Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 103.

¹²⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 184.

¹²⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, s. 93.

¹²⁹ Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 83-84.

¹³⁰ Abdulmecid Hânî, *Hadâiku'l-verdiyye*, trc. Mehmet Emin Fidan, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 24.

kederle başa çıkmaya hazır bir karaktere sahip olmak durumundadır.¹³¹ Bazı muhakkikler yetkin mürşidin iyi bir muallim olması, dünya nimetlerine karşı zühhd duruşunu bozmaması, ilâhî muhabbetin tesiriyle dolup taşan ve müridlerini bu muhabbetten nasiplendiren bir kalbe sahip olması gerektiğini de beyan etmiştir.¹³²

Sühreverdî, yetkin mürşidlerin örnek insan olmalarından dolayı onlara intisap eden ve sohbet meclislerine katılan müridlerin, mürşidlerinin edep ve heybetini örnek alacağını, rol model olarak taklit edeceğini, mürşidin ahlâkını yaşama gayretinde olacağını ifade etmektedir. Sühreverdî bu duruma şu âyeti delil getirmektedir: “*İşte onlar, Allah'ın, hidayetine ulaştırdığı kimselerdir; öyleyse, sen de onlara uy!*”¹³³ Müridlerin mürşidlerine duyduğu bu hayranlık boşa değildir, zira yetkin mürşidler manevî yolculuklarını tamamladıkları zaman, kendilerine uyulmaya ehil ve ehliyetli kılınıp irşada memur edilmişlerdir.¹³⁴ Bu sebeple onlardaki kemâl vasıfları, çevresinde bulunan insanları etkilemekte ve mürşide tâbî olmaya sevk etmektedir. Yetkin mürşid; insanlardaki mizaç farklılıklarını bilen, onlara sevgi ve şefkat ile yaklaşan, müridin terbiyesini Allah'ın rızâsı için isteyen, nefsinin kötü isteklerine teslim olmayan ve kendisine bağlanılmasını nefsi adına istemeyen kimsedir.¹³⁵

Sühreverdî, aynı zamanda mürşidin, müridlerin hâl ve durumlarına, kabiliyetlerine vâkıf olma gücünün olduğunu da ifade etmektedir. Böylece mürşid, her müridine her iki cihan için hayırlı, yararlı olanı tavsiye etmeye muvaffak olabilmektedir. İnsanların mizaçlarının farklı olması sebebiyle onları Hak yoluna davet de farklı yöntemlerle olmaktadır. Sühreverdî, Hak yoluna davetin farklı şekil ve yöntemlerle olabileceğine, “*Rasûlüm! İnsanları Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et ve onlara karşı en güzel mücadele şekliyle mücadele yap.*”¹³⁶ âyetini delil getirmektedir. Hikmet yöntemiyle davet etmek, ilâhî davet yolunda son derece önemlidir. Nasihat ve iyilik yoluyla mücadele de aynı şekilde önemli bir usûl ve davet yöntemidir. Hikmetle Hak yoluna çağırılacak kimseye nasihat tesir etmez. Onun daveti, ancak hikmetle mümkün olur. Yetkin mürşid, farklı irşat yollarını,

¹³¹ Güngör, a.g.e., s. 93.

¹³² Hasan Hilmi Efendi, *Miftâhu'l-ârifîn, Tarikat Ehlinin El Kitabı*, haz. Hasan Ege, Osman Salih Dalcı, İrfan Gündüz, Şelale Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 66.

¹³³ En'âm, 6/90.

¹³⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 54.

¹³⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 131.

¹³⁶ Nahl, 16/125.

kimin ebrâr, kimin mukarrabûn usûlüyle terbiye edilmesi gerektiğini bilir. Yine; kimin zikre, nafîle namaza devam etmesi gerektiğini, kimin katı ve kalın, kimin güzel elbise giymede hevâsına uyduğunu bilir ve müride en uygun olanı tercih ederek, onu, içine düştüğü kötü alışkanlıklardan ve nefsin esaretinden kurtarır. Mürşid, irâde ve ihtiyârını gerçekleştirmede terbiye usûllerini kullanarak müridin hevâ hastalığını en doğru şekilde tedavi ederek onu rızâ-ı ilâhîye hazırlar.¹³⁷ Bu sayede mürşid, müridlerine rehberlik ederken sırât-ı müstakîme kılavuzlama, manevî yolculuğun bilgilerini aktarma, ahlâkî değerleri öğretme ve kâmil insan olma serüveninde destek olma vazifesini doğru bir şekilde yapmış olur. Mürşid bu görevleri, Allah'ın rızâsını umarak ve benlik duygusunu geride bırakarak sûfî yolunun sorumluluk duygusuyla yerine getirir.

1.1.4. Mürşidin Cinsiyeti (Hanımların Mürşidliği)

Genel olarak tasavvuf tarihine baktığımızda sûfilerin “velî” sıfatını, kadın veya erkek olmanın üstünde bir sıfat olarak konumlandıklarını görmekteyiz. Çünkü velîlik makamı, dış görünüş veya cinsiyetle değil, kalple ve Hakk'ı arama aşkıyla ilgilidir.¹³⁸ Sühreverdî'nin, “İnsanın birinci doğumu, onun âlem-i mülk ile irtibatını sağlar. İkinci yani manevî doğum ise melekût âlemiyle olan irtibatını temin eder. Meşâyih dediğimiz yetkin mürşidler de böyledir. Onlar, irşat ettiği kişilerin manevî doğumunu gerçekleştirmiş ve bu sayede o kişiler de mürşidin manevî evlatları olmuştur. Mürşidler manevî evlatlarına kendilerinde bulunan manevî ilim ve hâlleri intikal ettirerek başkalarına tebliğ ve tevdî etmişlerdir.” ifadesi, müridin seyr u sülûk neticesinde kemâle ermesini “ikinci doğum, manevî doğuş” olarak nitelendirmesi, “neseb ve velâdet” örneğiyle konuyu izah etmesinden yola çıkarak tasavvuf yolunun manevî anneleri, hanım mürşidleri ve sûfîleri hakkında bir başlık açmayı uygun gördük.¹³⁹

İnsanın dünyaya geliş serüvenine baktığımız zaman görüyoruz ki anneler her insan için mürebbî ve mürşid konumundadır. Anneler çocukların nefis terbiyesinde,

¹³⁷ Sühreverdî, *a.g.e.*, ss. 125-126.

¹³⁸ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 435.

¹³⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), ss. 105-107.

riyâzet uygulamalarında ve ahlâk eğitimlerinde ilk mürebbîleri ve mürşidleridir.¹⁴⁰ Tasavvuf literatüründe “ümm/ana, anne” kelimesi, ümmü’l-kitâb/Kur’ân, ümmü’l-esmâ’ veya ümmühât-ı esmâ’ gibi temel dînî/metafizik terimlerde geçmektedir. Tasavvuf tarihinde de, İbn Haffî’in (v. 371/982) annesi Ümmü Muhammed; İbnü’l-Arabî’nin türâbî annesi Nûr, ilâhî annesi Fâtıma Bintü İbnü’l-Müsennâ gibi terim anlamıyla mürşid olarak vasedilen edilen anneler vardır. Bunlardan İbn Haffî’in “şeyhu’l-kebîr”, İbnü’l-Arabî’nin de “şeyhu’l-ekber” olarak bilindikleri ve dolayısıyla tasavvufun önde gelen isimlerinin, annelerinin terbiye ve kontrolünde yetişmiş olmaları dikkat çekicidir.¹⁴¹

Bazı araştırmacıların iddiasının aksine, tasavvuf tarihinde hanım sûfilerin sayısı az değildir. Ancak onlardan söz eden kaynakların sayısı veya onlara ayrılan yer azdır. Câhız’ın (v. 255/869) ünlü *Kitâbü’l-beyân* ve *Kitâbü’l-hayavân* eserleri hanım sûfilerden bahseden ilk kaynaklar olarak zikredilmelidir. Ancak bu kitaplarda, Muâze Bintü Abdullah el-Adeviyye (v. 83/702 veya 101/719), Râbia el-Adeviyye (v. 185/801) ve Vehetiyye Ümmü’l-Fazl (4/10. asır) gibi çok az sayıda sûfî hanımdan söz edilmiştir. Ebû Sa’îd İbnü’l-Arabî’nin (v. 341/952) *Tabakâtü’n-nüssâk*’ı, sûfî hanımlardan söz eden diğer bir erken dönem kaynağıdır, lakin kitap bugün elimizde yoktur. Biz bu referansları, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî’nin (v. 412/1021) *Zikrû’n-nisveti’l-müteabbidâti’s-sûfiyyât*¹⁴² adlı, tamamen hanım sûfilere tahsis edilmiş kitabında görmekteyiz. Sülemî, burada, muhtemelen 4/10. asırda veya daha önce yaşamış olan Şebeke el-Basriyye’den söz ederken, adının *Tabakâtü’n-nüssâk*’ta geçtiğini belirtmektedir. Sülemî bu kitabında 84 hanım sûfiden söz etmektedir.¹⁴³

Erken dönem tasavvuf kaynaklarında sûfî hanımlar¹⁴⁴ için ‘şeyhe/hanım şeyh’ ifadesinden çok “üstâd” veya “müeddibe” kavramlarına yer verilir. Mesela Râbia Adeviyye (v. 185/801) için Süfyân Sevrî (v. 161/777) “müeddibe” tavsifini kullanır. Zünnûn Mısırî (v. 245/859), Fâtıma en-Neysâbüriyye (v. 223/837) hakkında, “O Yüce Allah’ın velîlerinden bir velîdir ve üstâdımdır.” demiştir. Tarîkatlar döneminde ise,

¹⁴⁰ Hülya Küçük, “Tasavvuf Literatüründe “Anne” Kavramı ve Mürşid Olarak Anneler: Türâbî (Biyolojik) Anneden İlâhî Anneye”, *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2023, c. 2, s. 48.

¹⁴¹ Küçük, “Tasavvuf Literatüründe “Anne” Kavramı...”, s. 59.

¹⁴² bkz. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, *Zikrû’n-Nisveti’l-Müteabbidâti’s-Sûfiyyât, Kendilerini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar*, trc. Ali Akay, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2012.

¹⁴³ Hülya Küçük, *Uzatılmış Yol*, Nefes Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 204.

¹⁴⁴ bkz. Hatice Çubukçu, *İlk Dönem Hanım Sûfiler*, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2006.

sadece Mevlevîlik, Cerrâhîlik ve Bektâşîlik gibi bazı tarikatlarda hanım şeyhler atanabildiğini bilinmektedir.¹⁴⁵

II/VIII. asırdan itibaren, tekke veya zâviye sahibi olan, bir tekkeye giden veya oranın mürşidi vefat edince yerine geçen hanımlar vardı: Meselâ Hafsa bt. Sîrin'in (v. 101/719 veya 110/728) "mescid veya musallâ" denilen bir tekkesi vardı ve otuz yıl bu tekkede ikamet etmişti. Sehavî (902/1497), Mısır'da Ribâtü bint Havvâs diye bir ribatın olduğunu ve bunun "Havvâs" adında müttakî birisi tarafından yaptırıldığı için bu adla adlandırıldığını söyler. Bu zât vefat ettikten sonra, kızı (Bint Havvâs) tarafından ribât yönetilmiş, sonra da bu isimle anılmıştı. Ribât, Mescid-i Nebî'nin içindeki Hz. Peygamber'in (s.a.s) hane-i saadetlerine benzer bir mimaride inşa edilmişti. Ribâtta dul veya yaşlı kadınlar, zâhideler ve âbideler barınmaktaydı.¹⁴⁶

Diğer bir hanım sûfî olan Vehetyiyye Ummü'l-Fazl (IV-V/X-XII. asırlar), Şeyh Ebû Abdillâh b. Hafîf 'in müridiydi ve çokça ziyaretçisi bulunmaktaydı. Muhtemelen aynı asırda yaşamış olan Şebeke el-Basriyye ise, kendisinden ders alan, sohbetine katılan mürîd/öğrenciler için evinin bodrumunda odalar yaptırmıştı. Kendisi de adını bilmediğimiz ve "Şebeke el-Basriyye'nin kardeşi" diye bilinen kardeşinin sohbetlerine devam ederdi. Demek ki kendisi kardeşinden daha çok tanınıyor ve biliniyordu. Kendisinin adının bilinip kardeşininkinin bilinmemesi, sadece tasavvuf tarihinde değil, bütün İslâm tarihinde de nadir rastlanacak tuhaf bir durumdur.¹⁴⁷

V/XI. asırdan sonra karşımıza çıkan en dikkat çekici hanım şeyhler İbnü'l-Arabî'nin hanım hocalarıdır. İbnü'l-Arabî'nin "bey" şeyhlerinin yanı sıra onun "hanım şeyhleri/ hocaları" da bulunmaktaydı. Hanım şeyhler denince akla, kendisi hakkında "ilâhî anne" tabirini kullandığı Fâtıma Bint İbn el-Müsennâ, Şems Ümmü'l-Fukarâ ve "Hicaz ulemâsının övüncü" diye vasfettiği Fâhru'n-nisâ Bint Rüstem gelir. Fâtıma Bint İbn el-Müsennâ, kendisini İbnü'l-Arabî'nin, "ilâhî annesi" olarak nitelerdi. Bu terim tasavvufta, daha önceden beri vâir olan ve şeyhler için kullanılan "ruhî baba" tabirine karşı düşünülmüş bir terim gibidir.¹⁴⁸ Her çocuk gibi İbnü'l-

¹⁴⁵ Küçük, "Tasavvuf Literatüründe "Anne" Kavramı", s. 51; Küçük, *Uzatılmış Yol*, s. 430.

¹⁴⁶ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 433.

¹⁴⁷ Küçük, *a.g.e.*, s. 432.

¹⁴⁸ Küçük, *a.g.e.*, ss. 432-433.

Arabî'nin ilk şeyhi de onun annesiydi. Onu Fâtıma Bintü İbnü'l-Müsennâ'ya götüren, türâbî annesi Nûr olmuştur. Zira annesi Nûr el-Ensâriyye, İbnü'l-Arabî'nin de ilk şeyhi olan Fâtıma Bintü İbnü'l-Müsennâ'nın mürideleri arasındadır.¹⁴⁹

Ancak kadınların mürşidlik makamına yükselmesi söz konusu olunca yukarıdaki bakış açısını bütün tarikatlarda değil, Mevlevîlik, Cerrâhîlik ve Bektaşîlik gibi bazı tarikatlarda bulabiliyoruz. Cerrâhiye tarikatında kadın şairler arasında eşsiz bir üne sahip olan Fıtnat Hânım (v.1194/1780), Yahyâ Şerâfeddin Efendi'nin halîfesiydi. XX. asırda mürşidlik rütbesine erenler arasında İbrahim Fahreddin Efendi'nin (v. 1966) halifeleri olan Fatma Mükerrerem (v. ?), Emine Binnaz (v. 1960) ve Emine Nimet Bacı'yı (v. ?) zikretmek gerekir. Bektaşî hanım şeyhlere örnek olarak Fatıma Bacı (Kadıncık Ana, (v. VII/XIII. Asrın son çeyreği) ve Amine Hatun zikredilebilir.¹⁵⁰

1.1.5. Mürşidin Görevleri

Yetkin mürşidlerin, vazifelerini belli bir usûl ve disiplin dâhilinde gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu hususta aralarında meşrep ve yöntem farklı olsa da, bağlı bulundukları silsile ya da ekolün eğitim sistemine bağlı kalarak müridlerini eğitirler. Genel olarak, mürşidin ilk görevi, mürid adayının sûfî yoluna uygun olup olmadığını ve mizaç özelliklerini öğrenmek için müridi sınamaktır. Yöntem ve temrinleri öğretecek mürşid, müridin niyet ve kabiliyetini anlamak için müridi sınamak durumundadır. Bu sebeple mürid adayı bazen dergâhın kapısında uzun bir süre bekletilir ve bazen imtihan etmek maksadıyla kaba davranılırdı. Mürid, mürşidi tarafından kabul edilirse genellikle üç yıl programlı bir hizmet süreci şart koşulurdu; halka hizmet için bir yıl, Hakk'a hizmet için bir yıl, kendi kalbini müşâhede için bir yıl süren bir programa tâbî tutulurdu.¹⁵¹ Mürşidlerin tâliplerini sınamak ya da onların kibrini kırmak için başka yöntemleri de bulunmaktaydı. Halk tarafından azarlanıp kınanmaları için müridden dilenmesi talep edilirdi, bu talepteki amaç nefsin hoşuna gitmeyecek durumlara karşı müridin dayanma gücünün olup olmadığının tespit

¹⁴⁹ Küçük, *Uzatılmış Yol*, ss. 264-265.

¹⁵⁰ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 446.

¹⁵¹ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 110.

edilmesiydi. Yüksek bir memur iken bu tür bir imtihandan geçen Şiblî (v. 334/949), “Kendimi Allah'ın mahlûkâtı içindeki en değersizlerinden sayıyorum.” dedikten sonra Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909) tarafından müridliğe kabul edilmiştir.¹⁵²

Mürşid ile mürid ilişkisi bir yönden hekim ile hasta ilişkisine de benzemektedir. Hekimin hastaları için doğru teşhis koymak ve uygun tedavi yöntemlerini belirlemek için bilgi ve deneyimine başvurduğu gibi benzer şekilde mürşid de müridlerine manevî bir hekim gibi davranır, müridlerinin manevî durumlarını teşhis ederek ona uygun bir tedavi yöntemi hazırlar. Bu anlamda, mürşidin müridleriyle olan ilişkisi kumandanın belirlediği stratejiye uyan bir askere de benzetilebilir. Asker, düşmanla savaşırken kumandanının direktiflerine uyarak hareket etmelidir. Benzer şekilde, mürid de nefsiyle mücadele ederken mürşidin belirlediği usûl ve talimatlara uymalıdır.¹⁵³

Mürşidler, müridlerinin meşreplerine göre farklı yollarla irşat edebilir. Bu irşat yolları genellikle “seyahat, sohbet, halvet” şeklinde ifade edilir. Bu yöntemler, müridin durum ve meşrebine göre belirlenir. Hakk'a vuslât ve Allah'ın rızâsına erişmek sadece kitaplardan salt bilgi elde etmeyi değil, aynı zamanda bir yetkin mürşidin manevî eğitimine tâbî olmayı da gerektirir. Mürşid, müridin manevî yolculuğunu selamete tamamlaması için doğru teşhis ve tedaviyi sunar, direktifleriyle onu nefisle mücadelede başarılı kılmaya uğraşır, bu sayede Allah'a vâsıl olmasına yardımcı olur.¹⁵⁴

Muhammed Esad Erbilî (v. 1349/1931), mürşidlerin, mescid, medrese, tekke veya zaviyelerdeki toplantılarda mürid ve tâliplerle bir araya gelerek İslâmî bilgileri ve tasavvuf yolunu anlatmasını mürşidin temel görevlerinden biri olarak ifade eder. Bu toplantılarda İslâmî ilimler, tasavvuf prensipleri ve seyr u sülûk üzerine dersler verilir. Mutasavvıflar tarafından tasavvufun kâl ilmi değil hâl ilmi olduğu belirtilse de hâlin sağlanması için temel İslâmî ilimlerin ve tasavvuf edebinin öğretilmesi gerekmektedir. Hâle giden yolda kâlin tesiri son derece önemlidir. İkinci olarak, mürşidlerin yapması beklenen bir görev de hayat ve ölüme dair nasihatlerde bulunmaktır. Bu nasihatlerde dünya hayatının geçiciliği, ölümün kaçınılmaz bir

¹⁵² Schimmel, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁵³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 183-184.

¹⁵⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 183-184.

gerçek olduğu ve ahiret hayatının önemi vurgulanıp ahirete hazırlık teşvik edilir. Mürşid, müridlerine Allah'ın rızasına uygun bir şekilde yaşamaları, dünya nimetlerine bağlanmamaları ve ölüm anına hazır olmaları konusunda nasihat eder.¹⁵⁵

Bu başlıkta, mürşidin görev amacı, görevlerinin ana unsurları ve görevin icrâsındaki farklılıkları izah ettikten sonra, yeri gelmişken, Sühreverdî'nin bu husustaki temel görüşünü aynı başlık altında nakletmeyi uygun gördük. Mürşidin görevleriyle ilgili olarak, Sühreverdî'nin görüşlerini ikinci bölümde detaylı olarak maddeler halinde ele alacağız.

Sühreverdî, mürşidin temel görevinin, kulları Allah'a, Allah'ı da kullarına sevdirmek olduğunu ifade etmektedir. Yetkin mürşidin, kulları Allahu Teâlâ'ya sevdirmesi şöyle izah edilmektedir: Mürşid, müridi, Hz. Peygamber'in (s.a.s) yoluna kılavuzlamaktadır. Zira Hz. Peygamber'e (s.a.s) güzel bir şekilde tâbî olanı Allah da sevecektir. *“Rasûlüm onlara de ki: Eğer siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizi sevsin.”*¹⁵⁶ âyeti buna delildir. Yetkin mürşidin Allah'ı kullarına sevdirmesi de şöyle izah edilmektedir: Mürşid, çirkin iş ve günahlardan sırât-ı müstakîme kılavuzlayan, müridi mânen yetiştiren kişidir. Müridin nefsi, kötülüklerden arınınca onun kalbi nurlanmaya başlar ve kalbinde Allah'ın birliğinin tecellîsi görünür. Manevî lezzeti kabinde bulan mürid, ilâhî aşk için daha fazlasını arar hâle gelir. Bu hâle ulaşan mürid, Rabbini sever. Bahsedilen bu durum, tezkiye ve terbiyenin bir sonucudur. Bu duruma işâretle Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Şüphesiz nefsinin (küfür ve isyandan) temizleyen kurtulmuştur.”*¹⁵⁷ Nefsin felâhı, Allah'ı bilmesi ve marifete ulaşmasıyla olur. Böylece mürşid görevini yapmış, manevî terbiye ile müridinin tezkiyesine vesile olmuş olur. Bu mânâda mürşid, Hak yoluna irşat eden, müridlerin hidâyetine vesile olan Allah'ın askeri gibi görev yapmaktadır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Muhammed Esad Erbilî, *Mektûbât*, sad. Hasan Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, Erkam Yayınevi, İstanbul, 1983, ss. 35-37.

¹⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁵⁷ Şems, 91/9.

¹⁵⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), ss. 102-103.

1.1.6. Eğitim Usûllerine Göre Mürşidler

İmâm, üstâd, şeyh, rehber gibi sıfat ve unvanlar verilen mürşid, Hakk'a giden yolu bilen, yaşayarak ve deneyerek doğru yolu öğrenmiş olan kâmil zâttır. Bu yolda ilerlemek isteyenlere bu yolda rehberlik eden her mürşid manevî derece, meşreb ve ilmî açıdan aynı mertebede olmayabilir. Mürşidlikte de bir takım dereceler ve eğitim usûlü farklılıkları vardır.¹⁵⁹ Bu derecelendirme, mürşidin bilgi, tecrübe ve manevî derinliği gibi farklılıklara dayanır. Fakat her durumda, bir mürşid, kendi yoluna istekli olanlara rehberlik ve onları irşat etme sorumluluğu taşır. Mürşidler, genel olarak, tâlim mürşidi, sohbet mürşidi ve tarikat (irşat/sülûk) mürşidi olarak kategorize edilmektedir.¹⁶⁰ Şimdi bu kısımlara dair izahatlarla mürşidlerin sınıflandırılmalarındaki temel farklılıkları inceleyelim.

a. Sohbet mürşidi: Sohbet mürşidleri meclislerine devam eden tâliplerine tasavvufî hayatı yaşayarak, hissederek öğretir ve tanıtırlar. Daha doğrusu bu hayatı onlara yaşatır, hissettirir ve tattırırlar. Burada anlatma birinci derecede önemli değildir, kâlden ziyade hâl ön plandadır. Mürşid ile müridin birbirini görmesi sözden daha çok tesirlidir. Sohbet mürşidlerinin meclislerinde vaaz ve nasihat da yapılmaktadır, ancak hâl bunlardan değerlidir. Mürşid yaşantısı ile müridlerine örnek olarak onları manevî yönden tesir altına alır. Mürşidin, müridlerine manevî açıdan tesir etmesi tasavvufî hayatta sıkça görülen bir durumdur.¹⁶¹ Sohbet mürşidi; insanı hâl ve kâliyle Allah'a vâsıl eden hakiki mürşiddir.¹⁶²

b. Tâlim mürşidi: Sohbet mürşidlerinden başka bir de tâlim mürşidi diye vasıflandırılan muallim mürşidler vardır. Tâlim mürşidleri İslâmî ilimlerde yetkin, ihlaslı âlimlerdir. Müridlerini dînî hükümler, ameller, ahlâk kuralları hususlarında bilgilendirirler. Müslümanlara yönelik irşat faaliyetleriyle nefis terbiyesi ve güzel ahlâk elde etme noktasında terakkî etmelerine yardım ederler.¹⁶³

c. Terbiye (sülûk) mürşidi: Terbiye mürşidi, müridlerini anne ve babanın çocuğunu, hocanın talebesini, ustanın çırağını eğitmesi gibi te'dîb ve terbiye eder, bir

¹⁵⁹ Uludağ, *Tasavvufun Dili*, s. 61.

¹⁶⁰ Öngören, “Şeyh”, c. 39, s. 51.

¹⁶¹ Uludağ, *Tasavvufun Dili*, s. 63.

¹⁶² Muhammed b. Abdullah Hânî, *Âdâb*, trc. Ali Hüsrevoğlu, Emek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 213.

¹⁶³ Uludağ, *a.g.e.*, ss. 64-65.

dadı, bir lala gibi onları yetiştirir. Mürşid müridini çocuğu gibi, mürid de mürşidini manevî bir baba gibi görür. Aralarındaki bu ilişki, soydan gelen nesep ilişkisi gibidir. Bu sebeple mürid, “mensup” veya “müntesip” diye de isimlendirilir.¹⁶⁴ Bu mürşidler müridin manevî yolculuğuna rehberlik ettiği için teslîk/sülûk mürşidi, müridler mürşidlerine tâbî olmaya söz verip bu sözün alameti olarak hırka giydikleri için mürşid-i metbû’ şeklinde de anılır. Terbiye mürşidleri genel olarak talim ve sohbet mürşidlerinin vasıflarına haizdir.¹⁶⁵

1.2. Mürid/Sâlik

1.2.1. Tanımı

Arapça أراد (e-râ-de) fiili, “dilemek, istemek, irâde etmek” anlamındadır. Bu fiilin ism-i fâil kalıbı olan مرید (mürîdün) kelimesi ise “isteyen, irâde eden kimse” anlamına gelmektedir.¹⁶⁶ Mürid, “irâdesini Hakk’ın ve mürşidinin irâdesine tâbî kılan kimse” demektir.¹⁶⁷ Mevlâ’ya vuslata kasteden, O’nun rızasına ermek isteyen ve bu niyete kendisini ulaştıracak bir mürşide intisap eden kişiye mürid denir. Tasavvuf yolculuğunda tâlip, mürid, mutasavvıf, sûfî olarak dört merhale bulunmaktadır. Müridlik makamı, manevî yolculuğun ikinci merhalesidir.¹⁶⁸

Şunu da eklemek gerekir ki Muhasibî’nin tasavvuf anlayışı, insanın bildiklerini uygulamaya çalışması üzerine kurulmuş tam anlamıyla bireysel bir tasavvuftur. Bu sebeple, onun eserlerinde geçen “mürid” kelimelerini de, tarikatlar dönemindeki anlamına değil de kelime anlamına yakın olarak yani “Allah’ı ve O’nun rızasını isteyen” anlamına hamletmemiz gerekecektir. Bilindiği üzere VI/XII. asırda başlayacak olan tarikatlar döneminde bu kelimeye, “Bir mürşidin dizinin dibine oturup onun otoriter eğitimi ile seyr ü sülûkü yani Allah’a varmayı arzulayan” mânâsı yüklenmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Uludağ, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁶⁵ Öngören, “Şeyh”, c. 39, s. 51.

¹⁶⁶ Antoine el-Dahdah, *el-Mu’cemu’l-vesîtu fi tasrîfi’l-ef’âli*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 2012, s. 99.

¹⁶⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 185.

¹⁶⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, ss. 454-455.

¹⁶⁹ Hâris Muhâsibî, *er-Ri’âye, Nefs Muhasebesinin Temelleri*, trc. Hülya Küçük, Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 49-50.

Mürîd, Allah'a ermek için mürşidine teslim olan ve mürşidin rehberliğini kabul ederek, irâdesini onun irâdesine tâbî kılan kişidir. Kelimenin esas anlamına göre “mürîd”, irâdesi olan kimsedir. Bu kelime, tasavvufta sözlük anlamından farklı bir şekilde kullanılmış ve sûfiler bu terimi “irâdesini yok eden kimse” olarak anlamlandırmışlardır. Bu sebeple iradesinin esaretinden kurtulmayan kimse mürîd olamaz.¹⁷⁰ Sûfî literatürüne göre “mürîd” kelimesinin kastedilen anlamını, “kendi irâdesiyle irâdesiz kalmayı yahut irâdesini devretmeyi tercih eden kimse” olarak tanımlarsak isabetli olur.

Mürîd, sûfilerin yolunda ilerlerken bu yolda dünyevî zevklerden uzaklaşmayı, şehveti çağrıştıran şeylere uymamayı, anlık hazlara kapılmamayı ve irâdesini dünyevî arzulardan arındırarak Allah'a yönlendirmeyi hedefler. Bu hedef, mürîdin irâdesinin güçlü olması anlamına gelir, zira nefsin hoşuna gitmeyecek bu kararları hayata tatbik edebilmek sağlam bir irâdeyi gerektirir. Böylece mürîd, kendi irâdesini kontrol edebilen bir kişi olarak vasıflandırılır.¹⁷¹

Mürîd kelimesi, Arapça “fakîr”, Farsça “dervîş” kelimeleriyle de ifade edilmektedir. Fakîr, “Allah’a muhtaç olduğunu bilen kul” mânâsında kullanılmaktadır. “*Sizin hepiniz Allah’a fukarâ /muhtaçsınız.*”¹⁷², “*Allah zengin, siz fukarâ /fakirsiniz.*”¹⁷³ âyetlerindeki “fukarâ” kelimesi bu terime kaynaklık etmiştir. Fakîr, Allah’tan başka hiçbir şeyle zengin olamayacağını bilen, mezmûm/kötü sıfatların, irâde ve arzuların olmayışı/yokluğu gibi mânâlara da gelir ve “sûfî” yerine kullanılabilir.¹⁷⁴ Fakîr, dünya nimetlerinin zevâline gönüllü olan kişi, dervîş de tarikat hizmetinde bulunan kişi anlamındadır. Dervîş, sözlük anlamıyla “kapı eşiği” demektir. Bu tabir, belki de onların rütbesiz yaşamlarının bir simgesi olarak yayılmıştır. Ama asıl rütbe, bu rütbesizliktedir. Çünkü eğer rütbenin üstü olursa, o mertebenin altı da olur. Dervîş ise üste olmanın gururuna kapılırsa, onun kalbi dünya hırsına takılmış olur. Bunun için dergâhlarda, tekkelerde onun vasfını “kapı eşiği” anlamına gelen dervîşlikle simgelerler. Böyle olunca; o alçak gönüllülüğün gerçek

¹⁷⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 283.

¹⁷¹ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn, Kur'ânî Tasavvufun Esasları*, trc. Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1990, c. 2, s. 299.

¹⁷² Fâtır, 35/15.

¹⁷³ Muhammed, 47/38.

¹⁷⁴ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 100.

bir örneği olarak bilinir. Kavram olarak derviş; tevazuda, sabırda, gösterişsiz hayatta, kanaat ve tevekkülde, takvâ ve ihlâsta kemâle ulaşmak için çaba sarf eden bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁵

Müridler üç gruba ayırabiliriz: a. Mutlak mürid: Mürşidine dili ve kalbiyle itiraz etmeyen, mürşidinin sözlerine itimadı tam olan müriddir. b. Mucâz mürîd: Zâhir ve bâtına ait bütün hususlarda, mürşidinin iradesine tâbî olan müriddir. c. Mürted mürid: Mürşidine itiraz eden ve makbul olmayan müriddir. Zikredilen ilk iki grup sayıca az, lakin makbuldür.¹⁷⁶ Hacı Bektâş-ı Velî (v. 669/1271) mürid tasnifini zikrettiğimiz ilk tasniften bazı farklılıklarla şöyle izah etmektedir: Mürid üç türdür: a. Mutlak mürid: Mürşidine “Niçin?” itirazında bulunup delil istemeyen müriddir. b. Mecâzî mürid: Zâhirde mürşidinin istediği gibi, bâtında kendi istediği gibi olan müriddir. c. Mürted mürid: Mürşidinin olumsuz bir hâlini görünce derhal yüz çeviren müriddir.¹⁷⁷

Mürid kavramının, bilhassa tarikatlar döneminde, klasik anlamda yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. İlk dönem mutasavvıflarında ise “mürîd” kavramı, “mürşide tâbî olan, iradesiyle ona teslim olan” anlamından ziyade, “Allah’ı ve O’nun rızasının arayışında ve iradesinde olan kimse” olarak karşımıza çıkmaktadır. Hallâc-ı Mansûr’a (v. 309/933), “Mürîd kimdir?” diye sorulduğunda, “Mürîd, kastı Hak Teâlâ olan ve O’na kavuşuncaya kadar hiçbir şeye meyletmeyen kimsedir.” diye cevap vermiştir.¹⁷⁸ Mürîd, kalbinde yanan ilâhî aşkla Allah’ın rızâ ve muhabbetine ulaşmayı hedefleyen, bu uğurda her türlü dünya arzusunu terk etmeye hazır olan kimsedir. Hallâc-ı Mansûr’un da ifade ettiği gibi mürîdlik, Allah’a yönelme yolunda kesin bir tercih ve kararlılık gerektirir. Mürîd, bu yoldaki maddi manevî zorluklara karşı sabırlı olmalı, nefsinin direnişiyle mücadele etmeli ve her an Allah’a vâsıl olma arzusıyla yaşamalıdır.¹⁷⁹ Mürîd, tüm varlığıyla Allah’a yönelmeli, O’nun emirlerine uyan ve O’na itaat etmek için çaba sarf eden bir kimse olarak hareket etmelidir. Kur’ân’a ve sünnet-i seniyyeye tâbî olarak Allah’ın rızâsını kazanmaya

¹⁷⁵ Selahaddin Şar, *Tasavvufun Temel İlkeleri*, Toker Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 382.

¹⁷⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, ss. 454-455.

¹⁷⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, s. 17.

¹⁷⁸ Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, trc. Kamil Candoğan, Sefer Malak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 219.

¹⁷⁹ Bağdâdî, *Şemsü's-şümûs* s. 39.

gayret etmeli, Allah'ın nuruyla aydınlanarak basiret sahibi olmalıdır.¹⁸⁰

Kelâbâzî'ye (v. 380/990) göre mürid, Allah'ın kitâbullahta, “*Bizim için mücâhede edenleri biz yollarımıza iletiriz.*”¹⁸¹ buyurduğu kimsedir. Allahu Teâlâ, eğer dilerse müridin kalbini halktan soğutarak kendisine yöneltir. Allah'ın müride verdiği manevî lütuf ile müridde Allah için cehd, O'na yöneliş ve O'nu irâde etme niyeti oluşur.¹⁸² Müridlik, rızâ-ı ilâhîye adanmış bir varlık olarak Allah yolunda mücâdele etmeyi ve nefşlerini terbiye etmeyi amaçlayan kişilerin makamıdır. Nefsîyle mücâdele eden, Allah'ın rızasını kazanmak için çaba gösteren ve doğru yolda ilerlemek için Allah'ın yardımına güvenen bir karakterdir. Bu ulvî mücâhede, ilâhî lütuf ve yönlendirme ile müridin kalbinde başlayan değişim ve dönüşüm sürecinin sonucudur.

Sühreverdî, mürid kavramını tarikat bağlamındaki anlamıyla ele almakla birlikte, kavramın tanımında onun, ilk dönem sûfilerinin etkisinde kaldığı da görülmektedir. Sühreverdî'ye göre mürid, “*Allah kendine dönenleri hidayetine ulaştırır.*”¹⁸³ âyetinden işaretle keşfe ulaşmadan önce, kendilerinden çaba istenen kişilerdir. Aynı şekilde mürid, “*Bize itaat uğrunda mücâhede edenlere gelince, muhakkak biz onları, bize gelen yollarımıza ulaştırırız. Şüphesiz Allah iyilik sahipleriyle beraberdir.*”¹⁸⁴ âyeti gereğince, riyâzet ve gayretle manevî kazanımlar elde eden kimsedir. Bu kimsenin içindeki Hakk'a ulaşma arzusu şiddetlenmiştir.¹⁸⁵ Müridin gönlündeki Allah özlemi ve ilâhî aşk onun tek derdi olmuştur. Bu derdi ve sırrı halk bilmez. “*Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim.*”¹⁸⁶ âyetinde ifade olunan şekilde mürid, Allah'a duyduğu özlem ve teslimiyetin tezahürü olarak derdini yalnızca Allah'a açar. Derdine ve sırrına halkı muttalî kılmaz.

¹⁸⁰ Abdulkâdir Geylânî, *Gunyetü't-tâlibîn*, trc. Abdulkadir Akçiçek, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 1991, ss. 1046-1047.

¹⁸¹ Ankebût, 29/69.

¹⁸² Ebûbekir Muhammed Kelâbâzî, *Ta'arruf*, Dâru'l-îmân, Beyrut, 1986, s. 140.

¹⁸³ Şûrâ, 42/13.

¹⁸⁴ Ankebût, 29/69.

¹⁸⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), ss. 61-62.

¹⁸⁶ Yûsuf, 12/86.

1.2.2. Mürîd - Murâd Farkı

Arapça أراد (e-râ-de) fiilinin ism-i mef'ûl kalıbı olan مراد (murâdûn) kelimesi ise “istenen, irâde edilen kimse” anlamına gelmektedir.¹⁸⁷ Mürîd, sûfî ıstılâhında irâdesi olmayan kimsedir.¹⁸⁸ Murâd ise irâdesinde cezbolunan¹⁸⁹, Hakk'ın cezbe-i kuvvetle kendisine bağladığı ve manevî hâlleri müşâhedeye muktedir kıldığı kimsedir.¹⁹⁰

İlk sûfî müelliflerden itibaren mutasavvıfların büyük çoğunluğu, mürîd ile murâdı birbirinden ayrı makamlar olarak değerlendirmiş ve murâd mertebesini mürîdlik mertebesinden üstün olarak kabul etmişlerdir. Mürîd ile murâd arasındaki en önemli fark, mürîdin kendi istek ve irâdesiyle tasavvuf yolunu tutmuş, murâdın ise kendi irâdesine bakılmaksızın Hakk'ın irâdesiyle seçilmiş ve bu yola kılavuzlanmış olmasıdır. Mürîdin keşf ve cezbeyle ulaşması, çaba, gayret ve sülûkünden sonra iken murâdın öncedir. Yani mürîd bir mürşide bağlandıktan ve çalışıp çabaladıktan sonra vuslata ulaşırken, murâd herhangi bir çalışma göstermeden Allah'ın lütfuyla cezbe, keşf ve marifete ulaşır. Sûfîlere göre mürîd, tarikata yeni intisap eden mübtedîdir. Murâd ise sülûkün nihâyetine varan muntahîdir. Sûfîler, “Allah dilediğini kendisine seçer (murâd) ve kendisine yöneleni de (mürîd) doğru yola iletir.”¹⁹¹ âyetini bu hususa delil getirmektedir.¹⁹²

Murâdın üç derecesi vardır: Birincisi, günaha mecbur kalıp tam işleyeceği anda Allah'ın kulundaki şehvet isteğini azaltması, şehvetten alacağı lezzetlerin önüne set çekmesi ve helâke giden yolları kapaması sûretiyle onu korumasıdır. İkincisi, kulundan noksanlığın ayıbını kaldırarak, ona kınama damgası vurmayarak ve hatalarının neticelerini lehine çevirerek korumasıdır. Üçüncüsü, Hakk'ın kulunu seçmesi ve onu kendine tahsis etmesidir.¹⁹³ Bu dereceler, Allah'ın kuluna olan yakınlık ve korumasının farklı tezahürlerini göstermektedir.

¹⁸⁷ Dahdah, *el-Mu'cemu'l-vesît* s. 99.

¹⁸⁸ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil*, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 1037.

¹⁸⁹ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *a.g.e.*, s. 1037.

¹⁹⁰ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 130.

¹⁹¹ Şûrâ, 42/13.

¹⁹² Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensari el-Herevi Örneği*, Emin Yayınevi, Bursa, 2008, ss. 197-198.

¹⁹³ Abdullah el-Ensârî Herevî, *Menâzilü's-sâirîn, Tasavvufta Yüz Basamak*, trc. Abdurrezzak Tek, Emin Yayınevi, Bursa, 2008, ss. 111-112.

Ebû Nasr Serrâc'a (v. 378/988) göre mürid, Allah'a vâsıl olmak için niyet ve yönelişindeki başlangıcını ihlâsla yapan, sûfî âdâbına, meşrebine titizlikle riayet eden ve seyr u sülûkünü tamamlamak için rehberinin talimatlarına ve bu yolda hizmete kendini adayan kişidir. Aynı zamanda mürid, irâdesiyle seyr yoluna giren kimsedir. Murâd ise irâdesi Hak tarafından alınmış olarak makamların sonuna ulaşmış, sırra ermiş ârif kişidir. Murâd bu aşamadan sonra irâdesinde Allah'tan başkasına tâbî olmaz ve irâdesine O'dan başkasını hakim kılmaz.¹⁹⁴

Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî, müridlerin farklı seviyelerde olabileceğini ve bu seviyelerin Allah'a vâsıl olma hususunda farklılık gösterebileceğini ifade ederek mürid ile murâd arasındaki farkı şöyle belirtir: Birinci tür mürid, Allah'ı kendi nefsi için murâd eder. Bu tür mürid, hareketlerini ümit ve korku üzerine kurar. Yani amelini, Allah'tan bir karşılık veya mükâfat beklentisiyle gerçekleştirir. Bu müridin niyeti, nefsi için Allah'ı memnun etmektir. İkinci tür mürid, sadece Allah'ı arzu eder. Bu tür mürid, amellerini sırf Allah'ın emrini yerine getirmek için yapar ve karşılık beklemez. Amel ettiği için sevinmez, sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla hareket eder. Üçüncü tür mürid ise hiçbir şey dilemez ve kendi arzularını bir kenara bırakır. Sadece Allah'ın murad ettiği şeyi ister ve arzular. Makam veya hâlinde nefsinin söz sahibi kılmaz. Bu mürid, murâddır ve en üstün olan müridlerin örneğidir, çünkü sadece Allah'ın rızasını hedefler ve kendi arzularını tamamen terk eder.¹⁹⁵

İbnü'l-Arabî'ye göre irâde eden mürid, Allah'a yönelerek onun sevdiği ve râzı olduğu işlerde çalışan kimse¹⁹⁶ iken; murâd ise, Allah tarafından irâdesinin esaretinden kurtarılan kimsedir. Murâd, hâl ve makamları manevî hazla sıkıntı çekmeden elde eder.¹⁹⁷ Allah erleri bir yönüyle mürid, bir yönüyle murâd olabilir. Böylelerinin hâllerinin ve hükümlerinin değişmesi mümkündür. Böyle biri hoşagitmeyecek bir durumla karşılaştığında kalbindeki ferahlık kaybolmuyorsa irade edilen murâd makamında, bu durumda değilse mürid makamındadır.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Luma'*, thk. Abdulhalim Mahmud, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, ts., ss. 417-418.

¹⁹⁵ Ebû Abdîrrahman Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî'nin Risâleleri*, trc. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1981, s. 9.

¹⁹⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, c. 9, s. 319.

¹⁹⁷ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, c. 9, s. 315.

¹⁹⁸ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, c. 9, s. 321.

Kuşeyrî ise naklettiğimiz görüşlerin aksine, mürid ile murâd arasında fark olmadığını söylemektedir. Müridin seçilmesini Allah murad etmiştir. Zira Allahu Teâlâ'nın murad etmediği hiçbir şey gerçekleşmez. Bu sebeple her murâd mürid olmak durumundadır. Çünkü Allah onu özel bir şekilde murad edince, onun mürid olmasını mümkün kılar.¹⁹⁹

Sühreverdî, “*Allah dilediklerini kendisi için seçer ve O'na yönelenleri hidâyete erdirir.*”²⁰⁰ âyetini delil getirerek sûfilerin bir kısmının Allah tarafından özel olarak seçilip sevildiğini ifade etmektedir. Buradaki seçilme durumu kulun çalışma veya iradesine bağlı değildir. Bu durum, murâd olan kimseye mahsustur. Allah sevdiği, murad ettiği kulunu, mücâhedesine bakmadan, ilâhî lûtfuyla kulunu kendisine yakınlaştırır ve dost kılar. Sûfilerin böyleleri, Allah tarafından murad edilerek gayret göstermeden lûtfâ nâil olmuşlardır. Onların kalpleri engellerinden kurtulmuş, ilâhî nurlar onları sarmış, kendilerine verilen hâl onlardaki gayret ve çabayı artırmıştır. Salih amellerin lezzetiyle keşf onlara Hak yolunda çabalamanın yolunu açmıştır. Nitekim, Firavun'un sihirbazları iman ettikleri vakit, kendilerine bahşedilen irfân nuru, Firavun'un azap tehdidine karşı onları korkusuz kılmıştır.²⁰¹

1.2.3. Müridin Özellikleri

Seyr u sülûkte mürşidin terbiyesine dâhil olan müridin bazı özelliklerinin bulunması gerekir. Allah'a vâsıl olmak gibi ulvî bir hedefe tâlip olan kişinin niyet açısından kararlı, davranış açısından seçkin olması bu yolculuğun temel şartlarındandır. Mürid, seyr u sülûk niyetini sağlamlaştırdıktan sonra şeriatla ilgili ilimleri tahsil etmelidir, zira şeriat temeli olmaksızın marifete ermek mümkün değildir. Mürid şeriat ilimlerini öğrenerek, en azından, dinini ikmâl edecek kadar bilgi sahibi olmalıdır. Çünkü şer'î ruhsatlar mazeret ve meşguliyet sahipleri içindir. Allah erleri ise Hak Teâlâ'dan başkasıyla meşgul olmazlar. Bu sebeple mürid, azimeti bırakıp ruhsatlara sarılırsa Allah ile olan hukukunu ve Allahu Teâlâ'ya verdiği sözü bozmuş sayılır.²⁰² Hâtemü'l-Esamm'ın (v. 237/851) ifadesine göre, bir

¹⁹⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 286.

²⁰⁰ Şûrâ, 42/13.

²⁰¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 60.

²⁰² Tûsî, *el-Luma'*, s. 483.

müridin muradından başka bir şeyi istemesi, içindeki kötülüğün açığa çıktığını gösterir. Bu durumda bir derviş, dışarıdan derviş gibi görünse de aslında onun nefsi dünyayı arzulamaktadır.²⁰³

Muhâsibî'ye göre Allah'ı isteyen kul (*mürîd*), nefsine reddetmeyi öğretecek kadar egzersiz yaptırıp onu ihlâsa alıştırmaya ve riyâyâ karşı duruncaya dek mücâhede eder. Bu mücâhede nefsine boyun eğdirinceye kadar sürdürmelidir.²⁰⁴

Kuşeyrî ise müridin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: a. Nafile ibadetlerle Allah'ın sevgisini kazanmaya çalışmak: Mürîd, farz ibadetlerin yanı sıra nafile ibadetlerle de Allah'ın rızâsını elde etmeye gayret etmelidir. b. Tüm Müslümanlara ihlâsla nasihatte bulunmak: Mürîd, kendi tarikatından olsun ya da olmasın, insanlara doğru yolu göstermek ve onları iyiliğe teşvik etmek için gayret etmelidir. c. Halvet ile üns etmek (yalnızlıktan hoşlanmak): Mürîd, zaman zaman yalnız kalarak murâkabe ve nefis muhasebesi gayretinde olmalıdır. ç. Kaderin hükmü ile ilgili sıkıntılara sabretmek: Mürîd, hayatındaki zorluklara karşı sabırlı olmalı ve Allah'ın takdirine teslimiyet göstermelidir. d. Allah'ın emrini nefsin arzusuna tercih etmek: Mürîd, manevî yolculuğunda ilerlerken nefsinin direnişine karşı sabırlı ve Allah'a itaatte istikrarlı olmalıdır. e. Allah'ın nazar ettiğini düşünerek hayâ etmek: Mürîd, Allah'ın kendisini murâkabe ettiğini bilerek hayâ sahibi olmalı ve edepli davranmalıdır. f. Sevdiği şeyi yapmak için bütün gayreti harcamak: Mürîd, Allah'ın rızâsını kazanmak için O'nun rızâsını celbedecek amellere yönelmeli ve bu konuda azimli olmalıdır. g. Allah'a ulaştıran bütün sebeplere derhal tevessül etmek: Mürîd, Allah'a yaklaşmayı sağlayacak her türlü ameli işlemelidir. ğ. Ünsüz bir şekilde sönük kalmaya kanaat etmek: Mürîd, terakkîsinde şöhretsiz bir şekilde ilerlemeyi kabullenmeli ve mütevazı olmalıdır. h. Allah'a vâsıl oluncaya kadar ümit ve korku arasında yaşamak: Mürîd, Allah'a ulaşma hedefine kadar Allah'ın rahmetini ümit ederek ve O'nun azabından korkarak (beyne'l-havfî ve'r-recâ) yaşamalı ve manevî yolculuğunda nefsinden emin olmamalıdır.²⁰⁵

Türk-İslâm medeniyetinin en eski mürşidi Ahmed Yesevî'ye (v. 562/1166) nispet edilen Yesevî tarikatına göre mürîdde şu özellikler bulunmalıdır: a.

²⁰³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 285.

²⁰⁴ Hâris Muhâsibî, *er-Ri'âye li hukûkillâh*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., ss. 192-193.

²⁰⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 284-285.

Mürşidinden başka kimseyi efdâl bilmemek: Mürid, mürşidini en üstün ve yetkin kişi olarak kabul etmeli, mürşidinin bilgelik ve rehberliğine tam bir teslimiyet göstermelidir. b. Zeki ve anlayışlı olmak: Mürid, mürşidin verdiği işaret ve mesajları doğru bir şekilde anlamalı ve onun irşadını kavramalıdır. Zekâ ve ince bir kavrayışıyla mürşidini anlamak için çaba göstermelidir. c. Vefâ ve beyat sözünde sadık olmak: Mürid, mürşidin yolunda sadakatle ilerlemeli ve verdiği beyat sözüne bağlı kalmalıdır. Mürşidin yolunda metin bir duruş sergilemeli ve sadakatini korumalıdır. ç. Mürşidin sırlarını korumak: Mürid, mürşidinin sır ve özel bilgilerini gizli tutmalıdır. Mürşidine bağlılığında kusur etmemek için sır saklama prensibine riayet etmelidir. d. Mürşidin teklif, vaaz ve nasihatlerine uymak: Mürid, mürşidin vaaz ve nasihatlerini dikkate almalı ve tavsiyelerini ihmal etmeden yerine getirmelidir. Mürşidin öğretilerine sadık kalmalı ve başka yollara sapmamalıdır. e. Visâl-i ilâhî için fedakârlık yapmak: Mürid, Allah'a kavuşma arzusuyla mürşidin yolunda canını vermeye hazır olmalıdır. Mürşidin dostlarını dost, düşmanlarını düşman bilmeli ve Allah'a olan bağlılığını korumalıdır.²⁰⁶

1.2.4. Müridin Çeşitleri

Tasavvuf ilmine dair eserlerde müridin çeşitleriyle ilgili farklı kategoriler²⁰⁷ zikredilmektedir. Bu kategorilerdeki temel ayırım; müridin elde ettiği ilâhî makamlar, sahv-sekr hâlinin müride etkisi ve müride irşat makamının tevdi edilip edilmeyeceği hususlarıyla ilgilidir. Sühreverdî'ye göre Hak yoluna giren müridler/sâlikler dört kısma ayrılmaktadır. Bu kısımları, Sühreverdî'nin ve mutasavvıfların görüşleriyle ele alacağız.

1. Mücerred sâlik: Bu kısımdaki sâlike irşat vazifesi verilmez, zira nefsânî sıfatlar kendisinden tam olarak kaybolmadığından irşat makamına layık değildir. Mücerred sâlik, mücâhede ve muamele makamında Allah'ın rahmetinden kendisine ulaşanla iktifâ eder. Mücâhededede nefsine güç gelen duygulardan kurtulup mücâhedesini huzurla devam ettirmeye muktedir olamaz.²⁰⁸ Bu sınıftaki sâlikler,

²⁰⁶ Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 233.

²⁰⁷ bkz. Süleyman Uludağ, *Dört Kapı Kırk Eşik*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2009.

²⁰⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 109.

sülûkünü tamamlasalar bile cezbe veya lûtfâ erişmemişlerdir. İlâhî vuslâta eremediklerinden mürşidlik makamına da layık görülmezler.²⁰⁹

2. Mücerred meczûb: Bu kısımdaki sâliklere Allah öncelikle yakîn ayetleriyle tecelli eder ve kalbini meşgul edecek engellerden onları kurtarır. Bu kimselerin amellere teşvik edilerek seyr u sülûk ettirilmesi mümkün değildir. Bu kısımdakiler, ilâhî nasipten hisselerine düşenlerle yetinir, farz amellerin dışındakilerle mesul tutulmaz.²¹⁰ Mücerred meczûb olan kişi, meczûbiyet hâline sahip olması nedeniyle meşihat makamına layık görülmez. Çünkü ilâhî cezbe onu kendi varlığından geçirir. Bu kişiler, şeriat ve tarikatın faydalarını anlamaz ve muamele aşamasında eksiklikleri olabilir. Bu sebepten dolayı mürşid olamazlar. Zira meczûb makamında olan kişi tarikat öğretisi ve usûllerinden tam anlamıyla istifade edemez.²¹¹

3. Sâlik-i meczûb: Bu kısımdaki sâlikler; ihlâsla mücâhede ve muamele yoluna sarılarak seyr u sülûke başlar. Terakkî ettikleri vakit, riyâzet ve mücâhedenin sıkıntıları yerini manevî huzura bırakır. Böylece yolun başındaki acının yerini tatlılık alır, sâlik rahatlamaya başlar. İlâhî müşâhedelerin kapısı açılır ve sâlikin kalbi dolmaya, dili hikmetle söz söylemeye başlar. İhlâslı kalpler ona meyledip onu sever. Manevî fütühâtın yolu kendisine açılır. Masivânın esaretinden kurtuluşa ulaşır ve artık insanların arasına karışmasına müsaade edilir. Halkın içinde olması Hak ile irtibatını kesmez. Halk ya da masivâ onu Hak'tan koparamaz. Bu hâli elde eden kimselerden irşat makamına ulaşanlar çoktur. Çünkü o, muhib olarak yola koyulmuş, salih bir kimse olarak amel ve mücâhede muvaffak olunca mukarrabûn makamından bir hâl kendisine erişmiştir. Bu hâle ulaşanlara tâbî olan kimselere ilâhî feyizlerden birçok nasip bahşedilir. Ancak bazen bu kimseler de bulundukları hâlden yukarı çıkamaz ve yüksek kemâl hâllerini elde edemez. Bulundukları hâldeki ilâhî nasiple yetinirler ki bu da son derece yüksek ve değerli bir nasiptir. Mürşidlik makamındaki en yüce mertebe, şimdi bahsedeceğimiz dördüncü gruptaki meczûb-ı sâlikin mertebesidir.²¹²

4. Meczûb-i sâlik: Bu kısımdaki sâliklere Allahu Teâlâ keşif, yakîn nuru ve

²⁰⁹ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 128.

²¹⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), ss. 109-110.

²¹¹ Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, s. 63.

²¹² Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 110.

kalplerinden perdeyi kaldırmakla tecellî eder. Kalp, müşâhede nuru ile nurlanır ve dünyadan uzaklaşarak ahirete yönelir. Kendisine manevî hâller bahşedilir. Artık Hak ile arasına hiçbir şey giremez, öyle ki, “Ben görmediğim Rabbe ibadet etmem; nereye baksam O’nu görmekteyim.” der. Sonrasında kalbindeki güzellik vücudunun dışına taşmaya başlar. Zorluk çekmeksizin manevî makamları aşmaya muvaffak olur. Kalbi ilâhî aşkla dolu olduğu için edebi mükemmel olur. İlâhî aşk sayesinde ibadette zorluk çekmez ve taatten zevk alır. Allahu Teâlâ ona özel bir irâde bahşeder ve onu sevdiklerinden kılar, muhabbetiyle kulunu rızıklandırır. Bu sayede kulun kalbi masivâdan yüz çevirip Hakk’a yönelir. Huzur-ı ilâhiyede olması sebebiyle ilâhî aşk ile ruhu ısınır. Nefisinin kalbine olan tesiri kesilir. Allahu Teâlâ bu hâle şu âyetle işaret buyurmaktadır: *“Allah, kelâmın en güzeli olan Kur’ân’ı (i’caz, hikmet ve belağatta) âyetleri birbirine benzer, mükerrer (kıssa ve öğütlerle dolu) bir kitap halinde indirdi. Öyle ki; Rablerinden bütün benliği ile korkanların derileri ondan ürperir. Sonra, derileri de kalpleri de Allah’ın zikrine yumuşar.”*²¹³ Bu dereceye ulaşan kimse hâlin hâkimiyetinden kurtulur, kendisi hâle hâkim olur ve gerçek hürriyete kavuşur. Bu hâl ve makamlara ulaşan kimse hakiki bir yetkin mürşiddir.²¹⁴

Sâlik olan meczûb; Rahmânî bir cezbe ile makamlara ulaşan hâl ve makam ehlidir. Nitekim Hz. Ömer (r.a) (v. 73/693) önce Rahmânî bir cezbe ile makamlara yükseldikten sonra Rasûlullah (s.a.s) ile müşerref olarak dinin hakikatlerini ve inceliklerini öğrenmiştir.²¹⁵ Sâlik olan meczûb mürşidlik makamını gerçekten hak eden kimsedir. Çünkü cezbesi sülûkten önce gerçekleşmiş, Hakk’ın tecellisiyle fânî olduktan sonra Hak ile bâkî olmuş, mahv ve fenâ halinden sonra seyr u sülûk ile sahv ve bekâ haline erişmiş, kesrette vahdeti müşâhede etmiş, mahbûbiyet makamına ulaşmış ve Hakk’ın hilâfeti mertebesini elde etmiştir.²¹⁶ Bu kısımdakiler mürşid olduktan sonra onlara itaat etmek, Rasûlullah’a (s.a.s) itaat etmek, onlara boyun eğmek Allah’a boyun eğmek anlamındadır. Bu niteliklere sahip olan kişiler, Hz. Peygamber’in (s.a.s) irşat makamına vekâlet eden ve onun halifesi olan kimselerdir.²¹⁷

²¹³ Zümer, 39/23.

²¹⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), ss. 111-112b.

²¹⁵ Hacı Reşid Paşa, *Tasavvuf-Tarikatlar Silsilesi ve İslâm Ahlâkı*, sad. M. Hakkı Yeşil, Salâh Bilici Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 87.

²¹⁶ Uludağ, “Sülûk”, c. 38, s. 128.

²¹⁷ Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, ss. 63-64.

Sâlik olan meczûbun ilâhî lütuflara mazhâr olduktan sonra hâlin esaretinden kurtulup cezbe ve sekr hâlinde kalmaması, bilakis bu lutûfların onun sahv hâlini kuvvetlendirmesi önemli bir ayrıntıdır. Zira irşat ve davet yükümlülüğü seçkin bir akıl-bilinç görevidir. Yetkin mürşidin ne yaptığıнын, ne söylediğinin farkında olması müridlerinin seyr u sülûk süreçlerini sağlıklı bir şekilde tamamlamalarını sağlar. Cezbe ve sekr hâli daimi sûrette galip olan bir velînin şeriat ve tarikat ahengiyle irşat vazifesini yürütmesi mümkün gözükmemektedir.

1.2.5. Müridliğin Nihayeti

İslam toplumundaki tasavvuf erbabı, sosyal hayattaki rollerin açısından grup gruptur. Kimi içine kapalı, kimi topluma dönüktür ve irşad görevini yapmaya meyilli ve kabiliyetlidir, hatta bunun için adete görevlendirildiği düşünülür. Sühreverdî; müridin, mürşidinin rehberlik ve gözetiminde manevî eğitimini tamamladıktan sonra irşada kabiliyetli bulunması durumunda, mürşidi tarafından özel bir eğitime daha tâbî tutulacağını ve ancak bu eğitimin sonunda mürşid olarak görevlendirileceğini ifade etmektedir. Hak yoluna giren bir müridin maneviyât eğitimini tamamladıktan sonra mürşidlik makamına ulaşması da şöyle gerçekleşecektir: Mürid, kötü sıfatlarla muttasıf nefsinin hâlis bir niyet ve idareyle Hak yoluna tâbî kılmakla yükümlüdür. Bu aşamada mürid, seyr u sülûküne sadâkatle devam eder ve nefsinin, mutmainne²¹⁸ (huzur ve sükûn) makamına yükseltmek için uğraşır.²¹⁹

Kulun kalbinin ruha ve nefse bakan iki yönü bulunmaktadır. Kalp, ruha bakan yönüyle mânen beslenir ve bu sayede mutmainne makamına doğru nefsin yolu açılır. Sâlikin nefsi, mutmainne makamına erince nefsinin idare etmenin sıkıntısından azat olur ve manevî yolculuk tamamlanır. Nefs, Allah'ın emrine itaat eder hâle gelir. Sonra kalp, nefse bakan yönüyle onun işlerini üstlenir; artık idareyi kalp yürütür. İşte bu aşamadan sonra, böyle bir kalbe sahip mürşid için, terbiyesini üstlendiği müridlerin nefsleri kendi nefsi yerinde olur ve onları da aynı usûl ile terbiye eder. Bunun sebebi; nefslerin bir yönüyle aynı cins olmaları ve müridle mürşid arasındaki

²¹⁸ Nefsin mertebeleri hakkında seyr u sülûkün tanımı konusunda bilgi verilmiştir.

²¹⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 104.

ilâhî, manevî bir kaynaşma ve uyuşmanın bulunmasıdır.²²⁰ Allahu Teâla bu hususu şöyle izah etmiştir: “*Rasûlüm! Eğer sen, yeryüzünde olan bütün şeyleri harcasaydın, onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah (rahmetiyle) onların aralarını birleştirdi.*”²²¹

Nefs, mutmainne hâl ve makamına erince ruhun ilâhî aşk ve manevî harareti sayesinde nefsteki Hakk'a karşı soğukluk ve isyankarlık hâli son bulur; onun yerini ilâhî huzur ve itaat duygusu alır. Sühreverdî, nefsin bu gelişimine, “*Sonra onların derileri ve kalpleri (bütün vücutları) Allah'ın zikrine yumuşar.*”²²² âyetini delil getirmektedir. Mürid bu hâle erişince nefsi kullukta zorlanmaz ve Allah'a itaat nefse ağır gelmez. Müridin nefsi mutmainne makamında karar kılınca sülûk sona erer ve böylece müridin manevî doğumu gerçekleşmiş olur. Yetkin mürşid tekâmül sürecini tamamlayan müride birçok ilim ve manevî hâl intikâl ettirerek müridini irşada memur kılar.²²³

Müridin nihayete hayırla erebilmesi için bidayetinin de hayırla başlaması gerekir. Bu sebeple mürid, velîlerin yoluna Allah için girmelidir. Eğer mürid, velîlerin nihayette ulaştığı yüksek hâl ve makamlara ulaşırsa, asıl menzilde onlara kavuşup aralarına katılmış olur. Eğer velîlerin ulaştığı nihayete ulaşmadan ölüm kendisine ulaşırsa onun sevabı Allah'a aittir. Bidayet hâli sağlam olan herkesin, nihayeti de o ölçüde kâmil olur. Mürid, sülûküne başlarken niyetini ihlâs ile yapmalıdır. Niyetin ihlâslı olmasının alameti, nefsanî istek ve arzuların müridin niyetinde yer bulamamasıdır. Böyle bir niyetle seyr u sülûke giriş, sadece ve sadece Allah'a vâsıl olmak için olur.²²⁴ Sühreverdî'ye göre, seyr u sülûkte nihayete ulaşmış kimselerin istikâmeti kemâl mertebesinde. Kul bidayet hâlinde, ameller içinde tutulmuş, fakat ameller sebebiyle hâllerden perdelenmiş durumdadır. Yolun ortasına geldiğinde, hâlleri muhafaza edilmiş, bazen amellerden alıkonulmuştur. Nihayette ise kendisini ne ameller hâllerden ne de hâller amellerden perdelenmektedir. Mürid için en büyük fazilet de budur.²²⁵

²²⁰ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 105.

²²¹ Enfâl, 8/63.

²²² Zümer, 39/23.

²²³ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), ss. 104-107.

²²⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 689.

²²⁵ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 703.

1.3. Seyr u Sülûk

1.3.1. Tanımı

Arapça سار سيرا (sâ-ra, seyran) fiili, “yürümek” anlamındadır.²²⁶ سلك سلوك (se-le-ke, sülûken) fiili ise “girmek, nüfûz etmek, gerçekleştirmek” anlamına gelmektedir.²²⁷

Tasavvuf terminolojisinde "seyr", cehâleti ve kötü huyları geride bırakarak ilme ve güzel ahlâka doğru hareket etmeyi ifade eder.²²⁸ İki türlü seyr vardır: a. Seyr-i Nuzûlî: Mukayyed vücûdun (varlık) vâir olması için mutlak vücûdun seyridir. Bu, ehadiyetin imkân mertebesine, mutlakın mukayyede, küllün (bütünün) cûze (parçaya) inişidir. b. Seyr-i Urûcî: Mukayyedin mutlakta fenâ olması kastıyla yaptığı seyridir. Cüz olanın, küll olana seyridir. Buna seyr-i şûûrî de denir. Bu seyr, mahlûk mertebelerinden mutlaka kadardır.²²⁹

Sülûk ise tasavvufî hayata ve disipline tâbî olmuş bir kişinin Allah’a vâsıl olmasını sağlayan manevî eğitim olarak ifade edilmektedir.²³⁰ Terim olarak sülûk kavramı, Abdülkerîm el-Kuşeyrî’nin *Tertîbü’s-sülûk* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Sülûk kavramı, tarikatlar sonrası dönemde benzer anlamdaki seyr kelimesiyle birlikte seyr u sülûk olarak kullanılmıştır. İlk dönem tasavvuf klasiklerinde geçen sülûk terimi, geniş anlamda kullanılarak dînî hayatın genelini ifade etmeye şâmil iken, XII. yüzyılda tarikatların ortaya çıkmasından sonra genellikle, “Hakk’a ulaşma yolunda belli tasavvufî âdâb ve erkânın uygulanması” anlamını kazanmıştır.²³¹ Tasavvufun “sülûk ilmi” olarak tarif edildiği de görülmektedir. Bu ilmin konusu, bireyin Hakk’a erme potansiyelini gerçekleştirmek için nefsinin dünyevî kusurlardan kurtarması, ahlâkını ıslah edip güzelleştirmesi;

²²⁶ Mustafa vd., *el-Mu’cemu’l-vesît*, s. 454.

²²⁷ Mustafa vd., *a.g.e.*, s. 494.

²²⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 183.

²²⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 564.

²³⁰ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 183.

²³¹ Uludağ, “Sülûk”, c. 38, s. 127.

amacı da kendini ve Rabbini tanımasıdır. Tasavvufî eğitime tâbî olmak yani sülûk yapmak isteyen kişiye “tâlîp”, henüz bidâyette olana “mübtedî”, sülûk yolunda mesafe kat edene “sâlik” (ehl-i sülûk), nihâyete ulaşana kişiye de “müntehî” denir. Mübtedî ile müntehî arasındaki mertebeye sâlik denilmektedir.²³²

Seyr u sülûk, tasavvuf ve tarikata dâhil olan bir kişinin kalbî makamlarını tamamlamak için geçtiği aşamalara verilen manevî yolculuğun adıdır.²³³ Seyr u sülûk, yetkin mürşidin rehberliğinde çıkılan yolculukta, Allah’ı unutturacak şeyleri geride bırakarak Hakk’a vâsıl olmayı ifade etmektedir. Mürid, bir mürşide bağlandıktan sonra sülûk süreci başlar.²³⁴ Seyrin başlangıcı sülûk, sonucu ise vusûldür.²³⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “tezkiye” ve “mücâhede” kavramlarıyla sûfîlerin kullandığı seyr u sülûk kavramı aynı anlama gelmektedir. Tezkiye, kötülüklerden arınmak ve kalbin aslî safiyetine kavuşması için zemin hazırlamak demektir. Mücâhede ise nefsi terbiye etme mücadelesi ve rızâ-ı ilâhîyi celbetme gayretidir.²³⁶ Bilhassa nefsin arındırılıp mânen yüceltilmesi, seyr u sülûkün ana hedeflerindendir. Tasavvufî eserlerde genellikle yedi mertebe olarak tanımlanan nefis, seyr u sülûk sayesinde arındırılır ve rızâ-ı ilâhîyi celbedecek bir hüviyete kavuşur. Sûfîler, nefsin yedi mertebesini Kur’ân-ı Kerîm’e dayandırır. Nefsin yedi mertebesi şöyle sıralanmaktadır: a. Nefs-i emmâre: Daima kötülüğü ve günahı emreden nefis. (Yûsuf, 12/53) b. Nefs-i levvâme: Kötülük işlediğinde zaman zaman kendini kınayan, kötileyen nefis. (Kıyâmet, 75/2) c. Nefs-i mülhime: İlham ve keşfe mazhar olan nefis. (Şems, 91/7) ç. Nefs-i mutmainne: İlâhî huzura kavuşmuş, mânen tatmin olmuş nefis. (Fecr, 89/27) d. Nefs-i râziye: Rabbinden râzı olan, başına gelenden şikâyetçi olmayan nefis. (Fecr, 89/28) e. Nefs-i merzıyye: Allah’ın kendisinden râzı ve memnun olduğu nefis. (Fecr, 89/28) f. Nefs-i kâmile: Kemâl mertebesine ermiş temiz nefis.²³⁷

İnsandaki manevî latifeler ıslah edilip işler hâle getirilince, yaratılış amacına uygun bir şekilde aslî vazifelerini gerçekleştirmeye müsait duruma gelirler. Böyle yapıldığı takdirde kişi güzel ahlâkı elde etmeye ve gerçek mânâda kul olmaya başlar.

²³² Uludağ, “Sülûk”, c. 38, s. 127.

²³³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 183.

²³⁴ Mahir İz, *Tasavvuf*, haz. Ertuğrul Düздаğ, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 182.

²³⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 183.

²³⁶ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 58.

²³⁷ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 211.

Seyr u sülûk, kalbin, ruhun, nefsin ve manevî cevherlerin eğitimiyle ilgili bir süreçtir. Bu süreç kalpten başlayıp hayatın her yönünü kuşatır. Bu manevî eğitimin amacı, kulun nefsin ve Rabbini bilmesidir.²³⁸ Seyr u sülûk tamamıyla, psikolojik ve terbiyevî bir olaydır. Müridin, tarikat usûlüne göre yapmış olduğu mücâhede, riyâzet gibi uygulamalar ve ibadetlerle ruhunu arındırması, kalbini berraklığa kavuşturup ilâhî hakikatlere uygun hâle getirmesi için aşama aşama ilerlediği manevî yolculuğun adıdır. Bu yolculukta kâlden ziyade hâl ön planda olduğu için sâlikin seyr u sülûk tecrübelerini açık bir şekilde kaleme almak mümkün değildir. Bununla birlikte, manevî yolculuğa istekli olanları bilgilendirmek adına, mutasavvıfların bu yolculuk hakkında eserlerinde malumat verdikleri bilinen bir durumdur.²³⁹

1.3.2. Seyr u Sülûkün Gerekliliği ve Mürşid Kontrolünde Yapılması

Allah'a vâsıl olmak için karar verilip çıkılan yolu rehbersiz olarak başarıyla tamamlamak çok zor görünmektedir. Nefs, şeytan ve dünyanın cezbediciliğinin yanı sıra, manevî yolculukta karşılaşılabilecek birçok tehlike ve âfet bulunmaktadır. Bazen günahlar kadar ibadetler bile kişinin âfeti olabilmektedir. İbadet çokluğuna güvenen, bu sebeple nefsini yücelten ve hatta diğer insanlara karşı kalbinde bir küçümseme duygusu besleyen kişiler, ulvî amaca nâil olmak bir yana, zarardan başka bir şey elde edememişlerdir. Kulluk edebine riayet etmeyen riyâyâ düşmesi kaçınılmazdır. Riyâyâ yakalanan insan, diliyle Allah'ı zikrederken kalbiyle O'ndan uzaklaşır.²⁴⁰ Bu tür tehlikelere düşmemek için manevî yolculuğa niyet eden kişinin istikametini bozacak tehlikelerden korunabilmesi gerekmektedir. Bu da ancak ulvî bir gâye ve sağlam bir metotla gerçekleşir. Bu noktada tasavvufî eğitimin amacı, sûfinin amacını gerçekleştirmektir. Sûfinin amacı ise görünür âlemi bırakıp görünmeyeni, yani Allah'ı bulmaktır.²⁴¹ Manevî yolculuğun esaslarını bilen, yolculuktaki tehlikelerin farkında olan kemâl ehli bir kılavuz rehberliğindeki müridin, amacına ulaşmasını daha kolay olacaktır.

Allah'a vâsıl olmak için çıkılan yolda büyük bir teslimiyet gösterilerek aklın

²³⁸ Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, ss. 57-58.

²³⁹ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 121.

²⁴⁰ Selvi, *a.g.e.*, s. 58.

²⁴¹ Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, s. 82.

nefsten yana isteklerinde hareketsiz kalması gerekmektedir. Zira akıl, kumaşı terziye, hastayı doktora kadar götürür. Terziye teslim edilmeyen kumaştan elbise, hâzık bir doktora teslim olmayan hastadan sağlık beklenemez.²⁴² Sâlikin Allah’a vâsıl olabilmesi için önce ahlâken kemâle ulaşması elzemdir. Kulun, nefsini zarara sürükleyen kötü davranışlardan temizlemesi, buna mukâbil nefsini ıslâh edecek güzel davranışlarla süslemesi gerekir. Mürid, ahlâken yükseldiği ve Allah’a yakınlaşmaya başladığı manevî yolculuk serüveninde ihlâs ve kararlılıkla ilerlemek zorundadır.²⁴³ Allahu Teâlâ’ya doğru seyr u sülûk, tekâmülî olarak nefsi ıslâh edip arındırmak, nefsin tabiatında bulunan serkeşlik ve rehavet zincirlerinden kurtulup Allah’ın yakınlığına erişmeye çalışmaktır. Bu zorluklarla mücadele etmek icap etmeseydi seyr u sülûk tahakkuk etmezdi.²⁴⁴

Sühreverdî; manevî yolculuğun, nefsini ıslah ederek onu kontrol altına alan, müridlerin nefsini de aynı terbiye metoduyla eğitecek olan kâmil bir mürşidin nezaretinde sürdürülmesi gerektiğini söylemektedir.²⁴⁵ Bununla beraber, müridin, velîlerin yoluna Allahu Teâlâ’ya vâsıl olmak maksadıyla girmesi gerektiğini belirterek, manevî yolculuğun gerekliliğini ve seyr u sülûke başlamadan önce niyetin hâlis olmasının lüzumunu ifade etmektedir. Eğer mürid, seyr u sülûkünü tamamlamaya muvaffak olursa velîlerin yoluna dahil olur ve nihayetinde onların arasına katılır. Seyr u sülûkünü tamamlamadan ölüm kendisine yetişirse artık onun niyetinin karşılığı Allahu Teâlâ’ya aittir. Sühreverdî bu hususu, “*Kim Allah ve Rasûlü’ne itaatle hicret ederek evinden çıkar da, sonra kendisine ölüm yetişirse; onun ecir Allah’a aittir.*”²⁴⁶ âyetiyle delillendirir.²⁴⁷ Burada önemli olan müridin hâlis niyetidir, seyr u sülûkün lüzumunu bilen ve bu uğurda gayret gösteren sâlik niyeti ölçüsünde ecre ulaşacaktır.

²⁴² Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, s. 21.

²⁴³ Eraydın, *a.g.e.*, s. 173.

²⁴⁴ İbn Atâullah el-İskenderî, *el-Hikemü’l-atâiyye*, trc. Saffet Yetkin, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1963, s. 153.

²⁴⁵ Sühreverdî, *Avârifü’l-me’ârif* (tercüme), s. 105.

²⁴⁶ Nisâ, 4/100.

²⁴⁷ Sühreverdî, *a.g.e.*, ss. 688-689.

1.3.3. Seyr u Sülûkün Şart ve Edepleri

Sûfilere göre, seyr u sülûkün temel ilkeler ve belli bir disiplin dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu ilke ve disiplin, tâbî olunan mürşidin yoluna göre farklılık gösterebilir. Kimi mürşidler son derece basit kurallarla müridlerini eğitirken kimi mürşidlerin manevî yolculuğun esaslarını son derece detaylandıkları görülmektedir. Bu bağlamda, mürid yetiştirmek hususunda sistematigi ön plana çıkan mürşidlerin seyr u sülûk şartlarını ele alıp sonrasında Sühreverdî'nin şartlarını inceleyeceğiz.

Cüneyd-i Bağdâdî, manevî yolun sağlam, halvetin faydasının tam olabilmesi için sekiz şart öne sürmüştür. Bu şartları şöyle sıralamaktadır: a. Devamlı abdestli bulunmak. b. Halvet hâlinin devamlılığı. c. Oruca devam ve az yemek. ç. Sükût ve az konuşmak. d. Devamlı zikir ile meşgul olmak. e. İyi veya kötü, kalbe gelen düşünceleri savuşturmaya çalışmak. f. Sevgi, teslimiyet, istimdât ve inançla bir mürşide gönlünü bağlamak. Bununla beraber, mürid, kendisinin bağlandığı bu mürşidin Hakk'ın kendisine ikram ettiği bir feyiz kaynağı olduğuna, dünya mürşidle dolu olsa da kendisine feyzin ancak bu mürşidden geleceğine inanmalıdır. Mürid, kendi mürşidinden başka mürşid arama sevdasına düşmemelidir. Allah'a ve mürşide itirazı terk ederek kabz ve bastın, feth ve seddin Allah'ın takdiriyle olduğunu bilip rızâya ulaşmaya çalışmak gerekmektedir.²⁴⁸

Ebû Tâlib el-Mekkî (v. 437/1045), seyr u sülûkün kemâle ermesi için yedi şart sıralamaktadır. a. Niyette ve müridlikte doğru olmak: Manevî yola sadece Allah'a vâsıl olmak için girmek ve yolun usûlüne göre amel etmektir. b. Tâate götüren şeylere tutunmak: Yoldan alıkoyacak kötü arkadaşlarla ilişkiyi kesmektir. c. Nefsini bilmek: Nefsin zaafılarını ve günaha düşürecek yollarını bilmektir. ç. Ârif-i billâh bir âlimle sohbet: Kişiyi Hak yola kılavuzlayacak mürşidi öncelemek ve kıymetini bilmektir. d. Nasûh tevbesi: Kulluğun tadı ve güzel ahlâkın devamı ancak böyle bir tevbe ile mümkündür. Hevâyâ tâbî kılan şeyleri terk etmek ve nefsin kötü isteklerinden geri durmak nasûh tevbesinin alametidir. e. Helal gıda: Kazancını helal yollardan temin etmek ve gıdasına haram karıştırmamaktır. f. Manevî yolculukta

²⁴⁸ Aziz Mahmud Hüdâyî, *İlim-Amel-Seyr u Sülûk*, haz. Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yayınevi, İstanbul, 1988, ss. 160-161.

salih arkadaş edinmek: Takva ve iyilik hususunda destek olacak, isyan ve günah hususunda engel olacak salih bir arkadaş edinmektir. Bu yedi husus, Hak yolcuları için birer manevî azıktır. Manevî yolculuktaki terakkî bu hususlara riayetle mümkündür. Bu hususlara ilaveten, “açlık, uykusuzluk, sükût, halvet” olarak dört haslet daha vardır ki, bu hasletlerle manevî yolculuk temellenir ve kuvvetlenir.²⁴⁹

Kuşeyrî, bu yolculuğa niyetlenen müridin, niyetinde doğru ve samimi olması gerektiğini ifade etmektedir. Böylece sağlam bir temel ile sülûküne başlamış olur. Çünkü müşşidler, “Vuslattan mahrum olanlar, usûle riayeti zayi ettikleri için mahrum olmuşlardır.” demişlerdir.²⁵⁰ Kuşeyrî, müridin niyetinin sağlam olmasından sonra seyr u sülûk için tevbe ve tam mânâsıyla Allah’a yönelme şartını ileri sürer. Seyr u sülûk yolunu tutmak isteyen bir müride, bütün günah ve hataları için Allahu Teâlâ’ya tevbe etmesi ve ondan af dilemesi vacip olur. Tevbeden sonra bütün hatalarını, gizlisini, açığını, küçüğünü, büyüğüne terk etmesi gerekmektedir. Sonrasında ahireti unutturan dünyevî meşguliyetlerden kurtulmak için uğraşır. Zira dünyevî arzuların esaretinden kurtulmak tasavvuf yolunun esaslarındandır. Müridin manevî ilerlemesi için dünya nimetlerine, mevki-makam ihtirasına bağlılık ve düşkünlükten kurtulması gerekmektedir. Müridin gözünden ve gönlünden dünya nimetlerinin düşmesi, onun Allah'a yönelmesini ve manevî değerlere odaklanmasını sağlar. Mürid için halkın kendisini kabul ya da reddetmesi arasında da fark olmamalıdır.²⁵¹ Halkın müridi değerli görüp ondan bereket umması mürid için son derece zararlıdır.²⁵² Müridliğin edeplerinden biri de kalpte riyaset sevgisinin olmamasıdır.²⁵³ Bu sevdaları gönlünden çıkarıp atan mürid üzerine gereken şey, Allahu Teâlâ’ya verdiği ahdi sağlam tutmak ve müşşidine de bu uğurda muhalefet etmemektir. Zira mürid, manevî yolculuğunun başlangıcında müşşidine itirazda bulunursa bundan büyük zarar görür. Çünkü müridin başlangıç hâli, yolculuğunun sonraki sürecinin nasıl devam edeceğinin en büyük alametidir.²⁵⁴

Gazzâlî, manevî yolculuğun ilk şartının manevî temizlik olduğunu

²⁴⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, trc. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2004, c. 1, ss. 381-382.

²⁵⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 481.

²⁵¹ Muhâsibî'nin *er-Riâye*'sinin özü de budur.

²⁵² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 484.

²⁵³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 493.

²⁵⁴ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 485.

söylemektedir. Manevî temizlik, kalbin Allah dışında olan her şeyden tamamen arındırılması anlamına gelir. Bu yolun, namazdaki iftitâh tekbiri gibi başlangıcının anahtarı, kalbin Allah'ı tüm varlığıyla zikretmeye adamasıdır. Bu yolun nihâî hedefi ise, varlığı tamamıyla Allah'ta yok etmek, yani fenâ fillâh makamına ulaşmaktır. Allah'ta yok olmak, bu yolun son durağıdır.²⁵⁵

İmâm Rabbânî (v. 1034/1624), seyr u sülûk sürecini ve şartlarını şöyle sıralamaktadır: Tâlip, mürşidine gelince mürşid, ona istihâre yapmasını ve bunu üçten yediye kadar tekrar etmesini ister. İstihârelerden sonra tâlipte bir tereddüt kalmamışsa, mürşid, müridini tevbeye davet eder. Tevbe etmeden bu yolda ilerlemenin faydası olmaz. Sonra mürşid, bireyin istidâdına uygun bir yol tarif eder ve yine onun kabiliyetine uygun bir zikir telkîn eder. Ona yakın alaka göstererek ihtimâm ve iltifat eder; tarikat âdâb ve şartlarını öğretir; kitap, sünnet ve selef-i salihînin eserlerinde belirtilen hükümlere riayet etmeye teşvik eder ve bu şekilde bir mütabaat olmadan matlûba erişmenin imkânsız olduğunu anlatır. Ayrıca, azıcık bile olsa, kitap ve sünnete ters düşen keşif ve rüyalara asla itibar etmemesi, hatta varsa böyle bir şeyden dolayı istiğfâr etmesi ve fırka-i nâciye olan ehl-i sünnetin ölçülerine göre itikadını düzgün tutması gerektiğini belirtir. Zarûrî fıkıh hükümlerini öğrenip gereğine göre amel etmesini ısrarla ister. Zira itikat ve amel kanatları olmadan bu yolda mesafe kat etmek imkânsızdır. Mürşid, müriden yiyeceklerinde, haram ve şüpheli şeylerde ihtiyata dikkat etmesini ister, şeriat-ı garrânın fetvalarına dikkat etmeden, her eline geçeni yemesine ve her bulduğunu almasına mani olur. Kısacası, bu yola giren kişinin, “*Allah Rasûlü’nün verdiklerini alınız; yasaklarını terk ediniz.*”²⁵⁶ meâlindeki âyet-i kerîmeyi kendine rehber edinmesini sağlar.²⁵⁷

Aziz Mahmud Hüdâyî (v. 1038/1628) seyr u sülûk yolunda gerekli olan hususları şöyle sıralamaktadır: a. Gönlünün ısındığı bir yetkin mürşide bağlanmak: Nitekim Allahu Teâlâ, “*Onları buyruğumuz altında insanları doğru yola götüren önderler yaptık.*”²⁵⁸ buyurmaktadır. Kalbin teslimiyet ve istimdâtla bir şeye

²⁵⁵ Gazzâlî, *el-Munkizü mine'd-dalâl*, trc. Salih Uçan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 177-178.

²⁵⁶ Haşr, 59/7.

²⁵⁷ İmâm Rabbânî, *Mebde' ve me'âd, Başlangıç ve Son*, trc. Mustafa Özgen, Tablet Yayınevi, Konya, 2007, ss. 57-58.

²⁵⁸ Enbiyâ, 21/73.

bağlılığının devam etmesi önemli bir iş, vuslâta erdirici bir gidiştir.²⁵⁹ b. Tevbe ve inâbeden sonra Hakk'a yönelmek: Allahu Teâlâ, “*Öyleyse Allah'a koşun O'na yönelin.*”²⁶⁰ buyurmaktadır. Mürid tevbe ile Hakk'a yöneldikten sonra özenle tevbesini korumaya gayret göstermelidir. Tevbeden sonra sülûk binasının temelleri; ibadet ve tâatları yapmaya, günahlardan kaçınmaya yönelik sağlam bir azimetle pekiştirilmelidir.²⁶¹ c. Sünnete uymaya ihtimâm göstermek: Mürid, Hz. Peygamber’in (s.a.s) sünnet-i seniyyesine riayete ve peygamber ahlâkıyla yetişmiş mürşidinin yoluna uymaya son derece dikkat etmelidir.²⁶² ç. Ehl-i dünyaya özenmemek: Ehl-i dünyanın elinde bulunan dünyalıklara özenmemek gerekir. d. Açlığı korumak ve az yemekle iktifâ etmek: Mürid, açlığın maneviyât yolunda yol açıcı, tokluğun ise nefsi yoldan çıkarıcı olduğunu unutmamalı ve yemeğinde son derece ölçülü olmalıdır. e. Sükût etmek ve konuşmayı azaltmak: Mürid, sükût ve az konuşma sayesinde dil ile işlenen dedikodu, sözünden cayma ve övünme gibi günahlardan korunmuş olur. Şöyle bir söz vardır: “Allah, dilini gereksiz konuşmalardan koruyan kimsenin kalbini mânen konuşturur.” f. Zikr-i ilâhîye devam etmek: Müridin, farz ve sünnet ibadetlerin ihyâsının akabinde zikir ile vaktini değerlendirmesi gerekir.²⁶³ g. Halvete devam: Mürid, halvete, olağanüstü hâl ve durumları elde etmek duygusuyla değil, nur-i ilâhînin zuhûru ve vech-i bâkînin müşâhedesini için girmelidir. ğ. Manevî hâlini başkasına söylememek: Sâlik, gördüğü rüya ve başka hâlleri mürşidinden başkasına söylememelidir. Çünkü bunda müride büyük zarar vardır. Ayrıca sâlikin gördüğü rüya ve hâllere aldanmaması, bunların çoğunun mübtedîler için bir hayal veya imtihan olduğunu bilmesi gerekir. Rüya görmeyen mürid de rüya gören müridden derece bakımından daha aşağıda demek değildir.²⁶⁴

Hâlid-i Bağdâdî (v. 1242/1827), sülûk ve mücâhede edebini şöyle sıralar: Cenâb-ı Hakk'ın, “*Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*”²⁶⁵ âyet-i kerîmesinin ifade ettiği mânâyı uyarak, niyetini kulluktan başka bütün maksatlardan tasfiye etmelidir. Yani asla herhangi bir gaye ve karşılık için

²⁵⁹ Hüdâyî, *İlim-Amel-Seyr u Sülûk*, s. 160.

²⁶⁰ Zâriyât, 51/50.

²⁶¹ Hüdâyî, *İlim-Amel-Seyr u Sülûk*, ss. 161-162.

²⁶² Hüdâyî, *a.g.e.*, ss. 163-164.

²⁶³ Hüdâyî, *a.g.e.*, ss. 164-165.

²⁶⁴ Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 167.

²⁶⁵ Zâriyât, 51/56.

mücâhede etmemeli, mücâhedesini Allah için olmalıdır.²⁶⁶ Bütün günahlardan tevbe ile temizlenip samimi olarak kulluğa sarılmalı ve nefsinin bir ölü gibi sayılmalıdır. Mümkün oldukça abdestli bulunmalıdır. Zikre gece ve gündüz devam etmelidir. Vukûf-i kalbî²⁶⁷ sahibi olmalıdır. Her zaman bu durumda bulunmaya gayret etmelidir. Yersiz düşünceleri olsa bile bunları gidermeli, ihlâslı olmalıdır. Matlûbu olan ulûhiyet sahibi yüce Mevlâ'yı her an kalbiyle talep etmelidir. Kalbini mürşidin kalbine rabt etmeli, feyz alabilmek için onun kalbinden ayrılmamaya ve itibarından düşmemeye dikkat etmelidir. Dînî emir ve yasakların gereği veya onlara uygun bir söz olmadıkça konuşmamayı tercih etmeli, özellikle boş söz söylemekten kaçınmalıdır. Yemeğini azaltmalı, fazla yememelidir. Bu arada oruç tutmaya da gayret etmelidir. Uykusunu azaltmalıdır. Cenâb-ı Hakk'ın huzurunu müşâhededen dolayı teeddüp ederek ayaklarını uzatmaksızın uyuması daha iyidir. Bütün insanlardan ve halktan, hatta gafil müridlerden bile uzak durmalı ve onlar gibi olmaktan kaçınmalıdır. Çünkü yanındaki gafilin gafleti kendi kalbine yansır, vesvese ve tefrika meydana getirir. İhlâslı veya en azından gafil olmayan temiz bir müridin pişirdiği yemeği tercih etmelidir. Yerken kalp huzuru içinde olmalıdır. Mübah, sünnet veya vacip olan amellerini yerine getirmeye niyet etmelidir. Rasûlullah'a (s.a.s) tamamen uymaya kesin olarak karar vermeli; teheccüd, kuşluk, işrâk, evvâbîn namazlarını kılmalı ve yatarken abdestini tazelemelidir. Nefsinin seyr u sülûkte görmeyip aksine onu kudurmuş bir kelb gibi sayıp insanları ondan kurtarmak için hapsedilmesinin gerekli olduğunu düşünmelidir. Mürşidine çok muhabbetli ve ihlâslı olmalıdır. Hatta mürşidini kendisi için yegâne rehber kişi olarak bilmeli, onun rızâsını saadet ve hoşnutsuzluğunu da bir şekâvet belirtisi olarak görmelidir.²⁶⁸

Seyr u sülûk ile ilgili teferruatlı şartlar bazen kısa bir cümlede özetlenebilmektedir. Manevî yolculuğun özünü anlatan “az yemek, az uyumak, az konuşmak, insanlardan uzlet edip çekinmek”²⁶⁹ tavsiyesi, temel prensip noktasında bu yolculuğun olmazsa olmaz şartlarındandır. Manevî yolculukta seyr hâlinde olan tâlip, nefsinin hükmettiği sürece yol almaya devam edecek ve bekâ billâh makamına

²⁶⁶ Hâlid Bağdâdî, *Hâlidîye Risâlesi*, haz. Yakup Çiçek, Umran Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 59.

²⁶⁷ Kalbin daima zikr-i ilâhî ile meşgul olması, ihsân duygusunun kalpte yerleşmesi.

²⁶⁸ Bağdâdî, *Hâlidîye Risâlesi*, ss. 60-62.

²⁶⁹ Abdullah Selahaddîn-i Uşşâkî, Abdurrahman Sami-i Uşşâkî, *Tuhfetü'l-Uşşâkiye, Uşşâkî Sâliklerinin Âdâbı*, haz. Mahmud Erol Kılıç, Âsitâne-i Uşşâkî Yayınevi, İstanbul, 1998, ss. 51-52.

erecektir.

Sühreverdî'ye göre seyr u sülûk yolculuğunda başlangıçta gösterilen samimiyet ve niyetin sağlam olması büyük önem taşır. Çünkü başlangıçta sergilenen samimiyet, manevî yolculuğun kemâlâta ermesini doğrudan etkileyen bir faktördür. Bu söylemini şu nakille delillendirir: “Ebû Zur'a [v. 566/1170] bize, Cüneyd-i Bağdâdî'nin [v. 297/909] şöyle dediğini nakletti: Müridi Hak yolunda gerileten, terakkîsini engelleyen ve tıkayan şeylerin çoğu, başlangıç hâlinin bozukluğundan kaynaklanmaktadır.”²⁷⁰ Müridin manevî terbiyeye girdiği ilk zamanlarda, günlük alışkanlıklarından, sosyal çevresinden uzaklaşıp yalnızlığa çekilmesi ve bu sayede bidâyetinin temelini sağlam atması gerekmektedir.²⁷¹ Bu şekilde mürid, henüz yolun başındayken sağlam bir niyetle yolculuğuna başlamış olur. Niyetin sağlamlığı, nefsin arzularından ve dünyevî isteklerden uzak kalmasıyla anlaşılır. Böyle yapıldığı zaman sadece Allah rızasının öncelendiği bir yolculuk başlamış olur.²⁷² “Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [v. 283/896] şöyle demiştir: Başlangıç hâlindeki müride emredilen ilk şey; çirkin, sevimsiz hareketlerden uzaklaşmasıdır. Sonra övülen güzel hareketlere intikâli, sonra bütünüyle Allahu Teâlâ'nın emrine bağlanması, sonra rüşd hâllerinde durması, sonra sebât, sonra beyân, sonra yakınlık, sonra münâcât, sonra beraberlik, sonra dostluk gelir. O zaman rızâ ve teslimiyet onun asıl muradı, tevfiğ ve tevekkül gerçek hâli olur. Bundan sonra Allahu Teâlâ kendisine gerçek marifeti ihsan eder. Böylece onun Allahu Teâlâ indindeki makamı; Zât-ı Bârî'den başka bütün güç ve kuvvetlerden sıyrılmış kimselerin makamı olur. Bu, hameletü'l-arş makamıdır ki; beşer için bundan öte makam yoktur.” Mürid, velîlerin makamına ulaşmak istiyorsa ihlâs ve doğruluktan ayrılmamalıdır. Bunu sağlamanın yolu da İslâm'ın emir ve yasaklarına azami riayet etmek ve insanların beğenisi için amel etmemektir. Bidâyette olanlara gelen bütün âfetler, halka nazar etmekten kaynaklanmaktadır.²⁷³

Seyr u sülûk sürecindeki mürid, nefsin esaretinden tamamen kurtuluncaya kadar mal sevgisi, makam beklentisi ve insanların arasına karışmaktan kendini uzak tutmalıdır. Bu süreçte, müridin nefsini tanıması, yapacağı en faydalı davranış

²⁷⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 689.

²⁷¹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 692.

²⁷² Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 689.

²⁷³ Sühreverdî, *a.g.e.*, ss. 689-690.

olacaktır. Dünya malı endişesinde olan ya da kalbinde nefsânî düşünceler besleyen kişi, nefsinin tanımaktan çok uzak olacaktır. “Zeyd b. Eslem [v. 136/754] şöyle demiştir: İki şey var ki, onlar senin kâmil olmanı sağlar: Düşüncende masiyet olmadan Allah için sabaha ermen ve herhangi bir masiyet düşüncen olmadan akşamlamandır.” Müridin nefsânî duygulardan kurtulması için her işini Allah için yapması, yeme, içme, giyinme gibi en basit işlerde bile müridin Allah’ı hatırlatan bir niyetinin olması gerekir. Böyle olduğunda müridin günlük işleri bile ibadet ruhuyla tamam olur, nefsin kalbe yerleşmesi engellenir ve mürid için ihlâs kapısı açılır.²⁷⁴

Sühreverdî’ye göre seyr u sülûkta dikkat edilecek en önemli prensiplerden biri de, müridin fayda verecek amele sarılıp zarar verecek amelden uzak durmasıdır. Müridin gönül dünyasını ifsat edecek insanlardan ve onların lüzumsuz sözlerinden uzak durmak, mümkünse zühd ve takvadan uzak bu tür insanları hiç tanımamak gerekir. Mürid için hayırlı olan da budur.²⁷⁵ Manevî terbiyeye yeni başlayan kimselerin gönül dünyası; gördüğü, duyduğu şeylerden çabuk etkilenir. Bu sebeple müridin dedikodu, gıybet ya da boş konuşmalardan kulağını, sağa sola lüzumsuz bakmaktan gözünü muhafaza etmesi gerekir. Gözün gereksiz bakışlarla meşgul olması, kalbin de Allah’tan başka şeylerle meşgul olmasının önünü açar. Müride düşen, önüne bakarak yürümesi, gereksiz nazardan kendini muhafaza etmesidir. Aynı şekilde mürid, insanların bakışlarından da kendini koruma gayretinde olmalı, kalabalık mekanlarda yürümekten sakınmalıdır.²⁷⁶ “Süfyân es-Sevrî [v. 161/778] şöyle demiştir: Bazı kimseler, seyr u sülûkteki edepi ihmal ettiklerinden dolayı vuslâtta nasipsiz kaldılar.” Sevrî’nin de ifade ettiği gibi mürid, yeme, içme, konuşma vb. fiillerde zarûret ölçüsüne göre hareket etmeyi şiar edinmelidir. Zarûret miktarının aşılması, nefsin rahata kavuşması demektir. Nefs rahata kavuştuğunda müridin kalbindeki güzellikler yavaş yavaş kaybolmaya başlar. Yolun başlangıcında olan müridin gece namazlarına ve oruca devam etmesi de mühimdir. Müridin, gece namazından ve oruçtan uzak dervişlerle arkadaşlık etmesi kendisi için zararlıdır. Ehl-i dünya kişileri tanımak, onlarla arkadaş olmak ise mürid için öldürücü bir zehir gibidir.²⁷⁷ Dünyevîleşme zehrinden içen kişilerle ülfet eden müridin onlara benzemesi

²⁷⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 691.

²⁷⁵ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 692.

²⁷⁶ Sühreverdî, *a.g.e.*, ss. 692-693.

²⁷⁷ Sühreverdî, *a.g.e.*, ss. 693-694.

uzak bir ihtimal değildir.

Manevî terbiyeye yeni başlayanların Kur'ân ezberiyle meşgul olması, en azından namazlarını iktifa edecek kadar sûreyi ezbere bilmesi gerekir. Mürid, Kur'ân-ı Kerîm okurken zihniyle onun mânâsını düşünmeli, kalbiyle de Allah'a nazar etmelidir. Kalbe gelen vesveseleri dahi Kur'ân'ın anlamını tefekkür ederek def etmelidir. Bu şekilde devam eden sâlik, müşâhede ehlinden olur.²⁷⁸

Sûfilerin yolunda hayrın başı ve ilmin miftâhı, devamlı olarak Allahu Teâlâ'ya tazarruda bulunmak, her ihtiyaç için sadece O'na hâlini arz etmek ve O'ndan yardım istemektir. Allah'tan yardım istemeden başlanılan manevî yolculuktan ya da yapılan işlerden asla hayır gelmez. Devamlı tazarru sayesinde sâlik, her nefeste Rabbiyle birlikte olduğunu hatırlamış olur. "Sehl b. Abdullah [v. 283/896] şöyle demiştir: Kim Allahu Teâlâ'yı zikretmeksizin bir nefesten diğer nefese geçerse, o anını zayi etmiştir." Sâlik vaktini zayi etmek sûretiyle malayaniye dalıp kendine fayda veren amellerden uzaklaşmış olur.²⁷⁹ Özetle, seyr u sülûk eğitiminin ilk adımı gafletten uyanmak, ikinci adımı ise kâmil insan olabilmek için yol almaktır. Bu eğitimin sonucu ise kâmil insan olup visâl-i ilâhîye kalb-i selîm ile varabilmektir.²⁸⁰

1.3.4. Seyr u Sülûkün Mertebeleri

Seyr u sülûkün tekâmül sürecinde, kulun varlığının Allah'ın varlığı ile manevî irtibatının aşamaları bulunmaktadır. Bu aşamalar, Allah'ın varlığına yükselme (urûc) ve O'nun varlığında kemâle erip geri dönme/inme (nüzü'l) ile özetlenebilir. Tasavvuf ilmi bağlamında kabul gören genel görüşe göre, seyr u sülûkün mertebeleri dört aşamaya ayrılmaktadır:

a. Seyr ilallâh (Allah'a seyr): Kendi varlık hâlinden gerçek varlık olan ulûhiyet makamına doğru yapılan seyr demektir.²⁸¹ Nefsin isteklerine boyun eğmeyip Allah'ın irâdesine teslim olmaktır. Kötü ve çirkin amelleri terk edip iyi amellere

²⁷⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), ss. 695-696.

²⁷⁹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 696.

²⁸⁰ Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, s. 58.

²⁸¹ İz, *Tasavvuf*, ss. 181-182.

yönelmek, nihayetinde kalpten “kesret” perdelerini kaldırıp vahdetin sırrına ermek demektir. Bu seyrin sonucunda, “kalb” makamının sonu olan ufuk-ı mübîne ulaşılmış, en şerefli ilimler elde edilmiş, güzel ahlâkla ahlâklanılmış ve “fenâ fillâh” makamına erişilmiş olur. Bu seyrin nihayetinde sâlikte Allah’ın isimleri tecellî eder.²⁸² Bu seyr, nefsten hakikî varlığın yönüne doğru gerçekleştirilir. Seyr ilallâh ilmî bir hareket olduğundan, sâlik bu seyr sayesinde basit bir ilimden, üstün ve şerefli olan bir ilme, ondan da “vâcibü'l-vücûd”un ilmine ulaşır. Bu ilim, mümkünât ilminin sâlikin gönlünden tamamen yok olmasından sonra meydana gelir ki, bu hâle “fenâ fillâh” ismi de verilir.²⁸³

b. Seyr fillâh (Allah’ta seyr): İlmî bir harekettir ki, itibârî olan esmâ ve sıfatın ilminden çıkıp tabiri mümkün olmayan bir ilme ulaşmaktır.²⁸⁴ Hakk’ın sıfatları ile sıfatlanmak, isimlerini tahakkuk ettirmek ve ahlâkı ile ahlâklanmak, böylece ufûk-ı a’lâyâ ulaşmaktır. Bu mertebeye ulaşan sâlikte beşerî sıfatlardan eser kalmaz.²⁸⁵ Seyr fillâhın sonunda ilmî vecihlerden perdeler kalkar ve sâlike ledünnî ilmin kapısı açılmış olur. Seyr fillâh cezbe makamıdır. Bu seyr, “bekâ billâh” olarak da adlandırılmıştır.²⁸⁶

c. Seyr ma'allâh (Allah’la seyr): Sâlikin her mertebede Allahu Teâlâ ile olan seyridir. Bu mertebede ikilik şüphesi ortadan kalkar ve sâlik, ehadiyet makamına yükselir. Bu mertebeye “kâbe kavseyni ev ednâ” ismi de verilir.²⁸⁷ Bu makam velîlik mertebesinin sonudur. Bu makama ulaşan sâlikin nazarında her türlü zıtlıklar ortadan kalkmış “aynü’l-cem” hali hâsıl olmuştur.²⁸⁸

ç. Seyr anillâh (Allah’tan seyr): Vahdetten kesret tarafına yönelen seyrdir (urûcdan sonra nüzûl). Bu seyr, irşat yetkisi açısından önemlidir. Seyr anillâh, Hak’tan tekrar halka dönüştür.²⁸⁹ Bu mertebeye “bakâ ba‘de’l-fenâ”, “sahv ba‘de’l-mahv” ve “fark ba‘de’l-cem” gibi adlar verilir. Bu makama erişen sâlik, vahdeti kesrette, kesreti vahdette görür. Bu mertebe, mertebelerin en üstün olanıdır. Bu

²⁸² Tüerer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, ss. 121-123.

²⁸³ Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, s. 174.

²⁸⁴ İz, *Tasavvuf*, ss. 181-182.

²⁸⁵ Tüerer, *a.g.e.*, ss. 121-123.

²⁸⁶ Eraydın, *a.g.e.*, s. 174.

²⁸⁷ Eraydın, *a.g.e.*, s. 174.

²⁸⁸ Tüerer, *a.g.e.*, ss. 121-123.

²⁸⁹ Eraydın, *a.g.e.*, s. 174.

seyrlerden ilk ikisi ile velîlik makamına ulaşılır, son ikisi ile de davet ve irşada ehliyet kazanılır ki peygamberlere ve kâmil velîlere mahsustur. Şu halde, önce Hakk’a vâsıl olmak için; O’ndan başka her şeyden yüz çevirmek, sonra yalnız O’na yönelmek, yani kalbi ve fikri yalnız O’na adanmak gerekir. Ancak, böylesine zorlu bir yolculuğu selametle sona erdirebilmenin de bazı şartları vardır. Bu şartların birincisi, bu tehlikeli yolu şaşırılmamak için bir mürşide, bu yolun tecrübesini yaşamış olan bir rehberle tâbî olmaktır. Bu yolculuğun başarıyla sona erdirilmesinde ikinci şart aşk-ı ilâhîdir. Bu aşk olmadan hiçbir maksada ulaşamaz. Bir diğer şart da, ihlâs ve ihsânla bütünleşmiş bir imandır. Bütün bunlar gösteriyor ki, sadece kuru ilimle bu manevî yolculuğu gerçekleştirmek mümkün değildir. Bu iş “hâl” işidir. Yani, bir kimse bütün bu makamları ilmen bilse, fakat yakîn ilminden, hâlden ve zevkten yoksun olsa ona sâlik denmez. Onun durumu, balın tatlı olduğunu bilen, fakat daha önce balı hiç tatmamış olan kimsenin durumuna benzer.²⁹⁰

1.3.5. Seyr u Sülûkün Neticesi

İbnü’l-Arabî (v. 638/1340), seyr ü sülûkün gâyesinin, insanın kalp aynasının arındırılıp Hakk’ın tecellisinin tahrif edilmeden kalbe yansıtılması olduğunu²⁹¹, bunun yolunun ise parçalanmış ve çoğalmış nefsi tekrar bir ve bütün haline getirmekten geçtiğini ifade etmektedir. Bunun neticesinde insan, benliğini toparlamış, kendi aslî bilincinin farkına varmış ve gerçek mânâda Allah’ı bilmenin yolunu açmış olur.²⁹² Ne için yaratıldığının bilincinde olmayanın, kendisini yaratanın rızâsı için uğraş vermesi mümkün değildir. Seyr u sülûk, ulvî amacın müride yerleşmesiyle başlar, maksûda ulaşma gâyesinin neticelenmesiyle de kemâle erer.

İbn Atâullah el-İskenderî (v. 709/1309), sâlikin ilk seyr u sülûkünde Allah’a dönmüş olmasını, yolculuğunun sonunda amacına ulaşacağına alamet kabul etmektedir. Sâlik, özetle, başlangıç ve sonuç haliyle değerlendirilebilir. Başlangıç, sülûke başlamış olmak, sonuç ise Allah’a vâsıl olmaktır. Sâlik, başlangıçtaki ihlâslı hâlini muhafaza edebilirse yoldan çevrilmez, nihayetinde isteğine kavuşur ve

²⁹⁰ Tüzer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, ss. 121-123.

²⁹¹ İbnü’l-Arabî, *Füsûsu’l-hikem*, trc. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 272.

²⁹² İbnü’l-Arabî, *a.g.e.*, s. 470.

yolculuğunu tamamlar. Âriflerden bir zât, “Dönmüş olan, yoldan dönmüş demektir. Erişmiş olan, dönemez.” demiştir. Allah'ın gayriyle Allah'a ermek imkânsızdır. Allah'a erişmek için kendi nefsinden yardım dileyen kendi nefesine havâle edilir. Sâlik, yalnız Allah'tan yardım dilemeli ve bütün işlerinde kendinde hiçbir kuvvet ve kudret görmeyerek her hâlinde daima Allah'ı görmelidir. Sülûkün esası ve bu esas üzerine kurulan kaideler hep böyledir. Hikmet ifadesi olarak, “Kimin bidayeti parlak olursa, nihayeti de parlak olur.” denilmiştir.²⁹³

İbn Haldûn'a (v. 808/1406) göre, sâlik, mürşidin gözünün önünde dikili ve onun görebildiği bir yerde, amelini ve sülûkünü saflaştıracak bir hâlde olunca, artık sülûk istikametini bulur, yoldaki tehlikelerin şerri sonlanır ve nihayetinde yolculuk emniyetle tamamlanır. Çünkü mürşid, önceden bu yolları tecrübe etmiş, hâllerin nereden ve nasıl neşet ettiğinin, amaca ulaştıran veya amacı engelleyen hususların neler olduğunun, kudret dâhilinde bulunan amellere kudret haricindeki hâllerin nasıl terettüp ettiğinin bilgisini elde etmiştir. Bütün bunları ibtilâ, tecrübe ve temrinle öğrenmiş, bu konuda kitap ve haberleri taklit etmemiştir.²⁹⁴

Sûfinin yolu (seyr u sülûk), bir sonrakine yükselmeden önce her birinden kendisini kemâle erdirecek bütün makamları aşınca ve yine sâlike ihsan etmekle Allah'ı hoşnut kılan hâlleri yaşayınca kadar nihayete ermez. Ancak o zaman sâlik, sürekli olarak şuurun daha üst seviyelerine yükseltilir ki, sûfiler onları marifet ve hakikat diye adlandırır ve böylece tâlip, bilen veya ârif olur; neticede bilgi, bilen ve bilinenin bir (Allah) olduğunu kavrar.²⁹⁵

Sühreverdî'ye göre, seyr u sülûk sürecinde hedeflerine ulaşanlar, Rasûlullah'ın (s.a.s) sünnet-i seniyyesini gerçek anlamda yaşayan kişilerdir. Çünkü bu kişiler, manevî yolculuklarının başlangıcında Hz. Peygamber'in (s.a.s) yolunu derinlemesine araştırıp öğrenmiş, ardından bu sürece dâhil olduklarında, onun amellerine güzel bir şekilde uymuşlardır. Manevî yolculuklarının nihayetine ulaştıklarında sünnete bağlılıklarının mükâfatını almış ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) yüce ahlâkıyla ahlâklanmışlardır.²⁹⁶ Hak yolcusu, ahlâkta kemâle ererek takvâyı tam

²⁹³ İskenderî, *el-Hikemü'l-atâiyye*, ss. 20-21.

²⁹⁴ İbn Haldûn, *Şifâu's-sâil*, ss. 179-180.

²⁹⁵ Nicholson, *The Mystics of Islam* s. 26.

²⁹⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 289.

olarak elde edince, kendisine nefsin hakikati keşfolur ve nefsin zulmânî perdelerinden kurtulur. Nefsin hareket yollarını, gizli şehvetlerini, desise ve aldatmalarını öğrenir.²⁹⁷ Kişi, sıradan yolculuklar da bile pek çok şey öğrenmekte ve nice deneyimler elde etmektedir. Aynı şekilde, manevî yolculukta da birçok ilim ve tecrübe elde edilmekte, görünmeyen âlemin iç yüzü deneyimlenmektedir. Manevî yolculukta nefsten Hakk'a doğru yol alındıkça çokluğun örtüsü kalkıp vahdetin yüzü görünmektedir.²⁹⁸

²⁹⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 690.

²⁹⁸ İz, *Tasavvuf*, ss. 180-181.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜHREVERDÎ'DE MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ

2.1. Mürşidin Müridine Karşı Görevleri

Herşeyden önce belirtmek gerekir ki tasavvuf literatüründe, bu bölümde bahsedeceğimiz bahsedeceğimiz konulardan bahseden özel kaynaklar bulunmaktadır ve bunlar “müritlerin âdâb” (*âdâbü'l-mürîdîn*) kitaplarıdır. Bu kitaplara göre, mürşid, müridlerine seyr u sülûkte rehberlik ederken, eğitim usûlünü müridlerinin karakter ve kabiliyetlerine göre belirler. Tedrîcî olarak müridlerini kötü huy ve hallerden arındırır, kalplerine güzel ahlâkı yerleştirerek insan-ı kâmil olma yolunda terakkî etmelerini sağlar. Mürid, mürşidine teslimiyet gösterirse hızlı yol alır, kemâle erer ve kalp safâsına ulaşır. Mürşid-mürid arasındaki bu karşılıklı ilişki, baba-evlat ilişkisi gibidir. Peygamberler, ümmetlerine baba mesabesinde olduğu gibi, peygamberlerin irşat vekilleri ve vârisleri konumundaki mürşidler de müridlerine karşı baba durumundadır. Bu sebeple bazı tarikatlarda mürşid teriminin yerine “baba” ve “dede” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir.²⁹⁹ Bir yetkin mürşidin müridlerine olan muamelesinde riayet ettiği usûl ve edep kaideleri bulunmaktadır. “Usûlsüz vusûl olmaz.” kaidesi gereği mürşidler de belli başlı usûl ve edeplerle müridlerini eğitirler. Sühreverdî, mürşidin müridine karşı görevlerini ana hatlarıyla on bir maddede özetlemiştir.

2.1.1. Nefsi Adına Vazifeye Tâlip Olmamak

Tasavvufun esas gâyesi, marifetullâha ermektir. Bu gâyeye ulaşmaktaki en büyük aşamalardan biri, nefsin ıslah edilip güzel ahlâk ile kemâle erdirilmesidir. Bu sebeple, mürşid ya da mürid olsun, Hak yolcusunun kendisini ön plana çıkarmaması, yani insanları kendisine çağırmaması, samimi dini duygulara (*ihlâs*) aykırı hareket etmemesi gerekmektedir. Nefsin öncelendiği bir amelden Allah rızâsının elde edilmesi beklenemez.

²⁹⁹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 184.

İbn Atâullah el-İskenderî, sâliklerin halk arasında şöhret kazanmalarının büyük bir tehlike olduğunu ifade etmektedir. Halk arasında meşhur olmak, nefsin âfetlerindendir ve sâlikin şeytanın bu tuzağına düşmemesi gerekir. İbrahim bin Edhem'in [v. 161/778], "Şöhreti seven bir kimse Allah'a karşı sâdık bir kul değildir." sözü bu hususta ciddi bir uyarıdır. Aynı bağlamda, "Bizim yolumuz ruhları ile mezbeleleri süpürenlere yaraşır."³⁰⁰ sözü şöhretten uzak, tevazuyla hareket eden gönüllerden başkasının manevî yolculukta amacına ulaşamayacağını ifade etmektedir.

Sühreverdî'ye göre irşat vazifesinde en önemli edep, mürşidin kalbinde riyaset sevgisi barındırmaması, müntesiplerine baş olma duygusuyla hareket etmemesi ve kendisine tâbî olunması adına insanlara karşı gönül çeldirici hareketlerde bulunmamasıdır. Mürşid, Allahu Teâlâ'nın irşat maksadıyla insanları kendisine kılavuzladığını görünce, bu durumun Allah'ın bir imtihanı olduğunu düşünmeli, doğru hareket etmeli ve vazifesini ihlâsla yapıp meşhur olmaktan kaçınmalıdır. Nefslerde, halka teveccüh, çokluğa rağbet ve şöhrete düşkünlük kusuru bulunmaktadır. Halbuki yalnızlık ve bilinmemekte selamet vardır.³⁰¹ Yetkin mürşid, insanların farklı mizaç ve karakterlerini bilen, onlara karşı merhametle muamele eden, müridin terbiyesini sadece rızâ-ı ilâhî maksadıyla üstlenen, benliğinin hevâsına mübtelâ olmayan ve kendisine beyat edilmesini nefsinde mâl etmeyen kişidir. İnsanların teveccüh ve tabiiyetinden hoşlanan bir kimsenin mürşidlik vazifesini hakkıyla yapması mümkün değildir. Nefsindeki kusura mağlup olarak irşat görevi yürütmeye kalkan kimse ıslahtan ziyade ifsada yol açar. Zira, rızâ-ı ilâhî için olmayan her amelde nefsin tahakkümü bulunmaktadır.³⁰² Bununla birlikte, Allah'ın takdiri gerçekleşir de Allah'ın kendisini müridlerin irşadıyla vazifelendirildiğine kanaat getirince, müridlerinin başına geçip onlara bir babanın çocuğuna gösterdiği şefkat ile vazifesini icrâ eder.³⁰³ Mürşid, kendisine ilâhî sevkle nasip olan her kişi için Allah'a münacât ederek ilâhî yardımın kendisini vazifesinde muvaffak kılması için duâ eder. Mürşidin müridlerine olan rehberliğini hakkıyla yapabilmesi, onları sırât-ı müstakîme kılavuzlayabilmesi, doğru bir irşat ile müridlerinin kalbine tesir

³⁰⁰ İskenderî, *el-Hikemü'l-atâiyye*, s. 9.

³⁰¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 242.

³⁰² Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 280.

³⁰³ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 242.

edebilmesi için kalbiyle Allahu Teâlâ'ya daima ilticâ hâlinde bulunur.³⁰⁴ Mürşid bu şekilde davranarak nefsinin hevâsına açık kapı bırakmamış, işlerin gerçek sahibinin Allahu Teâlâ olduğunu nefesine hatırlatmış, vazifesini yaparken Allah'ın zât ve rızâsını daima ön planda tutmuş olur.

2.1.2. İlâhî İradeye ve İnsanların Kabiliyetlerine Göre Konuşmak

Yaratılış itibarıyla her insanın zihin dünyası, idrak yapısı ve kabiliyetleri birbirinden farklıdır. Eğitimin her alanında olduğu gibi tasavvufî eğitimde de yaratılış farklılıklarının göz önünde bulundurularak muhatapların, kabiliyetlerine göre seyr u sülûke tâbî tutulmaları gerekmektedir. Mürşidin, müridlerini iyi tanınması, farklılıkların zenginlik olduğunu bilerek irşat ve usûlünü, duruma göre özelleştirmesi doğru bir davranış olacaktır. Mutasavvıfların görüşlerine baktığımızda kabiliyeti, farklılıkları esas alarak irşat ve terbiye planlaması yaptıklarını görmekteyiz.

Sülemî, kendisine varılan mürşidin, gelen müride, İslâm'ı iyi öğrenmesini, Kur'ân-ı Kerîm'i çokça okumasını, helal yoldan kazanmasını, helal rızıkla beslenmesini, dünyaya bağlanmayıp ahirete yönelmesini, ahiret amellerinden yapamayıp kaçırdığı şeyleri telafiye çalışmasını, az yemesini, az uyumasını, az konuşmasını, insanlara fazla karışmayıp halvete çekilmesini, geceleri ihyâ etmesini, geçmişte zayi ettiği günlerine esef etmesini, vakitlerini zayi edip ömrünü hebayaya vermesinden dolayı üzülüp çok ağlamasını emretmesi gerektiğini söylemektedir.³⁰⁵

Kuşeyrî, mürşidin uygun göreceği bir zikir türünü müridine vird olarak vermesi gerektiğini söyler. Sonra mürşid müridine daima abdestli olmasını, uyku bastırmadıkça uyumamasını, tedricî sûrette azar azar ve takat getireceği ölçüde gıdasını azaltmasını (taklîl-i menâm, taklîl-i taam) söyler, âdetlerini birden terk etmesini emretmez.³⁰⁶ Sonra müridine kalbini arındırmak için insanlardan uzaklaşmasını, kötü düşünce ve vesveselerden kalbini korumak için mücadele etmesini, nefsin kötü isteklerine karşı taviz vermemesini öğütler.³⁰⁷

³⁰⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 536.

³⁰⁵ Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri* ss. 7-8.

³⁰⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 485.

³⁰⁷ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 486.

Kâşânî, mürşid için kendisine gelen tâliplerin istidâdını tanımanın son derece mühim olduğunu söylemektedir. Mürşid, tasarrufta bulunmadan önce müridin kabiliyetine bakmalıdır. Eğer onda mukarriblerin yolunda sülûk etme kabiliyeti görürse onu hikmetle ve yakınlık ehlinin hâllerini anlatmak yoluyla davet etmelidir. Eğer iyilerin yolunun kabiliyetine sahip olmadığını görürse onu güzel bir öğüt, teşvik, uyarma ve zikir ile cennete davet etmeli ve cehennem azabına karşı korkutup sakındırmalıdır.³⁰⁸

Erzurumlu İbrahim Hakkı, mürşidin, kapısına gelen tâliplere şer'î ilimleri öğretip onların itikatlarını düzeltmeleri, şüphelerini gidermeleri ve müşküllerini çözmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Mürşidler, sâliklerini ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadına uygun şekilde amel ettirir, sonra abdest ve namazı anlatıp tevekkül, tefvîz, sabır, teslimiyet vb. konuları izah eder. Mürşid, bu sohbetlere devam ederek müridin mânen olgunlaşmasını hedefler. Sonra müridin hâlini takip ederek onun kabiliyetli olduğuna kanaat getirirse, müridine kelime-i tevhid zikrini telkin eder.³⁰⁹

Sühreverdi'ye göre, mürşid, müridleriyle konuşacağı zaman sürekli olarak kalbiyle Allahu Teâlâ'dan yardım istemelidir. Lisân, dilin tercümanı olduğu gibi; mürşidin kalbi de kulun yanında Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır. Mürşid, müridlerine en uygun sözü söylemek, en doğru tavsiyeyi verebilmek kastıyla kalben Allah'a nazar eder halde beklemeli, kalbini ilâhî feyz ve işaretlere açık tutmalıdır. Sonra mürşid, müridin manevî durumunu değerlendirmeli, iman, ilim ve marifet yoluyla müridde zuhûr eden güzellikleri görmeli, onun neye kabiliyetli olduğunu ferâsetle fark etmelidir. Bazı müridler vardır ki; onlar için ibadete devam etmek, zahirî ameller ve ebrârın yolu uygun olur. Bazı müridler vardır ki onlar, kurbiyyet hâli, kalbî amel ve yüce muameleler için seçilmiş mukarrabûn yoluna uygun kabiliyet sahibidir. Ebrâr ve mukarrabûn için seyr u sülûkte farklı bidâyet ve nihâyet halleri vardır. Yetkin mürşid, bâtınlara nazar ve vukûfiyet sahibi olduğundan her müride neyin güzel ve uygun olduğunu bilir. Hz. Peygamber'in (s.a.s), insanların idrak ölçüsüne göre konuşması ve muhatabının durumuna uygun görevler vermesi, bu durumun en güzel örneğidir. Rasûlullah (s.a.s), sahabe-i kirâmdan bir kısmına Allah

³⁰⁸ İzzeddin Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye ve miftâhu'l-kifâye, Tasavvufun Ana Esasları*, trc. Hakkı Uygur, İstanbul, 2010, s. 225.

³⁰⁹ Erzurumlu, *Marifetnâme*, s. 748.

için malını harcamayı, bir kısmına çalışmayı, ashâb-ı suffe gibi özel bir kısmına da çalışmayı terk ederek ilim öğrenmeyi tavsiye ediyordu. Demek ki, Rasûlullah (s.a.s), insanların kabiliyet ve vaziyetlerini, her biri için uygun olanı yakînen biliyor, ona göre karar veriyordu. İnsanları dine davet etmeye gelince, daveti herkese yapıyordu. O, tüm insanlığa İslâm'ı tebliğ için gönderilmişti. Bunun için insanlar arasında ayırım yapmaksızın dine davet ediyordu. Kendisinde hidayet yoluna kabiliyet gördüğünü özel olarak davet edip de başkasını davetin dışında bırakmıyordu.³¹⁰

Sühreverdî'nin, konuyla ilgili görüşlerine baktığımızda, müridlerin kabiliyetine göre irşat edilmesinin gerekliliği görüşünün mutasavvıfların görüşleriyle aynı doğrultuda olduğu anlaşılmaktadır. Sûfiler, Sühreverdî'nin temel ilke olarak ortaya koyduğu müridin kabiliyetine göre irşat görüşünü teferruatlandırmış ve bu hususta mürşidin hangi direktiflerle müridini yönlendirmesi gerektiğini Sühreverdî'den daha detaylı açıklamışlardır.

2.1.3. Halvet - Celvet Dengesi Kurmak

Mürşidin bir yüzü Hakk'a (halvet), bir yüzü halka (celvet) dönük olmalıdır. Halvet-celvet dengesinin kurulması, mürşidin manevî durumunun muhafazası ve irşat vazifesinin devamı için önemlidir. Kâşânî, mürşidin, vakitlerini halvet ve celvet için dengeli bir şekilde ayarlaması gerektiğini söylemektedir. Mürşid, vaktinin tamamını insanlarla görüşmeye ayırmamalıdır. Hâlindeki kuvvet ve huzurunun kemal derecesinde olduğu iddiası halvetini terk etmeye neden olmamalıdır. Rasûlullah (s.a.s), hâlinin kemâline ve temkîninin kuvvetine rağmen günün tamamını insanlarla sohbete ayırmazdı. O halde mürşidin özel bir halvet zamanı olmalı ve bu halvetinde manevî vazifesiyle vaktini değerlendirmeli, kendinin ve müridânının istikameti için samimiyetle Allahu Teâlâ'ya tazarrûda bulunarak yardım talep etmelidir.³¹¹

Sühreverdî'ye göre, mürşidin görevlerinden birisi de tefekkür ve tezekkür için bir halvet yeri edinmesidir. Mürşid, kendisini halktan bir süreliğine uzaklaştırarak yalnız kaldığı halvette manevî ilerlemesi için gerekli olan nuru ve kemâlâtı toplar. Bu sayede halvette kazandığı manevî güzelliklerden kendisi istifade ettiği gibi bu

³¹⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 243.

³¹¹ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye* ss. 231-232.

güzellikleri topluma da yansıtabilir. Mürşidin nefsi, insanlarla çokça vakit geçirmenin, onlarla hasbihal etmenin kendisine zarar vermeyeceğini, maneviyâtını olumsuz etkilemeyeceğini düşünmemeli ve halvete ihtiyacının olmadığını düşünerek kendisini mânen kuvvetli görmemelidir. Hz. Peygamber (s.a.s) en üstün makamda olmasına rağmen, onun insanlardan ayrılıp Allah'ın divanında boyun büktüğü gece ibadetlerini ve halvet vakitlerini hiç terk etmediği unutulmamalıdır. Hal böyleyken mürşid de halvetini ihmal etmemeli, insanların arasına karıştığı süredeki dünyevî etkileşimin olumsuzluklarını halvetinde kalbinden uzaklaştırmalıdır. Mutat ibadetler, iç kontrol, manevî disiplin nefsin ıslahını ve maneviyâtın devam etmesini sağlar.³¹² Bu sebeple, halvetin ihmal ya da terk edilmesi nefsin kontrolden çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

Müridlerde zaman zaman vakti zayi ve amelleri ihmal etme ile nefsin arzularına uyup rehavete kapılma durumları meydana gelebilir. Mürşid ise bu rehavet zamanlarında müridlerin arasına karışarak istikametleri için cehdeder. Mürşidin halvetinden uzaklaştığı bu zaman dilimi kendisi için manevî bir kayıp değildir, çünkü burada mürşid tarafından yapılması en elzem olan vazife öncelenmiş, müridlerin selameti için halvetten celvete çıkmıştır. Müridler, içinde düştükleri bu rehavetten mürşidin sohbeti neticesinde kuvvetli bir muhabbet ve samimi olarak Allah'a yönelmekle felah bulur. Mürşid ise müridleri için en doğru ve faydalı işi yapmaktan dolayı fazilet kazanarak daha bereketli bir hâlde halvetine çekilir.³¹³ Cüneyd-i Bağdâdî müridlerine şöyle demiştir: “İki rekât namazın, benim için, sizinle oturmadan daha faziletli olduğunu bilsem, yanınızda oturmazdım.” Cüneyd'in ifade ettiği bu söz, mürşidlerin halvet ile halk arasında denge kurması gerektiğini vurgulayan önemli bir prensibi yansıtmaktadır. Mürşid, manevî faziletin halvette mi yoksa halkın içinde mi (celvet) olduğunu bilir ve buna göre hareket eder. Mürşid, faydayı halvette görürse devam eder, faydayı celvette görürse, cemaatinin içine karışır. Cemaatinin içindeyken halvetinin feyzinin muhafazasındadır, onun cismi halk ile beraberken kalbi Hak ile birlikte olmaya devam eder. Mürşidin ıslah ve irşat için cemaatinin içinde olması da halvetindeki bereketi artıracaktır.³¹⁴

³¹² Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 243.

³¹³ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 539.

³¹⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, ss. 243-244.

2.1.4. Tevazu Sahibi Olup İnsanlardan Hürmet Beklememek

Sühreverdîye göre, halka güzel muamelede bulunmak, onlardan kendisi için hürmet ve tazim ummamak ve insanlara alçak gönüllülük ile muamele etmek mürşidin vazifelerindendir. İbrahim bin Davud er-Rakkî'nin (v. 326/937) anlattığı hikâye bu prensibi güzel bir şekilde yansıtmaktadır: “Sûfilerle beraber mescidde iken Şeyh ez-Zekkâk [v. ?] da mescide girdi. Bir direğin kenarında durarak namaz kılmaya başladı. Bizler, “Şeyh namazını bitirince kalkar, kendisine selam veririz.” dedik. Namazını bitirince o bizim yanımıza geldi ve bize selam verdi. Biz kendisine, “Şeyhimizden önce kalkmak ve kendisine selam vermek bize düşerdi.” dediğimizde Zekkâk, “Allahu Teâlâ, başkasından böyle bir şey beklemekle asla kalbimi azaplandırmamıştır.” dedi.” O, bu sözüyle, “İnsanların bana hürmet edilip yönelmesine hiç bağlanmadım.” demek istemiştir.³¹⁵ Bu nakil, mürşidin alçak gönüllülüğünü ve nefsi adına beklentisizliğini göstermektedir. Mürşid, kendisine hürmet ve tazim beklememeli, herkese karşı tevazu ve hoşgörüyle yaklaşmalıdır. Onun amacı nefsini tatmin etmek değil, müridlerin manevî gelişimine yardımcı olmak ve onları Allah'a yönlendirmektir.

2.1.5. Güler Yüzlü ve Yumuşak Olmak

Tasavvuf literatüründeki bir anlatıya göre: “Cüneyd-i Bağdâdî'nin bir müridi vardı. Bir gün onu, kendisine leke olacak bir durumda yakalamışlardı. Bundan utanan mürid, oradan ayrıldı ve bir daha hankâha gelmedi. Aradan bir müddet geçtikten sonra sohbet arkadaşlarıyla çarşıdan geçen Cüneyd, müridini gördü. Mürid durumu fark edip oradan uzaklaştı. Cüneyd, yanındaki sohbet arkadaşlarına dönüp “Siz geri dönün, benim tuzaktan bir kuşum kaçmış!” deyip onu takip etmeye başladı. Geri dönüp bakan mürid, şeyhin kendisini takip ettiğini görünce adımlarını sıklaştırdı, gide gide bir çıkmaz sokağa girdi. Şeyhten kaçarken yüzünü duvara çarptı. Birden şeyhin kendisine ulaştığını görünce, “Neden benim için uğraşıyorsun?” dedi. Cüneyd, “Mürid başını duvara vurduğu zaman şeyh işe yarar!” deyip müridini aldı ve hankâha götürdü. Şeyhin ayaklarına kapanan mürid yaptığına tevbe etti, af

³¹⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 244.

diledi. Bu manzarayı gören halkın yürekleri yumuşadı, pek çok tevbe ettiler.”³¹⁶

Kâşânî’ye göre, mürşid, müridin irâde ve azminde zaafı karşılaştığında, yumuşaklıkla ve izin verildiği ölçüde ruhsatlarla muamele etmelidir. Bu durumda mürşid, manevî yolculuğun başında cesaretini kaybetmemesini sağlamak için müridine karşı daha esnek bir tutum sergileyebilir. Bazı müridler, irâde ve azimlerini güçlendirmek için daha fazla destek ve teşvike de ihtiyaç duyabilirler. Bu hadise de konuyla ilgili güzel bir örnek olarak mütalâa edilebilir: “Bir gün birisi Ebû Ahmed el-Kalânî’nin [v. 270/884] sohbetine katıldı ve dünyadan el etmek çekti. Ahmed onda bir zaaf görüyordu. Ne zaman eline bir para geçse onun için ekmek, helva ve et alıyor, “Bu kimse dünya nimetlerinden el çekmekle birlikte onlarla yaşamaya alışmış, bu yüzden yumuşaklık ve itidallikle davranmak ve onu lezzetlerden men etmemek gerekir.” diyordu.”³¹⁷ Mürşid, müridin hatalarına karşı yumuşaklık göstererek bağışlama kapısını açık tutmalıdır. Eğer müridde bir taksir veya edep ihlali görürse onu bağışlamalı, yumuşaklık, lütuf ile onu ihmal ettiği hizmet ve edeplere teşvik etmelidir.³¹⁸

Sühreverdî’ye göre, müridlere karşı güler yüz göstermek ve onlara yumuşak davranmak mürşidliğin edeplerindenidir. Âriflerin güzel bir sözü vardır: “Bir Hak tâlibi gördüğün zaman onu iyilik ve yumuşaklıkla karşıla, hemen ilimle önüne çıkma. Çünkü yumuşak muamele onu ısıdırır. İlim ise ilk anda onu soğutabilir.” İşte mürşid bu anlayış çerçevesinde müridine yumuşaklıkla muamele edince, mürid bunun bereketiyle yavaş yavaş ilimle faydalanmaya başlar ve sonunda gerçek ilim neyi gerektirirse o şekilde amel eder.³¹⁹ Mürşidin yumuşak huylu ve affedici olması mürid üzerinde son derece tesirlidir. Mürşidin hoşla gitmeyen durumlara müsamahalı yaklaşması, kendisine tâbî olanlara şefkatle muamele etmesi, etkili bir irşat için gereklidir. “Adamın biri İbrahim b. Edhem’e [v. 161/778] arkadaş oldu. İbrahim ondan ayrılmayı isteyince, adam da ona, “Eğer bende bir ayıp gördüysen beni uyar.” dedi. İbrahim de, “Ben senin bir ayıbını görmedim. Çünkü sana hep sevgi gözüyle

³¹⁶ Feridüddîn Attâr, *Tezkiratü'l-evliyâ*, trc. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınevi, Bursa, 1984, s. 469.

³¹⁷ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye*, s. 228.

³¹⁸ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 230.

³¹⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 244.

baktım. Senden gördüğümü iyiye yorumladım. Ayıbını benden başkasına sor.” dedi.³²⁰

Sühreverdî'nin görüşleri, sûfilerin naklettiğimiz görüşleriyle aynı doğrultudadır. Mürşidin affedicilik ve bağışlayıcılık göstermesi, müridin kendini suçlu veya değersiz hissetmesini engelleyeceği gibi, müridin manevî yolculuğunda hatalarından ders çıkarmasına ve ilerlemesine de yardımcı olur. Aynı şekilde, mürşidin ruhsat ve izin verme yaklaşımı, müridin müteneffir olmamasını ve yolculuğunun başlangıcında cesaretini kaybetmemesini sağlar. Mürid, zamanla bu ruhsatlarla irâde ve azim gücünü geliştirerek belki de daha sonra ruhsat yerine azimetle amel etmeye başlayabilir. Bu süreçte mürşidin, müridin mizacına uygun rehberliği, müridin seyr u sülûkte yol almasına yardımcı olur.

2.1.6. Müridlerin Haklarını Korumak

Sühreverdî, mürşidlerin edeplerinden bir diğerrinin, müridlerin hatırını sormak, sıhhat ve hastalık hallerinde onlara karşı görevlerini aksatmamak olduğunu ifade etmektedir. Mürşid, müridlerin bağlılık ve sadakatlerinden emin olarak onların haklarını ihmal etmemelidir. Sûfilerin, “Kardeşinle aranızdaki dostluk sebebiyle hâsıl olan hakkını zayi etme!” sözü kardeşlik hukukunu özetlemektedir. “Ebû Muhammed el-Cerîrî [v. 321/933] şöyle anlatmıştır: “Hacdân dönmüştüm. Önce Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanına uğrayıp selam verdim ve “Bir daha benim yanıma gelip de yorulmasın.” diye düşündüm. Sonra evime geldim. Sabah namazını kılıp döndüğümde bir de baktım ki Cüneyd arkamda oturuyor. Bunu görünce kendisine, “Efendim! Ben buraya kadar zahmet etmeyesiniz diye önce size uğrayıp selam vermiştim.” dedim. Bana, “Yâ Ebâ Muhammed, sana gelişim senin hakkındır. Senin bana gelişin ise faziletindir.” dedi.”³²¹ Cüneyd'in bu tavrı, müridin hakkının gözetilmesine güzel bir örnektir. Mürşid, müridinin hakkını gözettikçe, müridin kendini değerli hissetmesini ve kardeşlik hukuku hususunda titiz davranmasını sağlamış olacaktır.

³²⁰ Şihâbüddîn Sühreverdî, *İrşâdü'l-mürîdîn*, trc. Mehmet Emin Fidan, Hâcegân Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 93.

³²¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 244.

2.1.7. Müridlerin Gücüne Göre Yük Yükleme

Mehmet Raif Efendi, müridi te'dîb ve terbiyede mürşid üzerine vacip olanın, müride nasihat ve yumuşaklıkla muamelede bulunmak olduğunu ifade etmiştir. Mürşid, müridin terbiyesine kolay bir yolla başlamalı ve onun kuvvet ve takatinin yetmeyeceği şeyi ona yüklememelidir. Mürşid, müridine bütün işlerde ruhsât-ı şer'iyyeye tâbî olmayı tavsiye etmelidir.³²² Bu sayede müridin, nefle mücadelede ilk zamanlarında bıkkınlığa düşmesi engellenmiş olur. Seyr u sülûk sürecindeki mürid, daha sonra kendinde, ruhsattan azimete dönme kuvveti bulabilir.

Sühreverdî'ye göre, tâliplerin bazılarında nefle mücadele hususunda güçsüzlük ya da azimetle amel edememe hâli görülünce, onları müsamaha ve iyilikle karşılamak ve onlara ruhsatları kullanma hususunda serbestlik vermek de mürşidliğin edeplerindenidir. Bu şekilde davranmakta mürid için fayda bulunmaktadır. Kul, ruhsatları kullandığı süre içinde durumundan şikâyet etmez ve bıkkınlık göstermez. Sonra hâlinde sebât bulup müridlerin arasına karışınca, iyilikle teşvik edilerek yavaş yavaş azimetle amel etmeye başlar.³²³ “Ebû Saîd el-Arabi demiştir ki: “İbrahim es-Saîdi diye bilinen bir genç vardı. Babasının da malı mülkü çoktu. Bu genç tamamen sâfilere bağlandı ve Ebû Ahmed el-Kalânî'si'nin sohbetinde bulundu. Çoğu zaman Ebû Ahmed'in eline bir miktar dirhem geçiyor, bununla ona yufka ekmek, kebab ve helva satın alıyor ve onu kendisine tercih ederek, “Bu delikanlı dünya nimetlerine alışmışken onları terk edip ayrıldı. Bu durumda, bizim kendisine iyilik etmemiz ve onu başkalarına tercih etmemiz gerekir.” diyordu.”³²⁴ Müridin muhtaç olduğu yahut zafiyet gösterdiği zamanlarda mürşidi tarafından desteklenmesi, müridin seyr u sülûkündeki istikametine kuvvet sağlar. Kusursuz bir insan olmadığı gibi kusursuz bir seyr u sülûk süreci de yoktur.

2.1.8. Müridlerinden Mal Talep Etmeme

Mürşidin, müridleriyle olan ilişkisi irşat ve terbiye üzerine kuruludur. Bunun

³²² Mehmet Raif Efendi, *Mekâsıdu't-tâlibîn*, s. 204.

³²³ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 244.

³²⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 541.

haricinde mürşidin, müridlerinden herhangi bir beklentisi bulunmamalıdır. Bilhassa müridlerin maddi imkanlarının mürşid için cezbedici bir yönü olmamalıdır ki, bu da zaten kalbini dünya sevgisinden temizlemiş bir mürşide yakışacak bir davranış değildir. Bu sebeple mürşidlerin müridlerinden mal talep etmesi şöyle dursun, müridten gelen hediyeler dahi tasavvuf ehlince kerih görülmüştür.

Necmüddîn Kübrâ, müridin hediyesinin kabul edilmesi durumunda mürşidin onu ihtiyaç sahiplerine vermesi gerektiğini söylemektedir. Mürşidin hediye malın azlığını, çokluğunu denk görmesi, malın ölçüsüne ehemmiyet vermemesi gerekir. Mürşid bu hediye için kendi aile efrâdı için kabul etmemelidir. Ayrıca verilen hediye şüpheli ise asla kabul etmemelidir. Hediye veren müride bereket duâsı yapıp Allah'ın emirlerine tâbî olmak hususunda istikamet üzere kalmasını Allah'tan dilemelidir.³²⁵

Sühreverdî'ye göre, mürşidin, müridin malından, hizmetinden ve ondan herhangi bir yolla gelecek iyilikten nefsi adına uzak durması, müridinden dünyevî bir beklenti içinde olmaması gerekir. Çünkü mürid, onun yanına Allah'a vâsıl olmak için gelmiştir. Bu durumda o da, ona yapacağı iyilik ve irşadını sırf Allah rızası için yapmalıdır. Şunu hatırlatalım ki, mürşidin mürid için yaptığı iyilik, sadakaların en faziletlisidir. Allahu Teâlâ kendisi için olan şeyin hâlis olmasına ve onun şüphe ve arızalardan korunmasına işaret ederek şöyle buyurmuştur: *“Onlar yoksula, yetime ve esire seve seve yemek yedirirler. Sonra da onlara; biz size ancak Allah rızası için yediriyoruz. Sizden herhangi bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz, derler.”*³²⁶ Demek ki mürşidin hizmetini sadece rızâ-ı ilâhî maksadıyla yapması ve yaptığı iyiliğe karşılık müridten bir beklenti içinde olmaması gerekmektedir. Ancak, müridten gelecek ihsan ve hediye kabul edilmesi hususunda kendisine Allahu Teâlâ'dan bir ilim verilir yahut bu sebeple müride bir iyilik hâlinin meydana geleceği bilinirse, mürşid müridinin hediyesini kabul edebilir. Bu durumda, mürşidin, müridin hediyesini alması ve hizmetiyle faydalanması; bereketi ve faydası müride dönen ve mürşid için de tehlikesinden emin olunmuş bir maslahat ve manevî menfaat olur.³²⁷

Mürşid, müridin elindeki birikiminin tamamını ya da bir kısmını infâk

³²⁵ Sûfî Muhammed Dânişmend, *Mir'âtü'l-kulûb*, haz. Necdet Tosun, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2020, s. 87.

³²⁶ İnsân, 76/9,10.

³²⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 245.

etmesine onun rızâ-ı ilâhîye ermesi için müsaade edebilir. Bu durumda mürşid, müridinin niyetindeki iradesinin sağlamlığına göre karar vermek durumundadır. “Cafer el-Huldî [v. 348/959] şöyle demiştir: “Cüneyd-i Bağdâdî’ye bir adam geldi ve bütün malını infâk edip fakir olarak onlarla beraber oturmak istedi. Bunun üzerine Cüneyd kendisine, “Bütün malını elinden çıkarma. Sana yetecek miktarını yanında tut ve fazlasını infâk et. Elinde tuttuğunla yiyecek ihtiyacını karşıla ve helal kazanmaya çalış. Yanındaki bütün malını infâk etme. Şimdi böyle düşünüyorsun ama ileride nefsinin senden bir takım şeyler istemesinden emin olamam!” Hz. Peygamber (s.a.s) bir iş yapmak istediği zaman acele etmeden davranır ve durumu etraflı bir şekilde araştırırdı. Aynı şekilde mürşid de müridinin hâlini iyi bilir ve elindeki maldan bir şeyler çıkarmasının ona bir takım manevî hâller kazandıracağını, kalben bir daha ona meyletmeyeceğini anlarsa; o zaman müride elindeki bütün maldan kurtulması için hepsini infâk etmesine izin verebilir. Nitekim Rasûlullah (s.a.s), Hz. Ebûbekir’e (r.a) bu hususta müsaade etmiş ve onun malının tamamını infâk etmesine izin vermiştir.³²⁸

2.1.9. Hoşa Gitmeyen Hareketleri İmâ ve İşaretle Düzeltmek

Sühreverdî’ye göre, müridin hoş olmayan hâline vakıf olduğu, bir bozulma fark ettiği veya müridde bir kibir gördüğü zaman; bu olumsuz durumları yüze vurmamak da mürşidliğin edeplerindendir. Aksine mürşid, müridlerine sohbet ederken umûmen nasihat etmeli, o kimsenin yaptığı olumsuz davranışı veya kusuru üstü kapalı şekilde zemmederek herkesin bu durumdan ders almasını sağlamalıdır. Böylece, hata işleyen müridin kalbi kırılmamış, sohbette bulunanların her birisi için nasihat edilmiş ve aynı kusuru işleyecekler için de önleyici söz söylenmiş olur. Bu davranış, kalp kırmadan doğru yola kılavuzlamanın güzel bir örneğidir. Mürşid, müridin hizmetinde bir kusur veya ihmalkârlık görürse hemen kınamak yerine affedici davranmalı ve müridin üzerine rahmet kanadını indirerek en güzel bir şekilde hizmete teşvik etmelidir. Mürşidlerin ahlâkı, Hz. Peygamber’e (s.a.s) uymaları sebebiyle güzelleşmiştir.³²⁹ Onlar, Hz. Peygamber’in (s.a.s) sünnetine bağlılıkta en

³²⁸ Sühreverdî, *Avârifü’l-me’ârif*, s. 245.

³²⁹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 245.

ileri derecede bulunmaktadır. Bu sebeple mürşidler, müriddeki hoşâ gitmeyen hareketlerin ıslâhında nebevî metottan ayrılmamalıdır.

2.1.10. Sırları Saklamak

Mürşidin, müridlerinin sırlarını saklaması, mahfiyetlerine saygı duyması önemli bir tasavvufî edeptir. Bu hususta, Geylânî (v. 561/1165) ve Kâşânî aynı görüş çerçevesinde, müridin sırlarının korunmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Mürşid, müridin sırlarını muhafaza etmeli, mükâşefe ve kerâmetinden bildiği şeyleri başkalarıyla paylaşmamalıdır.³³⁰ Mehmet Raif Efendi de, mürşidin, müridin sırrını başkalarına izhâr etmesinin doğru olmadığını söyler. Çünkü müridin sırrı mürşidin yanında emanettir. Müriden esas veya teferruatta şeriate göre mekrûh olan bir şeyi gördüğünde gizli olarak ona vaaz ve nasihat etmelidir. Müridde kendisinde bulunmayan bir hâlin iddiasını yahut kendi ameliyle kibre kapıldığını gördüğünde onu kibirlenmekten korumalıdır. Helâk olmaya sebep olmasın diye amelini onun nazarına küçük, kötü ve kıymetsiz göstermelidir.³³¹ Bu bağlamda, şu hikâye, konumuzla ilgili gayet öz bir mesaj vermektedir: “Ebû Saîd-i Mihne [v. 440/1049] hamamda yıkanıyordu. Yıkayan tellâk, çiğ bir adamdı. Şeyhi keselerken bütün kirlerini önüne yığıyordu. Bir aralık şeyhe dedi ki: “Âlemde erlik nedir? Söyle ey temiz adam!” Şeyh cevap verdi: “Kırları gizleyip sahibine göstermemek, halkın gözü önüne yığmamaktır!” Bu cevap, pek büyük bir cevaptı. Tellâk derhal şeyhin ayaklarına kapandı. Bilgisizliğini ikrar etti, tövbe etti. Şeyh de bu durumdan memnun kaldı.”³³²

Sühreverdî de, müridlerde zuhûr eden manevî hâl ve esrârın ya da müridin mürşidine söylediği sırrın saklanması gerektiğini ifade eder. Bu durumda, müridin sırrı güvende olur, Allahu Teâlâ ve mürşidinden başkasına kapalı kalır. Sonra, mürşid, müridin halvetinde meydana gelen keşf, gâipten işitme yahut başka harikulâde şeyleri müridi için değersiz görmeden, ona, bu gibi şeylere iltifat etmenin ve onlarla iktifa etmenin kendisini Allahu Teâlâ’dan alıkoyacağını, üzerine açılacak

³³⁰ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye*, s. 230; Geylânî, *Günvetü't-tâlibîn*, s. 1075.

³³¹ Mehmet Raif Efendi, *Mekâsıdu't-tâlibîn*, s. 205.

³³² Feridüddîn Attâr, *Mantıku't-tayr*; *Kuş Dili*, trc. Yaşar Keçeci, Kırkambar Yayınevi, 1998, s. 381.

terakkî kapısını kapatacağını öğretmeli, bütün bunların şükredilecek birer nimet olduğunu, bunların ötesinde sayılamayacak kadar çok manevî nimetlerin bulunduğunu hatırlatmalıdır. Ayrıca, müridin asıl amacının manevî nimetin peşine düşmek değil, nimeti verene ulaşmak olduğunu hatırlatmalıdır. Ta ki müridin sırrı, kendisiyle mürşidi arasında kalmış olup yayılmasın ve müride şöhret kapısı açılmasın.³³³ Sırrı yaymanın sebebi şudur: İnsanda bir alıcı, bir de verici iki kuvvet vardır. Her ikisi de kendisini ilgilendiren şeye yönlendirir. Eğer Allah verici kuvvete, insanın içinde olan şeyleri dışa vurma hâlini vermemiş olsaydı, hiç bir sır açığa çıkmazdı. Akli kâmil olan kimse, bu kuvvet, içindeki sırları dışarı çıkarmak istediğinde, bunu nefsin arzusu olarak yorumlayıp o sırrı kalpte tutar ve sonrasında akli ile ölçüp tartarak icap ettiği şekilde hareket eder. Yetkin mürşidler, kuvvetli akılları ile sırları yaymaktan uzak bulunurlar. Müridin de sırrı koruyamayacak kimseyle onu paylaşmaması icap eder. Sırrı gizleyip muhafaza etmek manevî hâlin devamını ve nefis kapısının kapalı olmasını sağlar. Mürid böyle davranarak ilâhî yardımı ve feyzi celbetmiş olur.³³⁴

2.1.11. Müridlerine Hırka Giydirmek

Hücvîrî (v. 465/1072?), hırkanın, salih insanlar için bir alamet olduğunu ve mutasavvıfların giyim tarzı olarak tercih ettiğini söylemektedir. Özellikle dünyadan el etek çeken ya da Mevlâ'ya iştiyâk hâli içinde bulunanlar için hırka giymek yerinde bir davranış olur. Hırka giymek, kefen giymek gibidir. Hırka giyenler, dünyevî haz almaktan ümitlerini keser, kalplerini hayatın rahatından arındırmış olur, ömürlerinin tümünü Allah için vakfeder, kendi hevâ ve heveslerinden tamamen soyutlanırlar. Hırka giydiren zâtın bu yolda o kadar büyük bir manevî gücü olmalıdır ki, şefkat gözüyle baktığı zaman garîbi karîb, bîgâne'yi âşinâ hâle getirebilmeli, elbiseyi bir âsiye ve günahkâra giydirince de onu Allah'ın evliyâsından kılmalıdır. Bundan dolayı mürşid, müride hırka giydirmekle bir ahitleşme yapmış olur. Mürid de giydiği hırkanın hakkını vermek ve bu hakkı ödemek için bütün gayretiyle çabalamak durumundadır.³³⁵

³³³ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 246.

³³⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 544.

³³⁵ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* ss. 135-138.

Sühreverdî, mürşidin elinden hırka giymenin beyat mânâsına geldiğini ifade etmektedir. Hırka, mürşidin manevî sohbetine girmenin birinci basamağıdır. Zaten bütün maksat da mürşid ile hemhâl olmaktır.³³⁶ Mürşidin eliyle hırka giymek, onun bütün tasarruflarında, müridin bâtınında doğacak şüpheleri ortadan kaldırır, mürşidine bağlı olduğunu hatırlatır ve mürşide karşı itirazdan müridi sakındırır.³³⁷

Hırka giymek, mürşid ile mürid arasında bir sözleşme ve müridin nefsi ile kendi arasında mürşidinin hakemliğini kabul etmesidir. Şeriatte dünyevî maslahat ve iş için bir başkasının hakemliğine başvurmak caiz olunca, güzel bir düşünce ve akîdeyle bir mürşidi, manevî talep ve terbiyesinde hakem kabul eden müridin, buna alamet olarak giydiği hırka da gayet kabul edilebilir görülmektedir. Çünkü mürşid, müridi irşat edecek, kendisine hidâyet yolunu gösterecek; manevî hâlleri, nefsin âfetlerini, amellerin nasıl bozulduğunu, şeytanın kalbe giriş yollarını öğretecek bir kimsedir. Hırka giyen mürid, nefsini böyle bir mürşide teslim ettiğini, onun emir ve görüşlerine boyun eğdiğini, her işinde onun tavsiyelerine göre hareket ettiğini bilir. Mürşid de onu manevî tasarrufuna aldığını ifade etmek için bir kabul göstergesi olarak kendisine hırka giydirir. Bu sebeple hırka giymek, müridin, işlerini mürşidine havale etmesinin, irâdesini ona teslim ederek onun hüküm ve tasarrufunun altına girmesinin bir alametidir.³³⁸

Hırka giyip manevî terbiyeye girmek iki türlü olur: a. Irâde hırkası (irâdeyi mürşide teslim edip gerçek mürid olmak). b. Teberrük (bereketlenme) hırkası. Mürşidin, müridlerinden asıl istediği şey, irâde hırkasını giymeleri ve hakikî mürid olmalarıdır. Teberrük için hırka giymek ise irâde hırkasına bir benzeyişten ibarettir. Şu halde, irâde hırkasını hakikî müridler, teberrük hırkasını da müteşebbihler (onlara benzemeye çalışanlar) giyerler.³³⁹ Teberrük için giyilen hırka sahibi bununla, zâhiren de olsa velîler cemaatine benzeyerek onlarla bereketlenmeyi düşünmektedir. Bu kimseden özel sohbet şartları istenmez, onun yerine, şeriatin edeplerinin korunması, bereketlerine kavuşup edepleriyle edeplenmesi için sûfîler cemaatine katılması tavsiye edilir. Böylece o kimse, bu hâle devam ederek irâde hırkasını giyip gerçek

³³⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 119.

³³⁷ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 121.

³³⁸ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 118.

³³⁹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 124.

mürîd olma durumuna gelecektir. Buna göre, teberrük hırkasını, isteyen herkes giyebilir. İrâde hırkasını ise ancak bu yolda sadakat ve râğbeti olan mürîdler giyebilir, başkaları giyemez.³⁴⁰

2.2. Mürîdin Mürşidine Karşı Görevleri

Mürşidin, mürîdine karşı görevleri olduğu gibi, mürîdin de mürşidine karşı yerine getirmesi gereken görevleri bulunmaktadır. Mürîdin, mürşidine karşı görev ilkelerine dikkat etmesi tasavvufî eğitimin en verimli şekilde devam etmesini sağlar. Hoca-talebe arasındaki bağın, hocaya karşı ne denli saygı duyulmasını gerektiğinin ehemmiyeti örfümüzde önemli bir konuma sahiptir. Kaldı ki, mürîdini Allah'a vâsıl etmek için uğraşan bir yetkin mürşide gösterilmesi gereken edep ve yerine getirilmesi gereken görevler, son derece ince bir çizgide seyreden, içinde hürmet, hizmet, teslimiyet, muhabbet gibi ulvî kavramlar barındıran özel bir duruştur. Sühreverdî'nin ana hatlarıyla on bir maddede özetlediği bu görevleri önce mutasavvıfların sonra Sühreverdî'nin görüşleriyle ele alacağız.

2.2.1. Edebe Riayet Etmek

Tasavvuf bütünüyle edepten ibarettir. Nefsin, kalbin, hâl ve makamların, yolun, yolcunun edebinin yanı sıra mürşide karşı, Hz. Peygamber'e (s.a.s) karşı ve Allahu Teâlâ'ya karşı edep ilkeleri bulunmaktadır. Bu mecrada edebi kaybedenin yolunu da kaybedeceği aşîkârdır. Zira edep, kişinin kendi saygınlığını ve muhatabın hukukuna riayeti ayakta tutan mümtaz bir duruştur.

Gazzâlî, mürîdlerin, mürşidlerine karşı saygı ve hürmetlerini göstermek için belirli davranış kurallarına uymak zorunda olduğunu söylemektedir. Mürîd, mürşidinin önünde konuşmayı azaltmalı, üstâdının sormadığı şeyi konuşmamalı, önce izin almalı sonra konuşmalı, en doğru olanın üstâdının görüşleri olduğunu kabul etmeli, üstâdının yanında sağa sola iltifat etmemeli, sakın, edepli, güler yüzlü olmalı, üstâdı ayağa kalktığı zaman onun için ayağa kalkmalı, kendisinin bilmediği ve

³⁴⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 127.

hakikatini kavrayamadığı fiillerinden dolayı onun hakkında kötü düşünmemelidir.³⁴¹

Mevlânâ'ya göre mürid, mürşidinin bilgi ve tecrübesine olan güveniyle, mürşidinin kendisini yönlendireceği doğru yolu takip etmelidir. Kendisinin anlamadığı veya kavramadığı konularda, mürşidinin bilgelğine güvenmeli ve onun irşadına itimat etmelidir. Mürid, mürşidinin uygulamaları hakkında olumsuz düşüncelere kapılmamalı ve ona karşı güvenini korumalıdır. Mürşidi ile yolculuk yapan mürid, mürşidine hürmeten onun arkasından yürümelidir. Eğer mürşid, “Gel, önümden yürü!” derse emre uymalıdır. Müridliğin edeplerinden biri de, mürşide gayet hürmet etmektir.³⁴²

Sühreverdî'nin tasavvuf anlayışında edep, Allah'ın rızâsına erişmek için zorunlu olan bir araçtır ve bu sebeple her hâl ve makâma ait bir edep kaidesi vardır. İnsan, bu değerlerin korunması ve yaşatılmasıyla Allah'a yakınlık makamına yükselebilir. Âdâbın ihlali ise insanı Allah'tan uzaklaştırır. İnsan, vaktin edebine uygun davranarak Allah'ın rızâsını kazanır ve bu sayede ricâl seviyesine yükselir.³⁴³

Müridlerin mürşidlerine karşı dikkat etmeleri gereken edep, sûfilere göre edeplerin en önemlilerindendir. Müridler, mürşidlerine saygı, hürmet ve itaat etmekle yükümlüdür ki bu edep, sevgi ve bağlılığın bir ifadesidir. Mürşidin yolunu izlemek isteyen mürid, mürşidin rehberliğini kabul ile onun yolunda ilerlemeye gayret eder. Bu süreçte mürid, mürşidine olan saygı ve hürmetine titizlik gösterir ve mürşidini bir öğretmen, rehber ve manevî bir baba olarak kabul eder. Onun bilgelik, tecrübe ve irfanına saygı duyar, mürşidinin nasihatlerini ve öğretilerini dikkate alır, onun gösterdiği yolda istikrarla ilerler. Müridlerin mürşidlerine karşı koruyacakları edep, aynı zamanda mürşidin irşat görevini daha etkili bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olur. Sûfiler bu hususta şu âyeti delil olarak getirmektedir: “*Ey iman edenler! (Sözde ve işte) Allah ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin; haddi aşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz O, her şeyi işiten ve bilendir.*”³⁴⁴ Bu âyetin nüzûl sebebi olarak, Abdullah b. Zübeyr (r.a) (v. 73/692) şu hadiseyi anlatmıştır: “Ben-i Temîm kabilesinden bir grup elçi Hz. Peygamber'e (s.a.s) geldiler. Hz. Ebûbekir (r.a),

³⁴¹ Gazzâlî, *Bidâyetü'l-hidâye, Hidayetin Başlangıcı*, trc. Ömer Faruk Hilmi, Sultan Yayınevi, İstanbul, ts., ss. 205-206.

³⁴² Rûmî, *Fîhi mâ fîh*, s. 466.

³⁴³ Hudâ, *Şihabeddin Ömer Sühreverdî*, s. 78.

³⁴⁴ Hucurât, 49/1.

Efendimize (s.a.s), “Onların başına Ka'ka' b. Ma'bed'i emir tayin etseniz iyi olur.” dedi. Hz. Ömer (r.a) de, “Akra' b. Habis'i emir tayin etseniz daha iyi olur.” dedi. Bunu duyan Hz. Ebûbekir (r.a), “Sen ancak bana muhalefet etmek için böyle söylüyorsun!” dedi. Hz. Ömer (r.a), “Hayır, sana muhalefet için söylemedim.” dedi. Bu arada karşılıklı söz mücadelesine girdiler ve Rasûlullah'ın (s.a.s) huzurunda sesleri yükseldi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, yukarıda geçen, “*Ey iman edenler! (Sözde ve işte) Allah ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin; haddi aşmayın.*”³⁴⁵ âyetini indirdi.” İbn Abbâs (r.a) (v. 68/687-88) demiştir ki, “Önüne geçmeyin, demek; ondan önce konuşmayınız.” demektir. Kelbî (v. 146/763) ise, “Âyette, Rasûlullah (s.a.s) size emretmeden önce, herhangi bir söz veya fiille onun önüne geçmeyiniz, denmek isteniyor.” demiştir.³⁴⁶

Sühreverdî, müridlerin mürşidlerine karşı koruyacakları zâhirî edepi de şu şekilde sıralamaktadır: Mürid, vecd haliyle kendinden geçmesi ve etrafını bilemez durumda olması müstesna, mürşidinin meclisinde semâ için kalkmamalıdır.³⁴⁷ Mürid; bütün hareketlerinde mürşidinin emrine göre hareket etmeli, onun ahlâkının güzelliğine, yumuşak tavrına güvenerek onu incitmeyi küçük görmemeli ve mürşidinin yüzünün asılmasından bile korkmalıdır.³⁴⁸ Sâdık bir mürid, mürşidinin, kendisi için Allah ve Rasûlü namına bir hatırlatma ve uyarma vesilesi olduğunu, mürşidine karşı yaptığı her muamelenin de şayet kendisi Rasûlullah (s.a.s) devrinde bulunsaydı ona karşı yapacağı edep, hürmet ve hizmetin aynısının olduğunu bilmesi gerekir.³⁴⁹

2.2.2. Sözü Azaltmak ve Sesi Kısımak

Kâşânî, müridin, kendi irâdesiyle ileri atılmadan önce mürşidine danışıp onun iznini beklemesini ifade etmektedir. Mürşidin açıklaması veya talimatı olmadan hareket etmek, müridin kendi arzularına göre hareket etmesine ve yanlış yollara sapmasına yol açabilir. Mürid haddi aşmaktan da nefsin men etmeli, mürşidin

³⁴⁵ Hucurât, 49/1.

³⁴⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 235.

³⁴⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 531.

³⁴⁸ Sühreverdî, *a.g.e.*, ss. 532-533.

³⁴⁹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 528.

huzurunda ne söz ne de fiil ile taşkınlık yapmamalıdır.³⁵⁰ Mürşidin müsaade ettiği durumlar, genellikle müridin manevî gelişimi ve ihtiyaçları doğrultusunda olabilir. Edep, müridin mürşidine olan saygısını ve hürmetini ifade etmenin yanı sıra, manevî yolculuğunda düşüncelerini, sorularını ve ihtiyaçlarını doğru bir şekilde iletebilmesi için bir çerçeve sağlar. Bu çerçeve içinde mürid, mürşidiyle usûle uygun iletişim kurarak manevî yolculuğundaki müşküllerine çözüm arayabilir. Mürşidin huzurunda sesi yükselterek konuşmak, edebi terk etmek ve vakâr elbisesini çıkarmak demektir.³⁵¹

Sühreverdî'ye göre mürid, mürşidinin yanında yüksek sesle konuşmamalı, konuşmasını uzatmamalı ve çokça gülerek edebe aykırı hareket etmemelidir. Ancak, mürşidinin müsaade etmesi halinde edep sınırları içinde kendini ifade edebilir.³⁵² Mürid mürşidiyle beraberken mürşidi konuşuncaya kadar sessiz kalmayı tercih etmeli, mürşidin sessizliğini bozmamalıdır. Mürşidi konuşur ve müride sual ederse öz bir kelâm ile edep dairesinde cevap vermelidir.³⁵³ Kalbe vakar yerleşince, dil ne söylediğinin farkında olur.³⁵⁴ Müridin lüzumu kadar konuşması edep ve vakârını korur, mürşidinin meclisinde çokça konuşma hevesinde olması ise mürşidinden alacağı feyzi azaltır. Mürşidin meclisinde bulunurken sükûtu tercih edip mürşidle gönül birlikteliği kurmaya çalışmak, mürşidin konuşmalarını can kulağıyla dinleyip onun sözlerinden gelecek manevî nasibi elde etme hevesinde olmak mürid için en isabetli davranış olacaktır.

2.2.3. Mürşidinin Makamına Hürmet Etmek

İbnü'l-Arabî, her müridin, yetkin mürşidin makamına saygı göstermesi, hizmet etmesi, kurallarına uyması, Allah'ın bildiği hiçbir şeyi ondan gizlememesi gerektiğini söylemektedir. Mürid, hürmeti devam ettiği sürece mürşidine hizmet etmelidir. Kalbindeki hürmet düşerse, artık onun yanında bir an bile kalmamalıdır. Çünkü bu durumda mürid, mürşidden yararlanamaz, aksine ondan zarar görür.

³⁵⁰ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye*, s. 221.

³⁵¹ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye*, s. 220.

³⁵² Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 237.

³⁵³ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 236.

³⁵⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 237.

Sohbet, saygıyla birlikte fayda sağlayabilir. Mürşide hürmet, müridin kalbine tekrar döndüğünde ise mürşide hizmet eder ve ondan yararlanır.³⁵⁵ Hakk’a hürmet, mürşide hürmetten geçtiği gibi Hakk’a saygısızlık mürşide saygısızlıktan geçer, zira onlar Hakk’ın perdedârlarıdır. Onlar, müridlerin kalplerindeki hâlleri korur. Öyleyse uyulması gereken mürşidlerden birine eşlik edip ona hürmet etmeyen kimsenin cezası, kalbinde Hakk’ı bulmaktan mahrumiyet, Allah’tan gaflet ve konuşmasında da edepsizliğin gözükmesidir. Hakk’ın kalpte bulunması sadece edepliler için mümkündür. Bu kapı edeplilerin dışındakiler için kapalıdır. Bir mürid için mürşidinin makamına hürmetsizlikten daha büyük bir mahrumiyet yoktur.³⁵⁶

Mürid, mürşidinin affı, güzel geçinmesi, hilminin kemâli ve ahlâkının güzelliğine güvenme sebebiyle onu küçük ve değersiz saymamalıdır. Zira meşâyih, kerâhet ve rızâ hususunda müridlerin nefslere oldukça müessirdirler.³⁵⁷ Mürid, mürşidini emsalsiz olarak bilmeli ve “Mürşidim olmasaydı beni Rabbime ulaştıracak yeryüzünde başka kimse bulamazdım.” diye düşünmelidir.³⁵⁸ Mürid, tarikatı kendisinden aldığı mürşidinin makâmına karşı kalbinde samimi muhabbet beslemeli, bu sayede gelecek olan ilâhî feyizleri mürşidi vasıtasıyla Cenab-ı Hak’tan talep ve temennî etmelidir.³⁵⁹

Sühreverdi’ye göre, müride düşen edeplerden birisi de, mürşidiyle makam yarışına girmeyi veya mürşidinin makamından daha yüksek makamlara ulaşmayı gönlünden geçirmemesi, aksine, mürşidinin âlî makâmlara ulaşması için Allahu Teâlâ’ya duâ etmeye devam etmesidir. Mürid, mürşidinin elde ettiği yüce makâmları arzulamak yerine, onun rehberliğinde yürüyerek kendi manevî gelişimine odaklanmalıdır. Mürid böyle yapmakla, nefsânî arzularını geride bırakır, mürşidine olan sevgi, saygı ve bağlılığını daha da artırır. Müridin bu davranışı onun cevherini ortaya çıkarır. Bu ise, müridler arasında çok az bulunan yüksek bir hâldir. Onun mürşidi için bu şekilde temennîde bulunması kendisine, nefsi adına arzuladıklarından daha fazla ilâhî ihsânlar kazandırır ve bu şekilde müridliğin edebine uygun

³⁵⁵ İbnü’l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, c. 8, s. 298.

³⁵⁶ İbnü’l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, c. 8, s. 300.

³⁵⁷ Kâşânî, *Misbâhu’l-hidâye*, s. 219.

³⁵⁸ Bağdâdî, *Hâlidîye Risâlesi*, s. 19.

³⁵⁹ Mehmet Emin el-Akşehrî, *Tarîku’s-sevâb ve menfaat-i hasene, Tasavvuf Âdâb ve Erkâm*, haz. Necdet Yılmaz, Kutup Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 18.

davranmış olur.³⁶⁰

Sühreverdî mürşide hürmet hususunda şu örneği zikretmektedir: “Bir gün, tek başıma evde bulunuyordum. Evin bir kenarında, mürşidimin bazen sarık olarak kullandığı ve bana hediye etmiş olduğu bir bez parçası bulunuyordu. Bilmeyerek ona basıverdim. Bundan dolayı içim sızladı ve ona ait böyle bir şeye basmak beni korkuttu; hemen ayağımı çektim ve onu kaldırdım. O esnada içimden kendisine karşı bereketini umduğum bir hürmet duygusu yükseldi.”³⁶¹ Sühreverdî'nin bu örneği, müridin mürşidinin makâmına olan hürmetini anlatan güzel bir örnektir. Bu olaydaki sarık sadece bir bez parçası olsa da, Sühreverdî'nin yüksek edebi, müridin içinden yükselen hürmet duygusunu, mürşidine olan derin saygı ve değerini yansıtır. Mürid, mürşidinin hatırasına, sözlerine ve emirlerine büyük bir özen göstermeli, onunla ilgili her hususta hürmet ve saygıya dikkat etmelidir. Çünkü mürid, mürşidinden manevî rehberlik ve ilâhî bereketler alırken, bunun edep ve muhabbet kanalından geldiğini bilmek mecburiyetindedir. Sühreverdî'nin bu hadisede hissettiği korku, esasen mürşidin makâmına olan derin saygısının bir ifadesidir.

2.2.4. Mürşide Hizmet Etmek

Mürşide hizmet etmek, aslında mürşidin yolunda hizmet etmek demektir. Bu tür bir hizmetin temel amacı nefis terbiyesidir ki, bunun faydası da mürid içindir. Yoksa mürşidlerin, şahsî menfaatleri için müridleri kendilerine hizmet ettirmesi, müridler üzerinden çıkar sağlaması mürşidliğin ahlâkına ters düşen bir durumdur.

Kuşeyrî, müridin, mürşidinin huzuruna hürmet ve edeple girmesini önemli görmektedir. Mürid, mürşidin huzuruna girdiğinde saygı ve edep duygularıyla ona yaklaşmalı, ona karşı büyük bir hürmet ve sevgi göstermelidir. Zira, mürşidin manevî rehberliği mürid için büyük bir lütûf ve nimettir. Eğer mürşid, müridi bir hizmette ehil ve layık görürse, mürid, mürşidin ona verdiği görev ve sorumluluğu ciddiyetle yerine getirmeli, bu fırsatı bir lütûf olarak değerlendirmelidir. Ancak mürid, hizmete layık görülmesiyle övünmemeli veya kibirlenmemelidir. Mürid, mürşidin kendisine verdiği görevi hakkıyla yerine getirirken alçakgönüllü olmalı, kendini küçük ve

³⁶⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 236.

³⁶¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 237.

değersiz görmeli, hizmet etmesindeki kuvvetin Allah'tan nimet olarak geldiğini unutmamalıdır.³⁶²

Abdulkâhir Sühreverdî'ye göre, üstâda hizmet etmek, verdiği hükümlere sabretmek, zâhiren ve bâtinen ona muhalefeti terk etmek, sözünü kabul etmek, başına gelen her şeyde ona başvurmak, ona saygı ve hürmet göstermek zorunludur.³⁶³ Hizmet, himmeti hak etmenin bir şartıdır. Bu nedenle hizmet himmetten önce gelir. Tasavvuf anlayışında öğrenci “Himmet üstadım!” dedikçe, üstadı, “Hizmet evladım!” der.³⁶⁴ Tasavvufî eğitimde hizmet, insanı olgunlaştıran önemli bir uygulama olarak görülmüştür. Yemek pişirmek, bulaşık yıkamak, yerleri süpürmek, tuvalet temizlemek gibi başkaları için faydalı işleri yapmak bu eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Tasavvufî hayatta manevî terbiye, çeşitli hizmetlerle sürdürülür. Bu hizmetleri yapmaya gayret eden mürid, halka hizmeti Hakk'a hizmet olarak görür hâle gelir, nefsinin kibir ve tembelliğini hizmetinin bereketiyle gidermeye çalışır.³⁶⁵

Sühreverdî'ye göre, ribât ve tekkelere yeni gelmiş sâliklere hizmet etmeleri için önce kolay işler tevdî edilir. Hizmet ile ibadet sevabını alması ve gayreti sayesinde mürşidin gönlünde yer etmesi için zamanla hizmeti artırılır. Hizmet etmek, salih amellere erişmektir ve sahibine güzel hâller, manevî vecdler kazandıran yollardan biridir.³⁶⁶ “Ebû Mansûr el-Mağribî'ye [v. 373/983], “Ebû Osman ile kaç sene arkadaşlık ettin?” diye sorulunca, “Ben ona hizmet ettim, arkadaşlık etmedim. Arkadaşlık kardeş ve akranlarla olur. Meşâyih-i kirâma ise hizmet olur.” demiştir.”³⁶⁷ Meşâyih-i kirâma hizmet, onların temsil ettiği yola hizmettir.

2.2.5. Mürşidle Görüşme Edebine Riayet Etmek

Kâşânî'ye göre, mürid, mürşidiyle konuşurken, soru sorarken haddini korumalı ve kendine kapalı olan hâlden başka bir hâli açmamalı, ne makam ne de hâl ile ilgili bir şeyden bahsetmemelidir. Böyle davranmanın bir faydası olmayıp tersine

³⁶² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 489.

³⁶³ Abdulkâhir Sühreverdî, *Dervişliğin Âdâbı*, trc. Hamide Ulupınar, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 68.

³⁶⁴ Himmet Konur, *Sûfî Ahlâkı*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 72.

³⁶⁵ Konur, *a.g.e.*, s. 73.

³⁶⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 138.

³⁶⁷ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 239.

zararı vardır. O halde kendi hâlinin zarurî durumlarından başkasını sormamalıdır. Kur'ân-ı Kerîm şu âyetle boş şeyler sormayı yasaklamıştır: “*Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokabilecek olan şeyler hakkında soru sormayın.*”³⁶⁸ Faydalı olan söz, işitenin anlayışı kadar olan söz, faydalı soru ise dinleyenin mertebesi oranında olan sorudur.³⁶⁹

Sühreverdî, mürşidle görüşme edebini Abdulkâdir Geylânî örneğiyle açıklar. Geylânî'ye dervişlerinden bir ziyaretçi geldiği zaman, kendisine haber verilir; o da halvethanesinden çıkar, kapıyı hafifçe açar, onunla musâfaha eder, kendisine selâm verir, onunla oturmadan halvetine dönerdi. Dervişlerden olmayan birisi geldiği zaman çıkıp onu karşılar, beraber oturur, onunla sohbet ederdi. Onun, dervişlerin yanına çıkmayı terk etmesi ve onların dışındakilerin yanına çıkıp oturmasından dolayı bazı dervişler rahatsız oldular. Onların bu düşünceleri kendisine ulaşınca şöyle demiştir: “Bizim Hak fakiri dervişlerle bağımız ve bağlantımız kalpten bir bağlılıktır. Hem derviş bizdendir, bizim ehlimiz durumundadır. Aramızda yadırganacak bir hâl yoktur. Bu sebeple, biz ona karşı muamelemizde kalplerimizin birliği ile yetiniyor, bu kadar karşılaşmayı kâfi görüyoruz. Yeni gelen kimse ise, âdet ve zâhirî şeylere bağlanıp kalmış birisidir. O, zâhiren kendisiyle ilgilenilmediği zaman kalbine bir soğukluk gelir ve bizden uzaklaşır.” Geylânî, dervişlerle olan ilişkisinde kalbî rabıtayı yeterli görmektedir. Diğer insanlara karşı olan ilgi ve sohbet ise, onların nefslerine hoş gelen ağırılanma, ikram vb. ihtiyaçlarına dayanmaktadır. Bu hususta müride düşen; mürşidinden ilgi beklememek, ona karşı edebini muhafaza etmek, içini ve dışını ıslah edip güzel kılmaktır.³⁷⁰ Mürid, mürşidiyle uzun görüşmeler talep etmemeli, mürşidiyle olan kalbî birlikteliğini yeterli görmelidir. Mürid, mürşidiyle görüşme imkanı bulduğunda, mürşidinin bilgeliğinden ve irfanından istifade etmek için uygun sorular sormalı ve mürşidin feyzinden en fazla faydayı elde etmelidir. Gereksiz ve boş konulara girmek veya mürşidin makamı veya hâli hakkında konuşmak mürid için zararlı olabilir.

³⁶⁸ Mâide, 5/101.

³⁶⁹ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye*, s. 222.

³⁷⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 239.

2.2.6. Mürşidinden Sır Saklamamak

İmâm Rabbânî'ye göre, mürşidin, müride sorduğu soruların cevaplarını açık bir şekilde alması, müridin eksikliklerini ve zaaflarını tespit etmesine yardımcı olur. Bu durumda, mürşidin sorulara açıkça cevap vermesi, müridin kendini ıslâhı ve manevî hedeflerine ulaşması için önemli bir adımdır. Mürid manevî işaret içeren bir rüya görse dahi onu gizlemeden mürşidine anlatmalı, tabirini de ondan talep etmelidir. Tabirden dolayı kendisine inkişâf eden durumu dahi ona arz etmeli ve doğrusunu yanlışından ayırt etmeyi mürşidinden istemelidir.³⁷¹ Aynı şekilde, Uşşâkî (v. 1197/1783) de, müridin, manevî bir durumu veya mesajı mürşidine aktarırken, kendi yorum veya ilavelerini eklemekten kaçınması gerektiğini söylemektedir.³⁷²

Sühreverdî'ye göre, mürid, mürşidinden manevî hâllerini, Allah'ın kendisine lütfettiği ihsânları ve kendinde zâhir olan kerâmet türü şeyleri gizlememelidir. Mürid, bu konularda açık olmalı ve mürşidine özel hâlini bildirmelidir. Çünkü mürid, içindeki sırrı açık veya işaret yoluyla mürşidine anlatmadığı takdirde, kalbinde manevî engeller oluşur, anlatmakla bu engel ortadan kalkar. Müridin mürşidine açık olması, güven ve samimiyetin ifadesidir. Mürid, mürşidine her türlü manevî deneyimini, sıkıntılarını ve Allah'ın kendisine bahsettiği nimetleri açıkça anlatabilmelidir. Bunun yanında, bazı konularda utandığı veya çekindiği durumlar varsa, bunları imâ ve işaret yoluyla mürşidine iletebilir. Bu, müridin iç dünyasındaki müşkülli çözmek ve manevî ilerleyişinde engelleri ortadan kaldırmak için önemlidir. Müridin mürşidine olan açıklığı ve samimiyeti, aralarındaki manevî bağın kuvvetlenmesine yardımcı olur.³⁷³

2.2.7. Mürşidini Ehil Bilmek ve Başka Mürşidlere Gönül Vermemek

Liyakat ehli bir mürşidin manevî terbiyesinde yetişmeye başlayan müride gereken, mürşidini eşsiz bilip kalbini ondan başkasına bağlamamasıdır. Ahmed Yesevî de, müridin bir mürşide intisâb ettikten sonra gidip başka bir mürşide intisâb etmesini uygun bulmamaktadır. Şayet bu mürşid, hakîkî mürşid değilse ve müridi

³⁷¹ Ahmet Faruk Serhindî, *Mektubât-ı Rabbânî*, trc. Abdülkadir Akçiçek, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1979. c. 1, s. 809.

³⁷² Uşşâkî, *Tuhfetü'l-Uşşâkiye* s. 50.

³⁷³ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 240.

maksada ulaştıramıyorsa, müridin başka mürşide gidip hizmet etmesi ve o mürşid sâyesinde murâdına vâsıl olması caiz olur. Lakin yine de edeben mürşidinden izin alması gerekir. Şu deyim meşhurdur: “İcâzet bir kişiye, hizmet bin kişiyedir.” Mürşidin, müridine emir ve tavsiyelerde bulunması, onu makamdan makama ulaştırıp yükseltmesi vaciptir. Buna karşın müridin de, mürşidin emrettikleriyle amel etmesi gerekir.³⁷⁴

İmâm Rabbânî, müridin, Hakk'ın inayeti ile kâmil ve mükemmel bir mürşide kavuştuğunda, onun varlığını ganimet bilmesi gerektiğini söyler. Böylece mürid, tüm kalbi ile mürşidine teveccüh etmelidir. Mürşidinin huzurunda başkasına iltifat etmemelidir. Onun önünde bütünüyle kendisine teveccüh edip oturmalı, onun emri olmadan yanında zikirle dahi meşgul olmamalıdır.³⁷⁵ Mürid, mürşidinin kalbinde ilâhî ilhâm taşıdığını ve kendisinin seyr u sülûkünde önemli bir rol oynadığını bilmelidir. Mürid, mürşidine olan teveccühü ve saygısıyla, mürşidin rehberliği altında ilerlemeli, kendisine verilen bu büyük fırsatı en iyi şekilde değerlendirmelidir.

Sühreverdî'ye göre, mürid, mürşidinin kendisini edeplendirmek, hâlini ıslah etmek için uğraştığına ve bu hususta mürşidinin diğer mürşidlerden daha ehil olduğuna inanmalıdır. Müridin kalbinde başka bir mürşidin muhabbeti çoğaldığı vakit, kendi mürşidinden feyzi kesilir. Mürşidinin sohbetinin tesiri, sözlerinin faydası olmaz ve mürşidinin hâli kendisine sirâyet etmez. Gerçekten mürid, mürşidinin irşat hususunda eşsiz olduğuna yakînen inandığı zaman, onun kıymetini bilir ve ona karşı muhabbeti kuvvetlenir. Muhabbet, müridle mürşidi arasında kaynaşma için bir vasıttır. Muhabbetin kuvvet derecesine göre mürşidin hâli müride sirâyet eder. Muhabbet, manevî âlemde ruhların birbiriyle tanışmasının alametidir. Bu tanışma, aralarında ortak bir cinsiyetin varlığını gösterir. İşte bu cinsiyet (ortak özellik), müride, mürşidin sahip olduğu manevî hâli veya o hâlin bir kısmını celbeder.³⁷⁶ Mürid, mürşidini, Allahu Teâlâ'nın kendi katına ulaştırmak için önüne açtığı bir kapı olarak görmeli, ilâhî huzura oradan girip çıkılacağına inanmalı, dünyevî-uhrevî bütün önemli işlerini, dertlerini mürşidine getirmeli, onun hallettiği bütün meseleleri Allah'a arz ederek ilâhî bir bilgi ve destek alarak çözüme kavuşturduğuna itikat

³⁷⁴ Dânişmend, *Mir'âtü'l-kulûb*, s. 88.

³⁷⁵ Serhindî, *Mektubât-ı Rabbânî*, c. 1, s. 807.

³⁷⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 532.

etmelidir.³⁷⁷

2.2.8. Mürşidle İstişâre Etmek

Kâşânî, müridin, vakıaların keşfini mürşidine danışmasının ve onun ilmine başvurmalarının gerekliliğini ifade eder. Bir vakıanın menşei müridin nefsinde gizli bir irâde olabilir ve mürid ilim sahibi olmadığı için vakıanın doğruluğuna ve sıhhatine dair yanlış hükümler verebilir. Mürşid, vakıanın gerçek kaynağını ve doğruluğunu daha iyi değerlendirir. Böylece müşküllerin ortaya çıkması engellenir ve doğru bir şekilde manevî yönlendirme yapılır.³⁷⁸

Sühreverdî'ye göre, müridin, mürşidinin irşadına uygun hareket etmesi büyük bir edeptir. Mürid, mürşidinin rehberliği ve önderliği altında ilerledikçe, mürşidin güzel ahlâkına ve iyi geçimine daha da fazla güven duyacaktır. Bu güven duygusu, müridin iç huzurunu ve manevî yolculuğundaki istikrarını sağlayacaktır.³⁷⁹ Bu sebeple mürid, keşif ve manevî hâllerinde tek başına hareket etmek yerine mürşidine danışmalı ve onun kontrolü altında olmalıdır. Mürşid, manevî bilgilerde büyük bir ilme sahiptir ve Allah'a açılan kapısı müridin kapısından daha büyüktür. O, uzun yıllar süren tecrübe ve eğitimle kendini manevî yönlerde geliştirmiş biridir. Müridin, manevî hâllerle ilgili olarak, mürşidin rehberlik ve deneyiminden faydalanması daha sağlıklı ve güvenilir bir manevî yolculuk sağlar. Mürid, manevî hâlinde Allahu Teâlâ'ya açılan bir kapıya sahipse, mürşidi de bu hâli tasdik eder ve ona katılır. Müridin mürşidine danışmadan hareket etmesi, bulunduğu hâli yanlış yorumlamasına veya yanlış yollara yönelmesine neden olabilir.³⁸⁰

2.2.9. Mürşidin Vaktine Hürmet Etmek

Seyyid Burhaneddin Tirmizî'ye göre, mürid, mürşidinin yoğun veya meşgul olduğu zamanlarda konuşmaktan kaçınmalı ve acele etmemelidir. Özellikle dînî veya dünyevî önemli bir konuyu paylaşmak istediğinde, mürşidin bu konuya vakit

³⁷⁷ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 122.

³⁷⁸ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye*, s. 219.

³⁷⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 241.

³⁸⁰ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 241.

ayırabilecek bir hâlde olup olmadığını anlamak için dikkatli bir şekilde mürşidin hâlini gözlemlemelidir. Mürid, mürşidin zihnini meşgul eden veya onu rahatsız edebilecek durumlarda anlayışlı olmalı, onun huzurunu bozacak veya dikkatini dağıtacak konulardan kaçınmalıdır. Mürid, mürşidinin hâline ve vaktine saygı göstererek onunla yapacağı konuşmanın, usûlüne uygun olmasını sağlamalıdır. Mürşide dalgınlık meydana geldiği, murâkabeye varıp kendinden geçtiği zaman, mürşide selâm bile verilmemelidir. Çünkü bu esnada mürşid, sevgiliyle buluşmuş ve ona kavuşmuştur. Mürşidin manevî hâlini bozmak onu sevgiliden ayırmak demektir.³⁸¹

Sühreverdî'ye göre, din ya da dünya işleriyle alakalı herhangi bir şey hakkında mürşidle istişâre edileceği zaman, mürşidin vaktinin müsait olup olmadığına dikkat etmek müridliğin edeplerindendir. Mürid, mürşidiyle görüşmek istediğinde; mürşidin kendisi için uygun, konuşmasını dinlemek için müsait olduğu vakti kollamalı; onunla konuşmaya ve yanına sokulmaya acele etmemelidir. Ulemâyâ hürmet, tevfiğ ve hidâyet vesilesidir; onların hak ve hürmetini ihmâl etmek ise ilâhî rahmetten mahrumiyetin işareti, itaatsizliğin alametidir.³⁸²

2.2.10. Mürşide Muhalefet Etmemek

Mürşide itiraz etmek veya mürşidin tasarruflarını sorgulamak, müridin manevî ilerlemesini engelleyen bir durumdur. Seyr u sülûkte mürşidin bilgi ve tecrübesi müridten fazladır. Müridin mürşidine muhalefet etmesi, mürşide güven ve saygı noktasında müridin kusurunun olduğunun göstergesidir. Böyle bir kusurun bulunması, mürşide muhabbete ve onunla olan gönül birlikteliğine zarar verir, mürşid ile mürid arasındaki manevî bağı koparmış olur. Müridin şüphe duyduğu veya anlamadığı bir konu hakkında soru sorması, daha fazla açıklama istemesi ise elbette doğal karşılanır. Bu durum, mürşidin emirlerinin hikmetini daha iyi anlamak için kabul edilebilir bir davranıştır. Bu tür sorular, müridin daha derin bir anlayışa ulaşmasına yardımcı olabilir. Ancak, bu soruların itiraz niteliği taşıması ve saygılı bir şekilde ifade edilmesi önemlidir.

³⁸¹ Tirmizî, *Maârif*, s. 112.

³⁸² Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif*, s. 241.

Kuşeyrî, müridin, mürşidinin emrine aykırı hareket etmekten nefsinin çekip almasının, onun manevî ilerlemesinin bir parçası olduğunu belirtir. “Ebû Ali Dekkâk şöyle demiştir: “Her ayrılışın başlangıcı muhalefettir.” Dekkâk'ın ifadesine göre, bir müridin mürşidine muhalefet etmesi, onun tarikatı üzerinde devam etmesini zorlaştırır. İkisi aynı bölgede yaşasa bile, aralarındaki bağ ve ilişki kesilir. Mürid, bir mürşide intisap ettikten sonra herhangi bir mesele hakkında mürşidine itirazda bulunur, muhalefet ederse mürşidiyle sohbet hukukunu bozmuş, mürşidine bağlılığını sonlandırmış olur.³⁸³

Kâşânî, müridin mürşidine karşı itiraz etmek yerine teslimiyet göstermesini ve itaat etmesini önemli bir edep kaidesi olarak görür. Müridin mürşidine olan güveni, bağlılığı, mürşidinin rehberliğini ve irâdesini kabul etmesiyle ifade edilir. Mürid, mürşidinin deneyim, bilgi ve manevî otoritesine dayanarak, onun yönlendirmelerini ve tasarruflarını kabul etmelidir.³⁸⁴

Sühreverdî'ye göre, mürşide itiraz etmek, müridler için öldürücü zehir gibidir. Mürşidine bâtinen itiraz edip kurtuluşa eren yok denecek kadar azdır. Mürid, mürşidinin kendisine müşkül ve anlaşılmaz gelen bütün işlerinde Hz. Musa (a.s) ile Hızır (a.s) arasında geçen kıssayı hatırlamalı, Hz. Musa'nın (a.s) Hızır'a (a.s) itirazlarından sonra işin iç yüzü açıklanınca, yapılan işlerdeki doğruluğun nasıl ortaya çıktığını düşünmelidir. Mürid, mürşidinden meydana gelen, iç yüzünü anlayamadığı meselelerde, mürşidinin o işi, onun doğruluğunu gösteren bir delil ve ilme göre yaptığını bilmelidir.³⁸⁵ Müride düşen, mürşidiyle kalbî birliktelik bağını korumak, ona itirazı terk etmek, mürşidin fiillerini ve sözlerini mümkünse güzel bir şekilde tevil etmektir. Mürşide tâbî olup sonra kalbiyle ona itirazda bulunan, dostluk akdini bozmuş olur ve ona tevbe gerekir. Üstadına “Niçin?” diyen iflah olmaz.³⁸⁶

2.2.11. Mürşidin Sohbetinde Bulunmak

Ahmed er-Rifâî, dinin vacip bilgilerini öğrendikten sonra, mürşidlerin

³⁸³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 418.

³⁸⁴ Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye*, s. 218.

³⁸⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 122.

³⁸⁶ Sühreverdî, *İrşâdü'l-mürîdîn*, ss. 100-101.

sohbetlerine de devam edilmesini tavsiye etmektedir. Mürşidlerin sohbetleri denenmiş panzehirdir. Dünyadan ve başkalarından sıyrılıp Allah ile ünsiyet etmek gibi hasletler, okumakla, dersle, ilim meclislerinde oturmakla elde edilmez. Ancak, yaşayışı sözlerine uygun düşen ârif bir mürşidin sohbetine devam etmekle elde edilir. O mürşid ki, sözleriyle yol gösterirken, yaşayışı ile de numûne olur.³⁸⁷

Sühreverdî'ye göre, sâdık bir mürid, mürşidinin sükûtuna, konuşmasına, halkın içindeki hâline, halvetteki edebine, kısaca bütün hâl ve hareketlerine bakarak istifade eder.³⁸⁸ Mürid, mürşidinin sohbetindeki faydayı elde edebilirse mürşidinin kalbinden müridin kalbine manevî bir hâl sirayet etmeye başlar. Mürşidin sözleri, müridin kalbinde bir tohum gibi yeşerir ve bu sayede müridin hâli güzelleşmeye, ahlâkı kemâle ermeye başlar. Bu da ancak, iradesini mürşidine teslim etmiş, teslimiyet sahibi bir mürid için mümkün olur. Sohbet vesilesiyle mürşidle mürid arasında, rûhî bağılıktan doğan ilâhî bir kaynaşma ve irtibat hâsıl olur.³⁸⁹

Müridler için mürşidin yanında bir süt emme dönemi, bir de süttten kesilme zamanı vardır. Süt emme dönemi, mürşidin sohbetine ve terbiyesine devam etme dönemidir. Bunun ne kadar süreceğini mürşid bilir. Mürid için mürşidinin izni olmaksızın sohbet ve manevî terbiyeden ayrılması doğru değildir. Yetkin mürşidin sohbet ve manevî terbiyelerinde devamlı kalıp kemâle ermek, hakikî müridlerin vasfıdır.³⁹⁰ Yetkin mürşid, sohbetine kabul ettiği kimse üzerinde Allah'ın sebepler dairesindeki sünnetini icrâda tam bir ehliyet sahibi olduğu için, onun azıcık sohbeti, manevî tasarrufâtı sâdık müride kâfi gelir. Hikmet gereği müridin, az da olsa, bu sohbeta ihtiyacı vardır.³⁹¹

³⁸⁷ Rifâî, *el-Burhânü'l-müeyyed* s. 127.

³⁸⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-me'ârif* (tercüme), s. 152.

³⁸⁹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 120.

³⁹⁰ Sühreverdî, *a.g.e.*, ss. 123-124.

³⁹¹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 158.

SONUÇ

Ebû Hafs Şihâbüddîn Sühreverdî, tasavvuf literatüründe, tasavvuf ilmine eser kazandırmanın yanı sıra tarikat şeyhi olması açısından da uygulama alanında tecrübe sahibi yetkin bir mutasavvıf olarak kabul edilmiştir. Sühreverdî; “Usûl olmadan vusûl olmaz.” sözüyle özetleyebileceğimiz bir anlayış doğrultusunda üzerine düşeni yapmış, mürşid-mürid ilişkisinin çerçevesi, karşılıklı görev ve edep ilkeleri, seyr u sülûkün incelikleri hakkında teferruatlı sistematik bilgiler vermiştir. Onun vermiş olduğu bu bilgiler, tâbî olduğu geleneğin/silsilenin engin tecrübelerinin iz düşümü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bayezîd-i Bistâmî’ye (v. 234/848) atfedilen, “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” sözü, tasavvufî gelenekte önemli bir usûle vurgu yapmaktadır. Rehbersiz, mürşidsiz olarak manevî yolculukta tek başına yol almak isteyen kişinin, nefs-i emmârenin olumsuz tavrı ve şeytanın aldatmacaları neticesinde, samimi duygularla çıktığı manevî yolculuğunda hatalara düşme riski bulunmaktadır. Kişi, nefs tezkiyesi-ruh tasfiyesi yapmak isterken, kendini İslâm’a muhalif davranışlar içinde bulabilir. Seyr u sülûkün inceliklerini bilmeyenlerin geldiğini nokta, evvelki durumundan daha kötüye dönebilir. Bu hatalara düşmemek için seyr u sülûkte yetkin mürşidin rehberliği, Sühreverdî tarafından son derece mühim ve gerekli görülmektedir.

Sühreverdî’nin anlayışına göre, tasavvufî eğitim sisteminin baş unsuru olan yetkin mürşidler, bağlı oldukları silsilenin usûl ve âdâb geleneğine uygun olarak, kendilerine tâbî olan müridlerin seyr u sülûkünde rehberlik vazifesi yürütürler. Bu vazife; insan-ı kâmil yetiştirmek, ahlâkî olgunluğa eren müridi Allah’ın sevgisine mazhâr kılmak gibi ulvî gayeler içermektedir. Sühreverdî, mürşidin temel görevinin, kulları Allah’a, Allah’ı da kullarına sevdirmek olduğunu ifade etmekle manevî vazifenin özünü ortaya koymaktadır. Bu mühim görevin başarı ile neticelenmesi için eğitim ilke ve yönteminin sağlam, eğitimi verecek mürşidin yetkin olması önemlidir. Manevî eğitimi verecek mürşidin icâzet ile yetki alması, tâbî olduğu silsilenin bilgi birikimi ve ilkeleri doğrultusunda müridlerini yetiştirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda mürşidin, müridlerine karşı sorumlulukları ve müridlerinin seyr u sülûkünde dikkat etmeleri gereken önemli vazifeleri bulunmaktadır. Zira mürşid, müridlerini, Allah’ın kendisine vermiş olduğu ilâhî bir emanet olarak görmenin

bilincinde ve onları Hak yoluna kılavuzlarken seçkin bir yöntem takip etmesi gerektiğinin farkındadır. Mürşid; müridlerinin kabiliyetini, meşrebini, zaafını, kalbî hastalıklarını en iyi şekilde analiz ederek onları doğru bir usûlle Hak yoluna kılavuzlamakla yükümlüdür. Yine aynı şekilde, müridlerin seyr u sülûkünün her aşamasında, yoldaki tehlikelere, dikkat edilmesi gereken hususlara dair müridlerini bilgilendirmekle sorumludur. Yetkin mürşidin manevî eğitime tâbî olan müridin de mürşidine karşı âdâb ilkeleri çerçevesinde belli başlı görevleri bulunmaktadır. Karşılıklı görev ve âdâba dikkat edilmesi, manevî yolculuğun doğru ve verimli bir şekilde tamamlanması için gereklidir. Seyr u sülûkün başarıyla tamamlanması ve insan-ı kâmilin ortaya çıkmasında, tasavvufî terbiye ve disiplinle başlayan süreç, müridin kabiliyetine göre ilâhî lutfâ mazhâr olmasıyla tamamlanacaktır.

Tasavvufî akımların, tarikatların etkisinin halen devam ettiği günümüzde, İslâm'ın özüne uygun tasavvufî bir hayatın yaşanabilmesi, bu amacın gerçekleştirilmesini arzulayanların sırât-ı müstakîmden sapmaması ya da din istismarına maruz kalmaması için bilhassa mürşid-mürid ilişkisinin çerçevesinin, ilke ve edeplerinin iyi öğrenilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, manevî yolculuğun rehberi olan mürşide, “mutlak kurtarıcı”; Allah'a vâsıl olmak için arayışta olan müride, “mürşide intisap etmekle kendini kurtarmış kişi” inanişinde olan birçok kişinin daha işin başında doğru yoldan sapması kaçınılmazdır. Sühreverdî'ye ve mutasavvıflara ait ortaya koyduğumuz tanımlamalar doğrultusunda mürşid-mürid ilişkisinin çerçevesinin çizilmesi, karşılıklı görev ilkelerinin bilinmesi, doğru bir tasavvufî hayat için, bahsettiğimiz tehlikenin bertaraf edilmesi ve sorunun çözümü noktasında katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada; mürşid-mürid ilişkisi ve karşılıklı görevler, Sühreverdî'nin görüşleri öncelenerek mutasavvıfların fikirleriyle izah edilmiş, konu bütünlüğü tasavvuf dairesinde tutulmuştur. Tasavvuftaki mürşid-mürid ilişkisine benzer durumların Batı kültüründe mentor, master, yaşam koçu vb. isimlerle, Uzak Doğu ve Hint kıtası kültürlerinde usta, yogi, rehber vb. isimlerle benzerlik gösterdiği bilinmektedir. Söz konusu kültürlerde farklı isimlerle anılan mevcut rehber, önder vb. kavramların tasavvuftaki mürşid kavramı ile kıyaslanıp eğitim boyutu açısından çalışılmasının faydalı ve ufuk açıcı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

AFİFÎ, Ebu'l Alâ; *es-Sevre er-rûhiyye fi'l-İslâm: et-Tasavvuf, Tasavvuf: İslâm'da Manevi Devrim*, trc. H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Risale Yayınevi, İstanbul, 2004.

AKGÜL, Ahmet; *Tarikat Terbiyesi*, Doğu Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKŞEHRÎ, Mehmet Emin; *Tarîku's-sevâb ve menfaat-i hasene, Tasavvuf Âdâb ve Erkânı*, haz. Necdet Yılmaz, Kutup Yayınevi, İstanbul, 2001.

ALTINTAŞ, Hayrani; *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1986.

ANKARAVÎ, İsmail Rusûhi; *Minhâcü'l-fukarâ*, haz. Safi Arpaguş, Vefa Yayınevi, İstanbul, 2008.

ARABÎ, İbn; *Füsûsu'l-hikem*, trc. Ekrem Demirli, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1999.

ARABÎ, İbn; *Fütühât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, Litera Yayınevi, İstanbul, 2008.

ARVÂSÎ, Abdülhakîm; *Râbita-i Şerife*, sad. Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yayınevi, İstanbul, 1981.

ATTÂR, Feridüddîn; *Mantıku't-tayr, Kuş Dili*, trc. Yaşar Keçeci, Kırkambar Yayınevi, 1998.

ATTÂR, Feridüddîn; *Tezkiratü'l-evliyâ*, trc. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınevi, Bursa, 1984.

AY, Resul; *Anadolu'da Derviş ve Toplum*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

BAĞDÂDÎ, Hâlid; *Hâlidîye Risâlesi*, haz. Yakup Çiçek, Umran Yayınevi, İstanbul, 1987.

BAĞDÂDÎ, Hâlid; *Şemsü's-şümûş, Güneşler Güneşi Mecd-i Tâlid Hâlidîye Risâlesi*, trc. Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa, sad. A. Fikri Yavuz, Mahmud Parlar, İstanbul, 1996.

CÂMÎ, Abdurrahman; *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, trc. Kamil Candoğan, Sefer Malak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1971.

CEBECİOĞLU, Ethem; *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınevi, İstanbul, 2009.

CEVZİYYE, İbn Kayyım; *Medâricu's-sâlikîn, Kur'ânî Tasavvufun Esasları*, trc. Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1990.

DAHDAH, Antoine; *el-Mu'cemu'l-vesîtu fî tasrîfî'l-ef'âli*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 2012.

DÂNİŞMEND, Sûfî Muhammed; *Mir'âtü'l-kulûb*, haz. Necdet Tosun, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2020.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yayınevi, Ankara, 2007.

ERAYDIN, Selçuk; *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, Mavi Yayınevi, İstanbul, 1997.

ERBİLÎ, Muhammed Esad; *Mektûbât*, sad. Hasan Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, Erkam Yayınevi, İstanbul, 1983.

ERGİNLİ, Zafer; *Muhâsibî ve Nefis Kavramı*, Karadeniz Yayınevi, Rize, 2008.

ERZURUMLU, İbrahim Hakkı; *Marifetnâme*, haz. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1980.

FÂSÎ, Ahmed Zerrûk; *Kavâidü't-tasavvuf*, thk. Abdulmecid Hayâlî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 2012.

GAZZÂLÎ; *Bidâyetü'l-hidâye, Hidayetin Başlangıcı*, trc. Ömer Faruk Hilmi, Sultan Yayınevi, İstanbul, ts.

GAZZÂLÎ; *el-Munkizü mine'd-dalâl*, trc. Salih Uçan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 2008.

GAZZÂLÎ; *İhyâu ulûmi'd-dîn*, trc. Ali Arslan, Merve Yayınevi, İstanbul, 2006.

GAZZÂLÎ; *Mükâşefetü'l-kulûb, Kalplerin Keşfi*, trc. Abdulhalık Duran, Yeni Şafak Yayınevi, İstanbul, 2005.

GEYLÂNÎ, Abdulkâdir; *el-Fethu'r-Rabbânî*, trc. Kazım Ağcakaya, Medine Yayınevi, İstanbul, 2014.

GEYLÂNÎ, Abdulkâdir; *Füyuzât-ı Rabbâniye, İlâhî Feyizler*, trc. Celal Yıldırım, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1982.

GEYLÂNÎ, Abdulkâdir; *Gunyetü't-tâlibîn*, trc. Abdulkadir Akçiçek, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 1991.

GÖLPINARLI, Abdülbaki; *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.

GÜMÜŞHÂNEVÎ, Ahmed Ziyâüddîn; *Câmi'ul-usûl, Velîler ve Tarikatlarda Usûl*, haz. Rahmi Serin, Pamuk Yayınevi, İstanbul, 1979.

GÜNGÖR, Erol; *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2004.

HALDÛN, İbn; *Şifâu's-sâil*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1998.

HÂNÎ, Abdulmecid; *Hadâiku'l-verdiyye*, trc. Mehmet Emin Fidan, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2011.

HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah; *Âdâb*, trc. Ali Hüsrevoğlu, Emek Yayınevi, İstanbul, 1980.

HEREVÎ, Abdullah el-Ensârî; *Menâzilü's-sâirîn, Tasavvufta Yüz Basamak*, trc. Abdurrezzak Tek, Emin Yayınevi, Bursa, 2008.

HİLMÎ EFENDİ, Hasan; *Miftâhu'l-ârifîn, Tarikat Ehlinin El Kitabı*, haz. Hasan Ege, Osman Salih Dalcı, İrfan Gündüz, Şelale Yayınevi, İstanbul, 1981.

HOCAZÂDE, Ahmed Hilmi; *Hadîkatü'l-evliyâ*, haz. Abdülkadir Dedeoğlu, İstanbul, 1979.

HUDÂ, Kameru'l; *Şihabeddin Ömer Sühreverdî*, trc. Tahir Uluç, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2004.

HÜCVÎRÎ, Ali b. Osman el-Cüllâbî; *Keşfu'l-mahcûb, Hakikat Bilgisi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1982.

HÜDÂYÎ, Aziz Mahmud; *İlim-Amel-Seyr u Sülûk*, haz. Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yayınevi, İstanbul, 1988.

İSKENDERÎ, İbn Atâullah; *el-Hikemü'l-atâiyye*, trc. Saffet Yetkin, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1963.

İZ, Mahir; *Tasavvuf*, haz. Ertuğrul Düздаğ, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 1990.

KARA, Mustafa; *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2005.

KARA, Mustafa; *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1985.

KÂŞÂNÎ, İzzeddin; *Misbâhu'l-hidâye ve miftâhu'l-kifâye, Tasavvufun Ana Esasları*, trc. Hakkı Uygur, Kurtuba Yayınevi, İstanbul, 2010.

KELÂBÂZÎ, Ebûbekir Muhammed; *Ta'arruf*, Dâru'l-îmân, Beyrut, 1986.

KONUR, Himmet; *Sûfî Ahlâkı*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2007.

KUŞEYRÎ, Abdülkerîm; *Risâle*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003.

KÜBRÂ, Necmüddîn; *Âdâb Risâleleri*, haz. Süleyman Gökbulut, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2016.

KÜBRÂ, Necmüddîn; *Risâle ile'l-hâim, Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1980.

KÜÇÜK, Hülya; “Tasavvuf Literatüründe “Anne” Kavramı ve Mürşid Olarak Anneler: Tûrâbî (Biyolojik) Anneden İlâhî Anneye”, *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2023.

KÜÇÜK, Hülya; *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2019.

KÜÇÜK, Hülya; *İntihânâme-i Sultan Veled, Küpten Sızan Sırlar*, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2010.

KÜÇÜK, Hülya; *Sultan Veled ve Ma'ârif'i*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınevi, Konya, 2005.

KÜÇÜK, Hülya; *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Nükte Yayınevi, Konya, 2004.

KÜÇÜK, Hülya; *Tasavvuf ve Tıp Selim Kalbin Fizyolojisi*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2018.

KÜÇÜK, Hülya; *Uzatılmış Yol*, Nefes Yayınevi, İstanbul, 2016.

MEKKÎ, Ebû Tâlib; *Kûtu'l-kulûb*, trc. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2004.

MISRÎ, Niyâzî; *Mevâ'idü'l-'irfân, İrfân Sofraları*, trc. Süleyman Ateş, Emel Yayınevi, Ankara, 1971.

MUHÂSİBÎ, Hâris; *er-Ri'âye li hukûkillâh*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

MUHÂSİBÎ, Hâris; *er-Ri'âye, Nefs Muhasebesinin Temelleri*, trc. Hülya Küçük, Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul, 2020.

MUHÂSİBÎ, Hâris; *Risâletü'l-müstersidîn*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2014.

MUHÂSİBÎ, Hâris; *Selefî Tasavvuf*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, trc. Faruk Beşer, Risâle Yayınevi, İstanbul, 1990.

MUSTAFA, İbrahim vd.; *el-Mu'cemu'l-vesît*, Dâru'l-Erkâm, Kahire, 1972.

NAKŞİBENDÎ, Muhammed Nuri Şemseddîn; *Miftâhu'l-kulûb*, haz. Abdülkadir Akçiçek, Huzur Yayınevi, İstanbul, 1983.

NAKŞİBENDÎ, Muhammed Nuri Şemseddîn; *Risâle-i Murâkabe*, trc. Abdülkadir Akçiçek, Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1983.

NICHOLSON, Reynold A.; *The Mystics os Islam, İslâm Sûfîleri*, trc. Mehmet Dağ vd., Kültür Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1978.

ÖNGÖREN, Reşat; “Şeyh”, *DİA*, c. XXXIX, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010.

RABBÂNÎ; *Mebde' ve me'âd, Başlangıç ve Son*, trc. Mustafa Özgen, Tablet Yayınevi, Konya, 2007.

RABBÂNÎ; *Tasavvuf*, trc. Adulkadir Coşkun, Ehil Yayınevi, İstanbul, 2019.

RAİF EFENDİ, Mehmet; *Mekâsıdu't-tâlibîn*, sad. Abdülkadir Dedeoğlu, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, ts.

RASİM EFENDİ, Seyyid Mustafa; *İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil*, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008.

REŞİD PAŞA, Hacı; *Tasavvuf-Tarikatlar Silsilesi ve İslâm Ahlâkı*, sad. M. Hakkı Yeşil, Salâh Bilici Yayınevi, İstanbul, 1965.

RİFÂÎ, Ahmed; *el-Burhânü'l-müeyyed, Kurtarıcı Öğütler*, trc. Sıdkı Gülle, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1997.

RÛMÎ, Eşrefoğlu; *Müzekki'n-nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1996.

RÛMÎ, Mevlânâ Celâleddin; *Fîhi mâ fîh*, trc. Ahmet Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İz Yayınevi, İstanbul, 1994.

SCHİMMEL, Annemarie; *İslâm'ın Mistik Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

SELVÎ, Dilaver; *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2010.

SELVÎ, Dilaver; *Kur'ân ve Sünnete Göre Mürşid-i Kâmil Cemaat ve İntisab*, Umran Yayınevi, İstanbul, 1995.

SERHİNDÎ, Ahmet Faruk; *Mektubât-ı Rabbânî*, trc. Abdülkadir Akçiçek, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1979.

SÜHREVERDÎ, Abdülkâhir; *Dervişliğin Âdâbı*, trc. Hamide Ulupınar, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2010.

SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn; *Avârifü'l-me'ârif*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.

SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn; *Avârifü'l-me'ârif*, *Gerçek Tasavvuf*, trc. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2007.

SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn; *İrşâdü'l-mürîdîn*, trc. Mehmet Emin Fidan, Hâcegân Yayınevi, İstanbul, 2006.

SÜLEMÎ, Ebû Abdîrrahmân; *Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî'nin Risâleleri*, trc. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1981.

ŞAR, Selahaddin; *Tasavvufun Temel İlkeleri*, Toker Yayınevi, İstanbul, 1991.

TEK, Abdurrezzak; *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği*, Emin Yayınevi, Bursa, 2008.

TİRMİZÎ, Hakîm; *Hatmu'l-evliyâ*, trc. Salih Çift, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2006.

TİRMİZÎ, Seyyid Burhâneddîn; *Maârif*, trc. Ali Rıza Karabulut, Mektebe Yayınevi, Ankara, 1995.

TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc; *el-Luma'*, thk. Abdulhalim Mahmud, Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, Kahire, ts.

TÜRER, Osman; *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2011.

ULUDAĞ, Süleyman; “Avârifü'l-me'ârif”, *DİA*, c. IX, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010.

ULUDAĞ, Süleyman; “Sülûk”, *DİA*, c. XXXVIII, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010.

ULUDAĞ, Süleyman; *Dört Kapı Kırk Eşik*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2009.

ULUDAĞ, Süleyman; *İnsan ve Tasavvuf*, Mavi Yayınevi, İstanbul, 2001.

ULUDAĞ, Süleyman; *Tasavvufun Dili*, Mavi Yayınevi, İstanbul, 2006.

UŞŞÂKÎ, Abdullah Selahaddîn, Abdurrahman Sami-i Uşşâkî; *Tuhfetü'l-Uşşâkiye, Uşşâkî Sâliklerinin Âdâbı*, haz. Mahmud Erol Kılıç, Âsitâne-i Uşşâkî Yayınevi, İstanbul, 1998.

VELÎ, Hacı Bektâş, *Makâlât*, sad. Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1990;

YILMAZ, Hasan Kamil; “Sühreverdî, Şehâbeddin”, *DİA*, c. XXXVIII, TDV Yayınevi, İstanbul, 2010.

YILMAZ, Hasan Kamil; *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2002.